

1361

KOTINI ON LINNANI

Tila vallan näyttämönä Keljon vanhainkodissa

Pia-Maria Korpela

Sosiologian pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Tammikuu 1999

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

KORPELA, PIA-MARIA: KOTINI ON LINNANI
Tila vallan näyttämönä Keljon vanhainkodissa

Tutkielma, 97 sivua, 7 liitettä
Ohjaaja: professori Jyrki Jyrkämä (ja professori Marjatta Marin)
Sosiologia
Tammikuu 1999

Tiivistelmä

Tarkastelin tässä tutkimuksessani, miten valta ilmenee Keljon vanhainkodin tilassa. Erilaisissa laitoksissa esimerkiksi vankiloissa ja kouluissa vallankäyttö, hierarkia ja valvonta tilan kautta on tavallista (Foucault 1980). Tila on kuitenkin vain fyysinen elementti ilman sitä käyttäviä ihmisiä. Ihmiset antavat eri tiloille erilaiset tehtävät ja laativat esimerkiksi säännöt siitä, miten tilaa käytetään. Ihmiset myös kokevat tilat subjektiivisesti ja antavat niille erilaisia merkityksiä. Tila määrittelee kohtaamisia ihmisten välillä kehystämällä toimintoja, tilanteita ja vuorovaikutusta (Laine 1997, 41). Tämän takia tilatarkasteluuni kuuluivat myös tilaa käyttävät ihmiset.

Tutkimuksen aineisto on kerätty Jyväskylässä Keljon vanhainkodissa kevätlukukaudella 1998. Tutkimusmenetelminä käytettiin havainnointia ilman varsinaista osallistumista, teemahaastatteluja sekä valokuvia. Yksilöteemahaastatteluihin osallistui 12 asukasta ja 4 hoitajaa.

Tilojen suunnittelu ja tilassa olevat tavarat loivat vaikutelman myös vallankäytöstä ja valvonnasta (esim. toimistojen sijainti, ulko-ovien kulunseuranta illalla ja yöllä, valvontakamerat). Henkilökunnan luomia sääntöjä oli melko vähän, mutta ne määräisivät kuitenkin selkeimmin asukkaiden tilan käyttöä. Selkeimmät säännöt liittyivät ruokailuun ja tilassa liikkumiseen. Asukkailla oli myös joitain omia sääntöjä ja tilassa liikkumista määräisivät myös heidän välisensä hierarkiset suhteet esim. oma huone oli usein muilta asukkailta kiellettyä aluetta. Asukkaille olikin oma huone vanhainkodin tärkein paikka, jossa heillä oli eniten valtaa. Valtasuhteet tulivat esiin myös henkilökunnan ja asukkaiden sekä asukkaiden välisessä vuorovaikutuksessa. Äänimaisema oli yhteisissä tiloissa paljolti henkilökunnan määräämä. Omissa huoneissaan asukkaat saivat vaikuttaa enemmän äänimaisemaansa.

Henkilökunta ja jotkut asukkaat liittyivät vanhainkotiin mm. laitoksen merkityksen. Laitosmaisuuutta voisi vähentää ja viihtyisyyttä lisätä mm. tilojen paremmalla suunnittelulla, ryhmäkokoja pienentämällä sekä lisäämällä asukkaiden päätösvaltaa ja osallistumista yhteisissä asioissa.

Avainsanat: tila, valta, asukkaat/henkilökunta, vuorovaikutus, merkitys

ESIPUHE

Kiitän Keljon vanhainkodin johtajaa, henkilökuntaa ja asukkaita ystävällisestä ja auttavaisesta suhtautumisesta tutkimukseni tekemiseen. Erityinen kiitos kaikille tutkimuksen haastatteluihin osallistuneille.

Omistan tämän pro gradu - tutkielmani

edesmenneelle äidinäidilleni Irene Haanpäälle, jonka epätsekkyttä ja mielenvireyttä aina ihailin. Hän säilytti kiinnostuksensa ja oman osallistumisensa ulkomaailmaan omista fyysisistä vajavaisuuksistaan huolimatta. Hän sai asua kotonaan, poikansa perheen luona lähes poismenoonsa asti. Äidinisääni en ehtinyt nähdä.

Isänäidilleni Aino Korpelalle ja isänisälleni Ahti Korpelalle, joita myös ihailen varsinkin heidän sinnikkyytensä ja sisukkuutensa takia. He asuvat yhä kotonaan maaseudulla. Varsinkin paappani on vieläkin varsinainen teräsvaari ja työmyyrä.

Sekä äidilleni Eira Korpelalle, joka tekee arvokasta hoitotyötä vanhusten parissa Laihian vanhainkodissa.

Me jokainen vanhenemme koko ajan. Aikaa ei voi pysäyttää, vaikka kuinka haluaisi. Kaikki eivät kuitenkaan elä vanhoiksi. Vanhuus on rikkaus. Elämänmatkan varrella sattuu ja tapahtuu kaikenlaista. Keräämme kokemuksia ja muistoja, joita on mukava tai vähemmän mukava muistella -myös vanhana. Pitäisi osata elää niin, että vanhana voisi olla tyytyväinen elettyyn elämään. Elämä vanhanakaan ei kuitenkaan ole ohi. Vaikka fyysinen ja/tai henkinen toimintakyky olisikin heikentynyt ja ulkonäkö muuttunut, niin sisällä asuu kuitenkin usein tunne-elämältään sama ihminen kuin aikaisemminkin -haluineen ja tarpeineen. Kuinka moni meistä muistaa sen?

...but inside this old carcass a young girl still dwells

And now and again my battered heart swells.

I remember the joys, I remember the pain

And I'm loving and living life over again.

I think of the years, all too few - gone too fast,

And accept the stark fact that nothing can last.

So open your eyes, nurses, open and see

Not a crabbit old woman, look closer-

See me.

Written by an old woman

who died, quietly and alone,

in the geriatric ward of an

Irish hospital. (Rowles, 1978.)

Sitten, kun en enää muista nimeäni.

Sitten, kun tämä päivä on sekoittunut eiliseen.

Sitten, kun aikuiset lapseni ovat kasvaneet muistoissani
pieniksi jälleen.

Sitten, kun en enää ole tuottava yksilö.

Kohdelkaa minua silloinkin ihmisenä.

Välittäkää minusta, antakaa rakkautta, koskettakaa hellästi.

Kello hidastaa, eräänä päivänä se pysähtyy kokonaan.

Mutta siihen on vielä aikaa.

Antakaa minulle arvokas vanhuus. (Horelli & Kukkonen, 1988.)

SISÄLTÖ

1. MIKSI PÄÄTIN TUTKIA VANHAINKODIN TILAA?.....	1
2. TUTKIMUSMENETELMÄT JA TUTKIMUKSEN KULKU.....	6
2.1 Tutkimuskohteena Keljon vanhainkoti.....	7
2.2 Havainnointi.....	13
2.3 Valokuvat.....	15
2.4 Teemahaastattelu.....	16
3. VALLAN ILMENEMISMUOTOJA VANHAINKODIN TILASSA.....	19
3.1 Miten valta ilmenee vanhainkodin tilastruktuureissa?.....	22
3.1.1 Ovi (sisäänkäynti) ja välimatka, keskus, ääriviivat ja rajat sekä suoran hallitsevuus.....	22
3.1.2 Edessä ja takana.....	30
3.1.3 Polku.....	38
3.1.3.1 Sisätiloissa.....	38
3.1.3.2 Ulkona.....	43
3.1.4 Työhuoneiden koko ja vallan ikonografia.....	45
3.1.5 Vanhainkoti territoriona.....	48
3.1.5.1 Yhteiset tilat.....	55
3.1.5.2 Yksityiset tilat.....	62
3.2 Vanhainkodin säännöt.....	70
3.3 Vanhainkodin äänimaisema.....	75
4. POHDINTA.....	84
LÄHTEET.....	90
LIITE 1. Valokuvia Keljon vanhainkodin tiloista.....	98
LIITE 2. Tutkimuslupa-anomus.....	105

LIITE 3. A-rakennuksen 1. kerroksen pohjapiirros.....	107
LIITE 4. A-rakennuksen 2. ja 3. kerroksen pohjapiirros.....	108
LIITE 5. B-rakennuksen 1. kerroksen pohjapiirros.....	109
LIITE 6. B-rakennuksen pohjapiirros ryhmäkoti Purolasta.....	110
LIITE 7. Teemahaastattelurunko.....	111

1. MIKSI PÄÄTIN TUTKIA VANHAINKODIN TILAA?

Johdatuksena sille miksi päätin tutkia vanhainkodin tilaa, kerron hieman vanhainkotilaitoshoidon muotoutumisen historiaa. Vanhainkotejahan ei ole aina ollut. Esimerkiksi esiteollisella kaudella 1800-luvulla vanhuksia huollettiin muiden joukossa mm. vaivaistuvissa ja köyhäintaloissa. 1900-luvun alussa huoltolaitoksena alkoi toimia kunnalliskoti. (Koskinen 1983, 46-52; Pitkänen 1994, 221-222.)

Sosiaalihuoltoa ryhdyttiin uudistamaan 1950-luvulla ja saatiin aikaan huoltoapulaki, jolla on ollut paljon vaikutusta vanhusten asemaan. Laki korostaa voimakkaasti avohuoltoa, mutta kiinnittää paljon huomiota myös laitoshoidon tasoon. Lain mukaan tuli nyt mahdolliseksi perustaa kunnallinen vanhainkoti erityisesti vanhuksia varten. 1980-luvun alussa toteutettiin sitten huoltoapulain uudistus, jonka mukaan elatus ja hoito erotettiin toisistaan. Pitkäaikaissairaajat eivät enää voineet saada hoitoa laitoksessa huoltoapuna. Laitoksien hoito katsottiin normaaliksi sosiaalipalveluksi, josta käyttäjät itse eläkkeillään maksavat. (Koskinen 1983, 64-65.)

Laitostyypeissä on siis tapahtunut ajan myötä muutoksia. Monet kunnat ovat tehneet entisistä kunnalliskodeistaan pääasiassa vanhusten laitoksia eli vanhainkoteja. Tämä on tapahtunut niin, että kansanterveyslain myötä niiden sairastosastot on suurimmaksi osaksi liitetty paikallisten terveyskeskusten yhteyteen vuodeosastoiksi. Myös yksityisiä vanhainkoteja on perustettu yli puolet lisää 1950-luvun alun jälkeen. Suurin osa vanhainkodeista on kuitenkin kuntien omistuksessa. (Koskinen 1983, 65; Arajärvi & Karjalainen 1983, 214.) Suomessa oli vuonna 1992, 441 kunnallista vanhainkotia, joissa oli ympärivuorokautisia hoitopaikkoja 23 219 ja lyhytaikaisia hoitopaikkoja 1 940. Lyhytaikaishoitopaikkojen määrä ja hoitopäivät ovat lisääntymässä ja pitkäaikaispaikat taasen vähentymässä. (Byckling 1994, 13.) Puolet vanhainkodeista on rakennettu 1950-luvulla ja kolmasosa 1970-luvun jälkeen (Byckling 1992; kerrottu Raassina 1994, 144). 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa uusia vanhainkoteja ei ole enää juuri rakennettu (Päivärinta 1997, 223). Tällä hetkellä on Suomessa yhteensä runsaat 500 vanhainkotia (Pitkänen 1994, 221).

Laitoshoito on usein kustannuksiltaan kalleinta hoitoa. Suurin osa vanhusten laitoshoidosta annetaan vanhainkodeissa ja terveyskeskusten sairaaloissa. (Raassina 1994, 138-139.) Laitoshoidoista on terveyskeskuksen vuodeosastohoito kuitenkin valtiolle kaksi kertaa niin kallista kuin vanhainkotihoito (Vanhuspoliittinen katsaus 1986, 63).

Yleisesti ottaen on huomioitu, että vanhustenhuolto on ollut liian laitospainotteista. Laitoshoito, etenkin vanhainkotihoito, onkin supistunut ja menettänyt asemaansa. (Jyrkämä 1997, 226; Parviainen 1994, 262; Sarola 1996, 16.) Vanhusten huollossa on pyritty avoimuuden tehostamiseen ja pysäytetty vanhainkotipaikkojen lisäys, josta on seurannut vanhusten osuuden lisääntyminen mm. yleissairaaloiden hoitopäivissä (Suviranta 1981, 184). 50-luvun alkuun verrattuna on tapahtunut muutoksia myös siten, että "avoelämän" ja laitoshuollon väliin on kehitetty erilaisia välimuotoja esim. vanhustentaloja, palveluasumista ja vanhusten perhepäivähoitoa (Jyrkämä 1997, 226).

Sosiaali- ja terveyspalvelujen palvelurakenne uudistuksessa laitospaikkojen määrää on edelleen kunnissa vähennetty ja osa aiemmin vanhainkodeille kuuluneita tehtäviä ja toimintoja on siirtynyt ja siirtymässä palvelutaloille (Päivärinta 1997, 218). Suurin osa yli 75 vuotiaista asuu tavallisissa asunnoissa. Paljon apua tarvitseville vanhuksille palveluasunto saattaa kuitenkin olla paras vaihtoehto. Laitoshoidon vähentyminen onkin perustunut paljolti palvelutalojen rakentamiseen. Palveluasuntoja on tällä hetkellä noin 13 000. Usein palveluasunto on myös yhteiskunnalle halvempi vaihtoehto kuin laitoshoido. (Komiteamietintö 1996:1, 76.)

Yhä huonokuntoisempia vanhuksia hoidetaan myös heidän omissa kodeissaan. Kotipalvelujen kehittämisen taustalla on vanhusväestön määrän dramaattinen kasvu. Kotikeskeisen hoidon taustalla on myös havainto siitä, että tutussa kotimiljöössä, johon vanukset ovat emotionaalisesti kiinnittyneet, he säilyttävät jäljellä olevaa toimintakykyään eri tavalla kuin oudossa laitospäristössä (esim. vanhainkodit, palvelu- ja vanhustentalot). Kaikkein huonokuntoisempien kohdalla laitoshoidoa pidetään edelleenkin välttämättömänä, mutta laitoksissakin pyritään "kodinomaisuuteen" ja vanhusten autonomian kunnioittamiseen. (Sarola 1996, 16-17.) Jo 1950-luvulla vanhustenhuoltokomitea kiinnittikin

huomiota vanhusten laitoshoidon tasoon ja vaati viihtyisiä kodinomaisia vanhainkoteja (Koskinen 1983, 59-61).

Sosiaali- ja terveysministeriön palvelurakennetyöryhmä on asettanut tavoitteekseen toimenpideohjelmassaan, että 90 % 75 vuotta täyttäneistä selviytyy kotona joko itsenäisesti tai avun turvin vuoteen 2000 mennessä. Tavoitteen toteutuminen merkitsee perusterveydenhuollon ja vanhainkotien sairaansijojen vähentämistä noin 15 000 paikalla. (Byckling 1994, 13.)

Kotihoidon ja erilaisten porrastettujen hoitomuotojen tehostaminen ei kuitenkaan tule tyhjentämään vanhainkoteja ja pitkäaikaissairaiden hoitolaitoksia. Vanhusten ja nimenomaan kaikkein vanhimpien ikäluokkien lisääntyminen lähivuosien aikana pitää tästä huolen. (Isokoski 1981, 193.)

Väestön vanheneminen johtuu syntyvyyden ja kuolleisuuden jatkuvasta alenemisestä viimeisten sadan vuoden aikana. Kuolleisuuden aleneminen on yhteydessä terveydenhuollon kehitykseen ja ihmisten elinolojen paranemiseen. (Auvinen, Hirsjärvi, Kumpulainen, Stenbäck & Vauhkonen 1982, 37; Koskinen 1983, 36.) 65 vuotta täyttäneiden edessä oleva elinaika on pidentynyt. Ennusteen mukaan 65-vuotiaitten odotettavissa oleva elinaika on vuonna 2000 miehillä 14.7 ja naisilla 18 vuotta. (Anttinen 1993, 21.) Yli 65-vuotiaiden määrän kasvu on erityisen voimakasta 2010-luvulla, jolloin suuret ikäluokat tulevat eläkeikään. Tällöin eläkeikäisten määrän ennustetaan kasvavan lähes kolmanneksella, noin 250 000 yli 65-vuotiaalla henkilöllä. Nopea kasvu jatkuu aina 2030-luvulle asti, jolloin yli 65-vuotiaita ennustetaan olevan jo 1,2 miljoonaa eli neljäsosa väestöstä (Raassina 1994, 31). Väestötasolla tarkasteltuna on vanhusten hoidon tarve siis nopeasti lisääntymässä.

Monen vanhuksen asuinpaikaksi saattaa tulevaisuudessakin muodostua vanhainkoti, jos hoitoa ei pystytä järjestämään avohoidon tai "välimuotoisten palveluiden" piirissä. Kaikilla vanhuksilla ei ole tietenkään mahdollisuutta asua kotonaan. Vanhana useimmiten terveys huononee ja jossain vaiheessa voi tulla eteen sellainen tilanne, ettei enää itse tai muiden avustuksella selviä päivittäisistä askareista. Jokainen vanhainkodissa asuva vanhus on

siellä ensisijaisesti juuri siitä syystä. Kaikilla ei ole myöskään sukulaisia, jotka pystyisivät tai haluaisivat ottamaan mumman tai paapan luokseen asumaan. Vanhukset voivat myös itse ajatella, etteivät he halua olla lapsilleen "taakaksi". Vanhainkodissa asukkaista pidetään kuitenkin huolta ja olo on turvallista. Myös vapaa-ajanviettomahdollisuuksia on järjestetty. Vanhainkodissa kaiken saa valmiina ja vanhuksia autetaan jokapäiväisen elämän toiminnoissa.

Oma asenteeni vanhainkoteja kohtaan on myönteinen. On hyvä asia, että vanhuksista huolehditaan myös tällä tavalla. Vanhainkodissa asuminen on varmasti monille vanhuksille hyvä ratkaisu. Silti minusta itsestäni ei tunnu kauhean ihanalle ajatukselle se, että joskus vanhana asuisin vanhainkodissa. Ainakin nyt tuntuu siltä, että haluaisin asua omassa kodissani niin pitkään kuin terveyteni ja kuntoni sen sallii. Omatoimisen ja omaehtoisen elämän jatkaminen mahdollisimman korkeaan ikään asti on vanhustenkin omana pyrkimyksenä ja se vastaa yhteiskunnan yleisiä tavoitteita (Isokoski 1981, 193).

Tässä vaiheessa tuntuu vielä siltä, että omaan vanhuuteeni on pitkä aika. Voin jo kuitenkin kuvitella itseni vanhana (ja raihnaisena?) köpöttelemässä vanhainkodin tiloissa. Eniten pelkään etukäteen sitä, että en viihdy kyseisessä paikassa. Asuintilan ulkonäkö ja ympäristö on aina merkinnyt minulle paljon. Tietenkin vanhainkodissa viihtymiseen vaikuttaa monet muutkin tekijät kuin se, minkä näköinen paikka se on. Itse koen kuitenkin, että myös vanhainkodin tilan tutkiminen on tärkeää. Tilat puhuvat aina omaa kieltään ja vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen.

Vanhainkotien tilan tutkiminen ja kehittäminen on siis tärkeää. Paremmalla tilasuunnittelulla voidaan luoda toimivampia ja viihtyisämpiä vanhainkoteja. Tilasuunnittelun apuna voisi käyttää myös tavallisten ihmisten mielipiteitä. Korpelankin (1996, 315) mukaan pitäisi kysyä myös ihmisiltä - ei pelkästään suunnittelijoilta - heidän senhetkisiä kokemuksiaan ja toiveitaan elinympäristöstään ja yrittää ymmärtää niistä jotain. Tällaiselle tutkimukselle on jatkuva tilaus.

Suomessa on tutkittu esimerkiksi koulujen (esim. Laine 1997) ja virastojen (esim. Eräsaari

1995) tiloja. Vanhainkodin tutkiminen kiehtoo minua myös siksi, että sen tila ei ole minulle samalla tavalla tuttu, kuin näiden edellämainittujen laitoksien. Olenhan itsekin käynyt koulua ja joutunut asioimaan monissakin virastoissa tähänastisen elämäni aikana. Vanhainkodista minulla ei ole samalla tavalla kokemuksia.

Suomessa vanhainkoteja on tutkittu enemmän vasta 1950-luvulta lähtien. Tutkimus on monenkirjavaa. Linja keskusteluissa ja tutkimuksissa on liittynyt vanhainkoteihin ja vanhustenhuoltolaitoksiin fyysisinä ja rakennettuina ympäristöinä. Kovin paljon ei ole tietoa suoranaisesti vanhainkotiarjesta ja siitä miten asukkaat siellä päiväänsä viettävät. Viime aikoina ovat uutta olleet tutkimukset, joissa on pyritty aiemmasta jossain määrin poiketen tavoittamaan myös asukkaiden kokemusmaailmaa. (Jyrkämä 1997, 229-230.)

Omassa tutkimuksessani olin kiinnostunut siitä, miten vanhainkodin tila tavaroineen ja ihmisineen määrittää valtaa. Vallankäyttö, hierarkia ja valvonta tilan kautta erilaisissa laitoksissa esimerkiksi vankiloissa ja kouluissa on tavallista (Foucault 1980) ja tutkimuksia aiheesta on tehtykin koulujen ja virastojen osalta. Esimerkiksi Eräsaaren (1995) tutkimuksessa tuli esiin miten byrokratia ilmenee virastojen tilankäytössä. Suomessa ei vanhainkotiensa osalta löydy tietääkseni suoranaisesti valtaan liittyvää tutkimusta. Toivon, että tutkimuksesta on myös jotain hyötyä vanhainkodin tilan viihtyvyyden lisäämiseksi.

Tutkimusmenetelmäni tässä kvalitatiivisessa tutkimuksessa olivat tilan havainnointi ja vanhusten ja henkilökunnan yksilöteemahaastattelut, joiden taltioimiseksi käytin ääninauhuria. Lisäksi otin valokuvia vanhainkodin tiloista.

2. TUTKIMUSMENETELMÄT JA TUTKIMUKSEN KULKU

Aloitin tutkimukseni teon syksyllä 1997 tekemällä kirjallisuuskatsauksen tilatutkimukseni valtateemaan liittyen. Tarkoitukseni oli tutkia erikseen kahta teemaa vanhainkodin tilassa eli valtaa ja kodinomaisuutta. Tämän takia tutustuin myös kotiaiheeseen liittyvään kirjallisuuteen. Havainnoinnissa ja haastatteluissa tarkastelin myös näitä kahta eri teemaa erikseen. Tutkimukseni edetessä ja varsinkin sen loppuvaiheessa huomasin kuitenkin, että kerroin lähes koko ajan siitä, miten valta ilmenee vanhainkodin tilassa. Syvensinkin sitten analyysivaiheessa tarkasteluani enemmän tähän suuntaan.

Alunperin tarkoitukseni oli tutkia Kortepohjan vanhainkotiä, mutta sain siellä käytyäni kuulla, että se ei toimi enää vuoden 1998 alusta vanhainkotina. Huonokuntoisimmat asukkaat oli sieltä siirretty Keljon vanhainkotiin. Vuoden 1998 alussa Jyväskylässä toimi enää kaksi kaupungin vanhainkotiä; Keljon vanhainkoti ja Hoitokoti Hannala Säynäsalossa. Päätin kysyä tutkimuslupaa Keljon vanhainkodista (ks. liite 1: kuva 1 ja 2).

Lähetin 19.12.1997 tutkimuslupa-anomuksen Keljon vanhainkodin johtajalle (ks. liite 2). Soitin hänelle 30.12.1997 ja pyysin lupaa tutkimuksen tekemiseen. Hän suhtautui suopeasti asiaan ja kertoi, että kaupungin erityissuunnittelija myöntää luvan. Sain tutkimusluvan jo muutaman päivän päästä 2.1.1998. Lähetin sen jälkeen allekirjoittamani salassapitosopimuspaperin erityissuunnittelijalle 13.1.1998 ja sain hyväksynnän 21.1.1998. Sovin johtajan kanssa aloittavani havainnoinnin maanantaina 2.2.1998. Ennen havainnoinnin aloittamista kävin Keljon vanhainkodissa 30.1.1998, jolloin toiminnanohjaaja esitteli minulle paikkoja.

Koko tutkimuksen ajan asukkaat, hoitohenkilökunta ja johtaja suhtautuivat minuun ystävällisesti ja sain vapaasti tutkia kaikkia haluamiani yhteisiä tiloja ja toimistoja selvitettyäni tutkimuksen tarkoituksen. Pyysin luvan asukkaiden huoneiden havainnoimiseen ja valokuvaamiseen asukkailta itseltään ja yhdessä tapauksessa hoitaja kysyi lisäksi myös omaiselta luvan. Ainoastaan muutama asukas kielsi minua havainnoimasta

huoneitaan. Haastatteleman asukkaat valitsin erikseen tutkimukseen mukaan hoitajien suosituksesta.

Hirsjärven, Remesin, Liikasen ja Sajavaaran (1992) mukaan tutkittavan asema tutkimuksessa voi sijoittua kahden dimension väliin. Toisessa tutkittava on ulkoapäin tulevien toimenpiteiden kohteena ja toisessa tutkittava on itse toiminnan subjekti. Aineiston keruumetodini sijoittuvat näiden kahden dimension väliin, koska systemaattinen havainnointi ja teemahaastattelut kohtelevat tutkittavia niin, että he ovat lievästi reifikoituneita eli esineellistettyjä kohteita. Tutkimusmetodisen kirjallisuuden mukaan tietynasteinen reifikaatio on pakko hyväksyä haluttaessa tutkittavasta todellisuudesta ns. objektiivisia tietoja. (Hirsjärvi ym. 1992, 51-52.) Erilaisia tutkimusasetelmiä ovat 1.) vapaa, 2.) formaalinen, ei- strukturoitu ja 3. formaalinen, strukturoitu. Tutkimusasetelmani on tutkimusmetodeistani johtuen formaalinen ja ei-strukturoitu. (Hirsjärvi ym. 1992, 52; Jyrinki 1974, 7). Seuraavaksi kerron tarkemmin tutkimuskohteestani ja tutkimusmenetelmistäni tässä kvalitatiivisessa tutkimuksessa.

2.1 Tutkimuskohteena Keljon vanhainkoti

Keljon vanhainkodin ovat suunnitelleet kaupunginarkkitehti Erkki Kantanen ja rakennusarkkitehti Seppo Salmela. Keljon vanhainkoti (eli A-osa) valmistui marraskuussa 1975 Keljonkadun ja Purokadun kulmatontille ja ensimmäiset asukkaat muuttivat 1.12.1975. Vanhainkotirakennus on kolmikerroksinen. Ensimmäisessä kerroksessa ovat mm. ruokailu-, keittiö-, oleskelu-, toimisto-, kirjasto-, kuntoutus-, pesula- ja saunatilat sekä ryhmäkodit. Osastot ovat toisessa (osasto A2 ja dementiaosasto) ja kolmannessa (osasto A3 ja lyhytaikaishoidonosasto) kerroksessa. Pohjakerroksessa on varasto- ja teknisiä tiloja. Asukkaille valmistuivat esitteen mukaan nykyaikaiset, avarat, "hotellimaiset" asuin- ja hoitotilat. Asukkaiden liikuntakykyyn ja muuhun toimintakykyyn verrattuna ruokailu alkoi kuitenkin tuottaa vaikeuksia ensimmäisen kerroksen ruokasalissa. Tämän takia osastoille rakennettiin omat ruokailutilat, jotka valmistuivat joulukuussa 1988.

Matka A-rakennuksen sisällä alkaa pääsisäänkäynnin jälkeisestä aulasta (ks. liite 3: A-rakennuksen 1. kerroksen pohjapiirros). A-rakennuksen aulan lattia oli ruskeaa laatoitusta. Seinät olivat valkoista tiiltä. Matalalla oleva katto oli harmaata metallilevyä. Vaikutelma oli jotenkin ahdistava, bunkkerimainen ja tunkkainen. Aulasta ei ollut ikkunoita ulos. Katossa oli kuusi ikkunamaista syvennystä, joista ei ollut kuitenkaan näkyvyyttä ulos.

Ulko-ovesta sisään astuessa aulan oikealla puolella oli pieni oleskelutila ja entinen kioski. Oleskelutilan jälkeen oli naulakot ja vessat erikseen miehille ja naisille. Ulko-oven vasemmalla puolella oli toimisto/neuvonta ja oleskelutilaksi tarkoitettua tilaa. Suoraan ulko-ovesta eteenpäin aulan päässä oli lasiseinä, jossa oli ovet ruokasaliin. Lasiseinän vasemmalla puolella oli portaat ylös.

Ulko-ovesta viistoon vasemmalla seinällä oli ovi osastolle. Ovesta osastolle astuessa on heti oikealla puolella käytäväosuus, jonka varrella on ovia. Lattia oli kellertävänvihreää laatoitusta ja seinät vaaleaa tiiltä tai rappausta. Katto on ruskeaa juuttikangasta ja täälläkin matalalla. Katto oli korkeammalla ja vaaleaa rappausta ainoastaan asukashuoneissa ja toimistohuoneissa sekä ryhmäkotien keittiötilassa. Käytävää kävellessä tila laajenee ikkunatomaksi ryhmäkodin oleskelutilaksi ja kapenee sitten uudelleen lyhyeksi käytäväksi. Vaikutelma on aika hämärä ikkunattomuudesta ja katon mataluudesta johtuen.

Tämä puoli talosta on rakennettu ison sisäpihan ympärille. Sisäpihalla on nurmikko ja puita. Sisäpihaa ympäröivät suorakulmion muotoisesti oleskelutilan molemmiin puolin lähtevät ikkunalliset, pitkät, kapeat ja matalat käytävät, joiden varrella on ovia ryhmäkodin asukashuoneisiin. Käytävät kylpivät valossa, koska ikkunoita oli vierä vieressä. Vasemmanpuoleisen käytävän varrella sijaitsee myös työntekijöiden huoneita ja johtajan huone. Johtajan huone on heti sisäpihan vierestä alkavan käytävän alussa. Oikeanpuoleisen käytävän varrella sijaitsee ryhmäkotien keittiötila. Vanhainkodin ensimmäisessä (toisin kuin toisessa ja kolmannessa) kerroksessa sisäpihaa ei pääse kiertämään käytäviä pitkin, koska rakennuksen päässä on sillä kohtaa autojen paikoitusalue. Tämä lisäsi ahtauden tuntua ja ryhmäkotien huoneiden erillisyyttä.

Ruokasaliin johti myös toinen ovi ensimmäisen kerroksen ryhmäkodin oleskelutilasta. Ruokasali sijaitsee siis aulan vieressä rakennuksen toisessa päässä, eli sisäpihaa ja sitä reunustavia käytäviä vastapäätä. Ryhmäkodin oleskelutilan ovelta katsoessa ruokasalin ovien edessä oli tuoleja, joista osa oli puoliympyrän muodossa kohti aulan puolella oikealla seinustalla olevaa musiikkitilaa. Tilassa oli mm. piano, pöytä, keinutuoli ja iso kirstu. Lattialla oli iso matto ja seinällä taulu. Ruokasalissa pidetään joskus tansseja. Tuolien jälkeen oli pyöreitä pöytiä tuoleineen.

Keskellä ruokasalia oli vedettävät liukuovet eli tilan voi jakaa kahtia. Liukuoven toisella puolella koko oikea seinä oli ikkunaa. Ruokailupuolella oli lisää pöytiä tuoleineen. Keittiö oli ruokasalin päässä. Keittiön edessä oli ruoanantotiski. Ruokasalin päässä vasemmalla puolella oli pienempi ikkunallinen henkilökunnan ruokailutila, jossa oli rivissä neliskulmaisia pöytiä tuoleineen. Henkilökunnan ruokailutila oli erotettu muusta ruokasalista omaksi sopekseen salaattipöytien ja leipiä, tarjottimia yms. sisältävien pöytien avulla.

Ruokasali oli iso. Katto oli valkoista rappausta ja aulan, käytävien ja oleskelutilan kattoa korkeammalla. Myös seinät ja lattia olivat vaaleat. Varsinainen liukuovella erotettu ruokailupuoli oli valoisa. Toinen puoli ruokasalia oli vähän samaa linjaa kuin vieressä olevat aula ja ryhmäkodin oleskelutila, koska siellä ei ollut ikkunoita. Lasiseinät loi sinnekin kuitenkin hieman avaruutta. Ruokasalin sisustuksessa oli käytetty vihreää. Tuolit olivat vihreät ja pöytien päällä oli vihreät liinat. Myös ikkunoissa oli vihreät kapat ja vaaleat sivuverhot.

Ensimmäisen kerroksen ryhmäkodin oleskelutilassa vasemman käytävän puoleisella seinustalla on hissit, joilla pääsee muihin kerroksiin. Kellarikerroksesta lähtee maanalainen käytävä B-rakennukseen. Toisessa ja kolmannessa kerroksessa hissinovet aukeavat osastojen A2 ja A3 oleskelutilaan. Lattia oli ruskeaa lattiamattoa. Seinät ja katto olivat tiloissa samanlaiset kuin ensimmäisessä kerroksessa. Osastot A2 ja A3 ovat tilarakenteeltaan täysin samanlaiset (ks. liite 4: A-rakennuksen 2. ja 3. kerroksen pohjapiirros).

Hissistä ulos astuessa on osastoilla heti vasemmalla puolella oleskelutilan vieressä ruo-

kailutila ja "olohuone". Tilat ovat muuten rakenteeltaan samanlaiset kuin ensimmäisessä kerroksessakin, eli ikkunalliset, pitkät, kapeat ja matalat käytävät lähtevät oleskelutilan molemmiin puolin. Näillä osastoilla pääsee kuitenkin kulkemaan sisäpihan ympäri rakennuksen toisessa päässä olevan käytävän kautta, jonka varrella sijaitsee lisää asukashuoneita ja osastojen toinen ruokailutila (tässä kohdassa oli ensimmäisessä kerroksessa parkkipaikka). Osastoilla on heti oikeanpuoleisen asukaskäytävän alussa toimistot. Sijainti helpottaa osaston yhteisten tilojen ja käytävien tarkkailua.

Hissistä astuessa on oikealla puolella ovet toisessa kerroksessa dementiaosastolle ja kolmannessa kerroksessa lyhytaikaishoidonosastolle. Nämä osastot sijaitsevat siis samalla kohdalla kuin ensimmäisen kerroksen ruokasali. Näillä osastoilla oli tehty remontti. Tämä näkyi lähinnä siinä, että käytävät olivat leveämmät ja wc:t paremmat. Suoran hallitsevuus tuli esiin näilläkin osastoilla. Kaksi pitkää ikkunatonta käytävää johti osastojen päässä sijaitsevaan ikkunalliseen oleskelu- ja keittiötilaan. Käytävien varsilla oli ovia huoneisiin.

Vanhainkotipaikoista oli puutetta 1980-luvun alkupuolella. Tämän takia Keljon vanhainkotiä laajennettiin B-osaan. Suunnittelusta vastasi rakennusarkkitehti Seppo Salmela, joka oli mukana jo A-osan suunnittelussa. Myös B-osa on kolmikerroksinen. Osastot ovat toisessa (osasto B2 ja dementiaosasto) ja kolmannessa (osasto B3 ja dementiaosasto) kerroksessa. Ensimmäisessä kerroksessa on mm. ryhmäkoti, askartelu- ja varastotiloja sekä työhuoneita ja vainajien tilat. Kellarikerroksessa on varasto- ja teknisiä tiloja.

Omassa tilatutkimuksessani keskityin Keljon vanhainkodin A-rakennukseen, josta jätin kuitenkin pois dementia- ja lyhytaikaishoidon osastot niiden erityisluonteen takia. Tutkimuksessani keskityin ryhmäkoteihin ja pitkäaikaishoidon osastoihin. Joissakin kohdissa kerron erikseen kuitenkin myös lyhytaikaishoidon osastoista. A-rakennus oli mielestäni vanhainkodin päärakennus, koska siellä sijaitsi mm. johtajan huone ja ruokala. A-osan pitkäaikaishoidon osastot valitsin tutkimukseen myös sen perusteella, että kävin A-rakennuksen havainnoinnin jälkeen havainnoimassa jonkin verran myös B-rakennuksen osastoja. Osastojen tilojen suunnittelussa ja rakenteessa oli aika paljon samaa A-osan

kanssa esim. ruokailu- ja oleskelutilat hissien edessä, pitkät matalakattoiset käytävät. Siellä olevat pitkäaikaishoidon osastot poikkesivat A-osasta vain lähinnä siinä, että yhteiset ja yksityiset tilat olivat uudemmat. Tämä näkyi erityisesti siinä, että käytävät olivat siellä leveämmät ja wc:t paremmat ja tilavammat, mikä helpottaa hoitotyötä. A-osa oli pitkäaikais-hoidon osastojen ja ryhmäkodin osalta selvästi vanhempi ja remontin tarpeessa.

A-osan ja B-osan osastojen välillä en huomannut juurikaan eroja yksityisten (asukkaiden huoneet) tilojen sisustamisessa. Kävin katsomassa B-osan osastoilla kuutta asukashuonetta. Myös B-osasta löytyi kahden hengen huoneita, joita A-osassa oli kummallakin osastolla yksi huonokuntoisimpien asukkaiden käytössä. Yhteisiä tiloja oli kuitenkin vähemmän koristeltu ja laitettu B-osassa, mikä voi johtua myös tilojen suunnittelusta. Esimerkiksi B-osan yhteisissä tiloissa ei ollut huonekaluille niin paljon tilaa kuin A-osassa. Itse pidin A-osan osastojen arkkitehtuurista enemmän, koska yhteiset tilat olivat siellä mielestäni avarammat ja toimivammat. Esimerkiksi B-osan kummankin kerroksen osastojen päässä oli täysin käyttämättömät olohuoneet, jotka oli hienosti kalustettu. Ne tuntuivat kuitenkin sijaitsevan liian kaukana ja syrjässä (ks. liite 1: kuva 3). Toisella puolella osastoja ruokasalin vieressä sijainneet oleskelutilat taas olivat liian pienet ja asukkaat tukkivat niiden edessä olleen käytävän, niin että tilassa liikkuminen oli välillä jopa hankalaa (ks. liite 1: kuva 4). A-osan osastoilla oli myös ikkunoita enemmän, mikä lisäsi valoisuutta.

B-rakennuksesta tutkin tarkemmin ainoastaan ensimmäisen kerroksen (ks. liite 5: B-rakennuksen 1. kerroksen pohjapiirros). B-osassa oli ulko-ovesta sisään astuessa vasemmalla lyhyt käytävä, jonka varrella oli muutamia työhuoneita. Ulko-ovesta viistoon vasemmalla olevalla ikkunaseinällä oli kasvihuone, johon oli istutettu viherkasveja. Kasvihuoneen jälkeen oli kioski, jonka vieressä oli hissi. Ulko-ovesta viistoon oikealla seinällä oli lasiruudullinen seinä, jonka takana oli portaat ylös ja alas. Lasiseinän jälkeen oli ovi oikealle käytävään, jonka varrella oli mm. ryhmäkoti Purola. Käytäväoven jälkeen oli toinen hissi kioskia vastapäätä, naulakot ja vessat. Aulan tässä päässä eli suoraan ulko-ovea vastapäätä oli lasiruutuseinä, jossa oli ovet varastokäytävään.

Lattia oli aulassa valkoista laatoitusta ja käytävillä oli vaaleanruskea käytävämatto. Seinät

olivat kaikkialla valkoista tiiltä ja rappausta. Katto oli myös aulassa kioskiin asti ja varastokäytävällä valkoinen ja korkealla. Osastokäytävällä katto oli kuitenkin matala ja harmaa-beigeä kattolevyä. Samat sisustusmateriaalit olivat käytössä myös ryhmäkoti Purolassa ja toisen ja kolmannen kerroksen tiloissa. Sisustusmateriaalien valinnasta ja kasvihuoneen ikkunoista johtuen aula oli valoisa. Jotenkin aula oli kuitenkin steriili ja uimahallimainen.

Vertailun vuoksi tutkin myös B-osan ryhmäkoti Purolan, koska se poikkesi tiloiltaan huomattavasti A-osan ryhmäkodista. A-rakennuksessa ryhmäkoti sijaitsee kahden käytävän varrella. Ryhmäkoti Purola oli omana osastonaan B-rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa (ks. liite 6: B-rakennuksen pohjapiirros ryhmäkoti Purolasta). A-osan ryhmäkoti perustettiin vuonna 1991 entisiin kerhotiloihin, joissa oli mm. päiväkeskus, askartelu- ja kutomapuoli. Purola on vuonna 1997 perustettu eli tiloiltaan uudempi.

Ryhmäkoti Purolaan pääsi ovikelloa soittamalla, jonka jälkeen hoitaja tuli avaamaan oven. Oven jälkeen oli lyhyt matala käytäväosuus, jonka varrella oli toimisto ja kylpyhuone- ja saunatilat. Käytävän jälkeen oli toinen poikittainen käytävä. Sen alussa oikealla puolella oli vessat miehille ja naisille ja ovet muutamaan asukashuoneeseen. Käytävä jatkui pitempänä myös vasemmalle ja sen varrella oli lisää asukashuoneita. Käytävää astellessa se laajeni sitten oikealta puolelta ikkunalliseksi ruokailu- ja oleskelutilaksi, jossa katto oli korkeammalla. Käytävän päässä olevassa tilassa oli vielä jokunen asukashuone ja vessa.

Keljon vanhainkotosastoilla on tilat päivittäisiin toimintoihin kuten ruokailuun, oleskelutilat, kylpy- ja suihkutilat, toimisto- ja hoituhuoneet ja varastotilat. Asukkaiden huoneet on peruskalustettu ja niissä on hoitajakutsulaitteet ja keskusradion kaiuttimet. Asukas voi hankkia tai tuoda mukanaan oman puhelimen ja television, joista tulevat maksut hän huolehtii itse.

Asukkaiden valinta tapahtuu siten, että SAS-työryhmä (SAS = selvitä - arvioi - sijoita) eli vanhustenhuollon sijoitustyöryhmä käsittelee uudet hakemukset ja valitsee uudet asukkaat vapautuville palvelu-, ryhmä- ja vanhainkotipaikoille sekä tekee esitykset asukkaista vanhusten vuokra-asuntoihin. SAS-työryhmässä on edustajat kotisairaanhoidosta,

kotipalvelusta, vanhusten palvelukodeista ja terveyskeskussairaalaista. (Vanhemman ihmisen palveluopas 1998, 19-20).

Vanhainkodin asukkaiden fyysinen ja psyykinen toimintakyky on vuosien aikana muuttunut huonompaan suuntaan. Hoitoon tulon syynä on yleensä sairaus tai vamma sekä muistihäiriöt, jolloin ei enää selvitä kotona kotisairaanhoidon ja kotipalvelujen tai omaisten tuen turvin. Ryhmäkodeissa asuvat hyväkuntoisimmat vanhukset. Kunnallisiin vanhainkoteihin ohjautuvat asukkaat ovatkin huonokuntoisempia ja usein raskaampaa hoitoa tarvitsevia (Jyrkämä 1997, 226).

Täytyy muistaa, että tutkimukseni koskee ainoastaan yhtä kaupungin vanhainkotiä. Tulokset eivät näin ollen ole yleistettävissä koskemaan kaikkia kunnallisia vanhainkoteja, vaikka yhtäläisyyksiäkin varmasti löytyy. Eniten epäillyt seikat kvalitatiivisissa tutkimuksissa ovatkin tutkimuksen edustavuus ja tulosten yleistettävyyden (Eskola & Suoranta 1996, 165). Kvalitatiivisen tutkimuksen validius perustuu tutkimusprosessin yksityiskohtaiseen kuvaamiseen (Grönfors 1982, 178), johon myös tutkimuksessani pyrin.

2.2 Havainnointi

Havainnoin Keljon vanhainkodissa helmikuussa 1998. Havainnointipäiviä oli 16. Havainnointiajankohta oli käytännön syistä useimmiten klo. 9.00-14.00 välillä. Havainnoin päivittäin yleensä noin 3-4 tuntia. Kaikenkaikkiaan käytin havainnointiin aikaa 53 tuntia. Käytännössä havainnointini tapahtui siten, että istuskelin eri tiloissa ja kirjoittelin viikooni muistiinpanoja. Pyrin havainnoimaan tiloja melko järjestelmällisesti ja yhden tilan havainnoituani siirryin aina seuraavaan. Aloitin A-rakennuksen yhteisistä tiloista, sitten oli vuorossa toimistot (= 4kpl), asukkaiden huoneet (ryhmäkodista = 5kpl, A2:sta = 4kpl, A3:sta = 4kpl ja lyhytaikaishoidon osastosta = 4 kpl) ja viimeisenä havainnoin johtajan huoneen. Tämän jälkeen havainnoin B-rakennuksesta tarkemmin ainoastaan ensimmäisen kerroksen ja sen noin vuoden käytössä olleen ryhmäkotiosasto Purolan, jossa kävin myös toimistossa ja asukashuoneissa (= 5kpl). Liikuin kuitenkin tiloissa edestakai-

sin ja istuskelin jo havainnoimissani tiloissa moneen kertaan äänimaisemaa sekä asukkaiden ja henkilökunnan tilan käyttämistä tarkkaillen.

Hirsjärven, Remesin ja Sajavaaran (1997) mukaan havainnoinnin lajeja on kaksi eli systemaattinen ja osallistuva havainnointi. Systemaattinen havainnointi on systemaattista ja jäseneltyä. Havainnoija on tällöin ulkopuolinen toimija. Osallistuva havainnointi taas on vapaasti tilantessa muotoutuvaa ja havainnoija osallistuu ryhmän toimintaan. Karkeasti yleistäen voidaan sanoa, että systemaattista havainnointia käytetään kvantitatiivisesti painottuneessa tutkimuksessa ja osallistuvaa havainnointia kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmänä. Käytännössä esiintyy kuitenkin paljon näiden havainnointilajien välimuotoja ja sekä laadullisia että määrällisiä arvioiteja voidaan tehdä kummassakin. (Hirsjärvi ym. 1997, 211.)

Jyrinki (1974, 7) taas käyttää edellämäinuituista havainnoinnin lajeista termejä tarkkaileva ja osallistuva havainnointi. Grönfors (1982, 87-88) on puolestaan esittänyt neljä osallistumisen astetta: 1.)havainnointi ilman varsinaista osallistumista, 2.) osallistuva havainnointi, 3.) osallistava havainnointi eli toimintatutkimus ja 4.) piilohavainnointi.

Omassa tutkimuksessani vanhainkodin tilan havainnointi oli havainnointia ilman varsinaista osallistumista ja se kallistui enemmän systemaattisen havainnoinnin suuntaan. Pysin havainnoimaan ja kuvailemaan tiloja systemaattisesti, vaikkakaan en käyttänyt mitään luokitteluskeemoja. Halusin pysyä myös ulkopuolisena tarkkailijana menemättä mihinkään ryhmään mukaan. Joskus joku asukas tai henkilökuntaan kuuluva tuli kuitenkin kysymään mitä oikein teen. Selitin tällöin tutkimukseni tarkoitusta. Käytin myös tilannetta hyväkseni, jos joku heistä halusi kommentoida tai esittää mielipiteitään tiloista. Muutaman kerran kysyin havainnointini aikana myös hoitohenkilökuntaan kuuluvilta tarkennusta tilojen käytöstä (esim. ruokailutilojen istumapaikoista, ruokailuun saapumisesta, oleskelutilan käytöstä jne.) ja äänimaisemasta (esim. kuka radion tai television avaa).

Patton (1990, 217) on esittänyt laadullisen tutkimuksen havainnoinnissa olevan viisi ulottuvuutta, jotka vaihtelevat tilanteen mukaan: 1.) havainnoijan rooli, 2.) kuvaus

havainnoijan roolista tutkittaville, 3.) kuvaus havainnoinnin tarkoituksesta tutkittaville, 4.) havainnoinnin kesto ja 5.) mihin havainnointi keskittyy. Oma roolini oli siis havainnointi ulkopuolisena katselijana. Havainnoitavani tiesivät kuka olen ja että havainnoin heidän käyttämäänsä tilaa. Havainnoinnin tarkoitus oli siis heidän tiedossaan. Havainnoinnin kesto oli pitkäaikainen ja havainnointikertoja oli monia. Havainnointi oli laaja-alaista.

2.3 Valokuvat

Valokuvien ottamista mukaan tutkimukseen perustelen sillä, että kuva kertoo usein enemmän kuin tuhat sanaa. Valokuvat myös kuvittavat tekstiä ja tekevät sen elävämmäksi. Eräsaaren (1995, 71) mukaan yhteiskuntatieteilijät eivät ole tottuneet kuvien lukemiseen tai käyttöön. Kuvaa on usein pidetty "epätieteenä". Eräsaaren (1995) omassa tutkimuksessa byrokraattisista virastoista oli mukana myös valokuvia niiden tiloista. Mielestäni valokuvat tekstiin yhdistettynä tekivät tutkimuksen havainnollisemmaksi. Erityisesti tilaa kuvailtaessa ovat valokuvat mielestäni oivallinen apukeino. Myös Grönfors (1982, 141) kertoo, että kamera on tärkeä työväline, jos halutaan kertoa esimerkiksi rakennusten muodoista tai sijainnista. Pyrin kuitenkin kirjoittamaan tiloista niin, että lukija saa niistä kuvan mieleensä ilman valokuviakin.

Otin valokuvia havainnoinnin lomassa Konica Z-up110 Super -merkkisellä kameralla. Innostuin valokuvien ottamisessa ehkä vähän liikaakin, koska valokuvarullia kertyi yhdeksän kappaletta. Kehitettyäni filmit valitsin niistä tutkimukseen mukaan parhaimmat. Täytyy kuitenkin muistaa se, että en ole ammattivalokuvaaja. Tietty amatöörimäisyys näkyy varmasti kuvista. Jotkut asukkaat halusivat myös tulla kuviin mukaan. Kaikki valokuvat asukashuoneista ja asukkaista ovat satunnaisessa järjestyksessä, eivätkä viittaa haastattelemiini henkilöihin.

2.4 Teemahaastattelu

Teemahaastattelu on lomake- ja avoimen haastattelun välimuoto. Teemahaastattelulle on tyypillistä se, että haastattelun aihepiirit eli teema-alueet ovat tiedossa. Kysymysten tarkka muoto ja järjestys kuitenkin puuttuvat. (Hirsjärvi ym. 1997, 204-205; Eskola & Suoranta 1996, 65.) Haastattelu voidaan toteuttaa yksilö- pari- tai ryhmähaastatteluna ja näitä haastattelumuotoja voidaan käyttää myös toisiaan täydentävinä. Tavallisimmin tehdään yksilöhaastatteluja. (Hirsjärvi ym. 1997, 206.)

Myös omassa tutkimuksessani haastattelin yksilöteemahaastattelun avulla asukkaita ja hoitohenkilökuntaan kuuluvia (ks. liite 7: teemahaastattelurunko). Erityisesti vanhuksia haastateltaessa uskon, että yksilöteemahaastattelu on paras vaihtoehto tiedon saamiseksi. Teemahaastattelua käyttämällä pystyin asettamaan kysymykseni paremmin tilanteen mukaan. Yksilöhaastattelu mahdollistaa myös mm. sen, että pystyin ottamaan paremmin huomioon kunkin vanhuksen henkilökohtaiset piirteet ja terveydentilan (esim. huonokuuloisuus) haastattelunkulkuun vaikuttavina tekijöinä. Yksilöteemahaastatteluissa olin kiinnostunut erityisesti siitä, miten vanhukset kokevat vanhainkodin tilan. Hoitohenkilökunnan haastattelut aiheesta otin mukaan vertailun vuoksi ja syventääkseni saatuja tietoja. Usein sainkin hoitajilta arvokkaita mielipiteitä, joita asukkaat eivät itse tuoneet ilmi.

Tein haastattelut tiiviisti kahden viikon 11.5 - 25.5.1998 välisenä aikana. Asukkaat haastatteluun valitsin hoitajien suosituksesta. Haastattelemani asukkaat olivat näin hyväkuntoisimmasta päästä. Muistiongelmia tuli kuitenkin esiin monien osalla. Kaikenkaikkiaan asukkaiden suhtautuminen oli myönteistä. Ainoastaan muutama asukas kieltäytyi haastattelusta. Haastatteluissa olin havaitsevinani kuitenkin monien osalta tiettyä varovaisuutta ja joskus vastaukset tuntuivat ympäröiväiltä. Haastatellut kielsivät huomanneensa joitakin asioita, joita havainnoinnissa tai hoitajien haastatteluissa tuli esiin. Kaikkea ei ehkä osattu tai haluttu sanoa. Eräs asukas kieltäytyi haastattelusta, koska hän pelkäsi sen vaikuttavan negatiivisesti omaan elämäänsä vanhainkodissa.

Asukkaita haastattelin 12 kappaletta: A-talon ryhmäkoti (= 3kpl), B-talon ryhmäkoti Purola (= 3kpl), pitkäaikaishoidon osastot A2 (= 3kpl) ja A3 (= 3kpl). Jokaisesta edellämämainitusta paikasta haastattelin myös yhtä hoitajaa (eli yhteensä 4kpl). Purolan hoitaja oli töissä puolet työajastaan osasto A3:lla ja kysyin häneltä myös osaston asioista. Haastatteluihin kului aikaa yhteensä vähän yli 11 tuntia eli keskimäärin 40 minuuttia yhdessä haastattelussa.

Kaikki haastattelemiini ryhmäkotien asukkaat ja pitkäaikaishoidon osastojen asukkaista kaksi miestä olivat tulleet vanhainkotiin omasta kodistaan. Muut haastattelemiini pitkäaikaishoidon osastojen asukkaat olivat tulleet vanhainkotiin Kyllön terveysasemalta, jossa he olivat olleet noin 2-8 kuukautta ennen vanhainkotiin tuloa. Asukkaiden taloonmuuttopäivämäärä koskee sitä paikkaa, jonne he ovat ensin Keljon vanhainkotiin tullessaan sijoittuneet esim. lyhytaikais-, pitkäaikaispaikka tai ryhmäkoti. Haastatteluhetkellä paikka oli neljällä asukkaalla eri kuin taloon saapuessa. Seuraavassa taulukossa (ks. taulukko 1) esitän haastateltavat, joiden nimet on muutettu. Kaksi asukasta oli asunut ensin myös toisessa vanhainkodissa, joihin muuttopäivämäärät ovat suluisia.

TAULUKKO 1. Haastateltavien esittely

PAIKKA	ASUKAS	MUUTTANUT KELJON VAN- HAINKOTIIN	IKÄ V.	HOITAJA	TYÖSSÄ- OLOAIKA
A-TALON RYHMÄKOTI	BERTTA	15.10.1985	88V.	HELENA	10 VUOTTA
	EMMI	1.6.1997	82V.		
	SAARA	4.3.1991	82V.		
B-TALON RYHMÄKOTI PUROLA	LAINA	12.2.1998	88V.	RIITTA	REILU VUOSI, töissä myös A3
	SIIRI	30.4.1997	80V.		
	ULRIKA	24.9.1996, (28.6.1995 Pitkä- katu)	90V.		
PITKÄAI- KAISHOI- DON OSASTO A2	SUOMA	20.10.1997	92V.	TIINA	REILU VUOSI
	ANSA	23.2.1998	93V.		
	LAURI	1.9.1997	88V.		
PITKÄAI- KAISHOI- DON OSASTO A3	EINO	29.9.1994	93V.	ERJA	MAALIS- KUUN 1998 ALUSTA
	VÄINÖ	12.5.1995	86V.		
	VIENO	8.12.1997, (19.8.1996 Kortepohja)	90V.		

Haastatteluiden teko ja litterointi oli melkoisen työlästä. Kysymysten toistoja oli melko paljon, koska monet asukkaat eivät aina heti kuulleet kysymyksiä. Muutamassa kohdassa puheesta oli myös vaikea saada selvää. Haastatteluiden tekeminen ja niiden äänitys onnistui kuitenkin kaikenkaikkiaan hyvin. Kesän 1998 käytin haastatteluiden purkamiseen ja muiden sivuaineopintojeni loppuun suorittamiseen. Haastattelunauhojen litteroinnin jälkeen tekstimäärä oli melkoinen eli 135 sivua. Lomaakin tuli onneksi välillä pidettyä. Suomen kesä oli ennätysateinen, mutta hain lisäenergiaa Espanjan auringosta. Syyskuun 1998 alussa aloitin sitten uudella innolla tämän sosiologian sivuaine pro graduni tekemisen. Haastatteluista saamiani tietoja liitin teorian ja havaintojen lomaan. Aika paljon haastatteluista saamiani tietoja oli kuitenkin tullut esiin jo havainnoinnin aikana.

3. VALLAN ILMENEMISMUOTOJA VANHAINKODIN TILASSA

Vaikka tila on yksi tärkeimmistä elämäämme jatkuvasti vaikuttavista tekijöistä, ei se kuitenkaan ole kuulunut suosituimpien tutkimuskohteiden joukkoon sosiologien keskuudessa. Monien mielestä tila on edelleen "laiminlyöty ulottuvuus" (esim. Giddens 1984, 302).

Sosiaalisilla suhteilla ja ajalla on ollut vahva asema yhteiskuntatieteellisessä selittämisessä. Tila on noussut kuitenkin tarkastelun kohteeksi laajemmin vasta 1990-luvulla. Filosofiassa ja luonnontieteissä tila on ollut esillä yhteiskuntatieteitä kauemmin, mutta sen luonnetta ei ole yhteiskunnallisessa mielessä problematisoitu. (Haarni 1997, 87.)

Strassoldo (1993) esittää, että tilalliset lähestymistavat ovat vallanneet oman nurkkansa nykypäivän sosiologiassa ja saaneet osakseen myös arvostusta ja tunnustusta. Tilallisesti orientoituneelle sosiologialle saattaa hänen mukaansa olla nyt sosiaalinen tilaus jo senkin takia, että suunnittelutoiminta (esim. rakennus- ja kaupunkisuunnittelu) on lisääntynyt länsimaissa. (Strassoldo 1993, 9-12.)

Tilalla on monia merkityksiä. Horellin ja Pilkaman (1987, 224, 227; kerrottu Sarola 1996, 33; Horelli & Kukkonen 1988, 25) mukaan materiaalisella tai fyysisellä ympäristöllä on funktionaalinen, sosiaalinen ja henkilökohtainen merkitys. Funktionaalisesti ympäristö joko mahdollistaa tai rajoittaa ihmisten toimintoja. Materiaalisen ympäristön piirteet, esim. rakennusten muoto, koko ja sijainti määrittelevät sosiaalisia suhteita ja ryhmänmuodostusta. Henkilökohtaisella tasolla materiaallinen ympäristö on osa ihmisten psyykkistä itseohjautuvuutta, "minän" säilyttämistä. Ihmiset personifioivat omaa reviiriään.

Rakenteellisilla tilaratkaisuilla on osoitettu olevan tärkeä merkitys myös ns. funktionaaliseen etäisyyteen naapurustossa. Esimerkiksi Rosenmayrin ja Koeckeisin (1965, 129;

kerrottu Sarola 1996) tutkimus wieniläisestä vanhainkodista osoitti, että vastavuoroinen kanssakäyminen tapahtui suurimmaksi osaksi lähimpien naapureiden kanssa. Tilaratkaisut vaikuttivat siten, että 200 m etäisyydellä olevien rakennussiipien välillä ei ollut mitään kanssakäymistä. Myös erilliset kerrokset ja sisäänkäynnit saattoivat muodostaa kontaktirajan. (Sarola 1996, 33-34.)

Tilan tarkastelu on ollut kuitenkin varsin hajanaista. Vaikka monet yhteiskuntatieteilijät ovat viitanneet tilallisiin järjestelmiin ja suhteisiin, ei varsinaista perusteellista ja laajaa tilatutkimusta juuri ole löydettävissä. Niinpä yhtä ja kattavaa teoriaakaan tilasta ei ole vielä kehitetty. Strassoldon (1993) mukaan yleinen sosiaalis-tilallinen teoria on mahdotonkin toteuttaa, koska sitä voitaisiin kehittää vain yleisen yhteiskuntateorian alaisuudessa. Tällaista yleistä yhteiskuntateoriaa ei ole näköpiirissä. (Strassoldo 1993, 16.)

Yleisen tilan teorian sijasta tarjolla on kuitenkin lukuisia määritelmiä ja luokituksia liittyen sosiaaliseen tilaan, sen ominaisuuksiin ja käyttöön. Vanhainkodin tilan ja sen määrittämisen vallan tutkimisessa ja analysoimisessa käytän apuvälineenä ja viitekehystenä Strassoldon (1993) tilan typologioita, jotka ovat hänen kokoamiaan "yhteenvetoja" eri tutkijoiden näkemyksistä.

Strassoldo (1993, 19, 31) jakaa sosiologien tiloja koskevat tarkastelut kolmeen eri typologiaan. Ensimmäinen on sosiaalisten tilojen taso ja mittakaava, jossa peruskriteerinä on yksikön koko (tilallisin ja numeerisin termein ilmaistuna). Tarkastelen omassa tilatutkimuksessani jonkin verran myös tilan kokoa.

Tilatyyppejä ovat esittäneet monet tutkijat. Esimerkiksi Cassirer jakaa tilan mm. orgaaniseen, havaittuun ja symboliseen/abstraktiin tilaan. Castellsin tilan kolmijako perustuu toiminnan funktioihin ja pitää sisällään taloudellis-rationaalis-utilitaristisen tilan, poliittisen tilan ja ideologis-symbolis-ekspressiivisen tilan. Jalowieckin viisi tilamuotojen tyyppiä ovat taas tuotanto, kulutus ja uusintaminen, hallinto, symboliikka ja vaihto. (Eräsaari 1995, 93; Strassoldo 1993, 23-24.) Näistä tarkastelen tutkimuksessani lähemmin Jalowieckin hallinnollista tilaa.

Strassoldo (1993, 24) esittää tilatyypin kuusijakoisen luokittelun: 1.) etologiset, 2.) henkilökohtaiset, 3.) elämistilat, 4.) symboliset tilat, 5.) ekologiset tilat ja 6.) organisaatiotilat. Omassa tilatutkimuksessani olen kiinnostunut organisaatiotilasta, jolle Strassoldon mukaan on tyypillistä vallankäyttö. Vanhainkodin muita virastoja ja laitoksia kodinomaisemmasta luonteesta johtuen olen kiinnostunut myös etologisten, henkilökohtaisten ja elämistilojen tarkastelusta, joissa myös valtasuhteet voivat mielestäni ilmetä.

Etologisissa tiloissa on keskeinen ilmiö ihmisen territoriaalisuus ja ne emootiot, jotka liittyvät henkilökohtaisen koskemattomuuden, kodin, laidunmaan, omaisuuden ja itsenäisyyden puolustamiseen. Henkilökohtaisten ja etologisten tilojen eron voi sanoa olevan pikemminkin ideologinen ja teoreettinen, kuin sisällöllinen. Myös tässä ovat territoriaalisuus, yksityisyys ja tungostuminen perusilmiöitä. Elämistiloihin liittyvä aineisto limittyi myös osaksi edellisen kategorian kanssa. Elämistiloihin liittyvät välittömän ympäristön havaitseminen ja arviointi, merkitysten antaminen eri tiloille ja paikoille, asentojen, eleiden, liikkeiden ja sijaintien merkitys, kodin ja jokapäiväisten toiminnan paikkojen identiteetti. Ero on pääasiassa metodologinen ja koulukunnallinen. Käsitettä ovat tuoneet esille filosofit ja "humanistiset" maantieteilijät, jotka ovat pääasiassa olleet kiinnostuneita pienmittakaavaisista tiloista. (Strassoldo 1993, 26-27.)

Strassoldon (1993) esittämä kolmas kriteeri sosiaalis-tilallisten ilmiöiden saamiseksi jonkinlaiseen järjestykseen voidaan muodostaa tilastruktuureista, jotka ovat kooste eri sosiologien keskeisimpinä pitämistä tilallisista struktuureista tai arkkityypeistä. Sosiaalinen tila on organisoitunut tiettyjen sosiaalisten skeemojen eli kuvioiden, kategorioiden, mallien, symbolisten muotojen ja arkkityyppien mukaan. (Strassoldo 1993, 31.)

Tarkastelin vallan esittämistä vanhainkodin tilassa joidenkin Strassoldon esittämien struktuurien avulla. Tutkin myös vanhainkodin sääntöjä valtasuhteiden ilmentäjänä. Tarkastelin myös jonkun verran sanallista vuorovaikutusta asukkaiden sekä henkilökunnan ja vanhusten välillä. Mielenkiintoisena lisänä otin mukaan myös vanhainkodin tilan äänimaiseman tarkastelun. Kuvailin sitä miltä vanhainkodissa kuulostaa eri tiloissa. Myös äänimaisema voi kertoa hyvinkin paljon yhteiskunnan valtasuhteista (Järviluoma 1996,

205). Lisäksi pohdin sitä millaisia merkityksiä hoitohenkilökunta ja asukkaat vanhainkotiin liittävät. Tilatutkimukseeni vallasta kuuluu siis tietty kaksijakoisuus. Miten pelkkä fyysinen tila ilmentää valtaa? Miten ihmiset kokevat tämän tilan ja millaisia merkityksiä he sille antavat? Miten ihmiset osoittavat toisiaan kohtaan valtaa tässä tilassa?

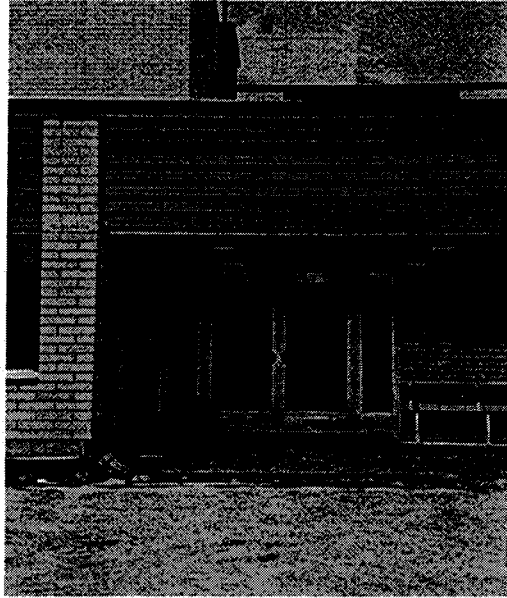
3.1 Miten valta ilmenee vanhainkodin tilastruktuureissa?

Valitsin Strassoldon tilastruktuureista analyysini apuvälineiksi seuraavat käsitteet: ovi (sisäänkäynti), välimatka eli lähellä ja kaukana, keskus, ääriviivat ja rajat, edessä ja takana, polku sekä territorio. Lisäksi otin mukaan analyysiin myös Eräsaaren (1995) esittämän suoran käsitteen. Tarkastelin myös Eräsaaren (1995, 127-136) lailla sitä, miten tilan koko ja vallan ikonografia ilmentävät valtaa.

3.1.1 Ovi (sisäänkäynti) ja välimatka, keskus, ääriviivat ja rajat sekä suoran hallitsevuus

Aluksi tarkastelin Keljon vanhainkodin ovia. A-osan pääsisäänkäynti sijaitsee hieman enemmän rakennuksen toisessa päässä. Katto oli tällä kohtaa matalampi ja kohta erottuu muusta rakennuksesta. Ovi oli silti jotenkin piilossa. Ulko-ovien vieressä oli ovipuhelimet ja seinällä laatta, jossa luki rakennuksen kirjain. Ulko-ovi on metallikehikkoinen ja läpinäkymätöntä lasia eli informaatiota sisä- tai ulkotiloista ei saa vielä ovella seistessä, mikä vähentää avoimuuden vaikutelmaa. Oven kahvat ovat mustat neliöt, joista vetämällä ovi aukeaa. Kaikissa A-osan kerroksissa olevat ulko-ovet ovat samanlaisia, vaikkakin kaapeampia. Pääsisäänkäynnin vaatimattomuus ja anonyymisyys esittää Eräsaaren (1995, 105-108) mukaan "hallinnon" maallistumista. Hänen mukaansa 60- ja 70-luvulta peräisin oleville vallan rakennuksille on usein tyypillistä se, että ulko-ovi ei ilmaise itseään. Ovista puuttuu symboliikka ja niiden sijoittelusta symmetria. Tällaiset rakennukset saattaisivat sopia piiloutuneelle ja epämääräiseksi käyneelle vallalle. B-osan pääsisäänkäynti on ulkoasultaan ja sijoittelultaan paljon samanlainen. Erona on se, että ulko-ovi on materiaaliltaan

läpinäkyvää ikkunarautua ja tarttumakahva on pystysuunnassa pitkultainen. Muutkin B-osan ensimmäisen kerroksen ulko-ovet ovat samanlaisia, vaikkakin kapeampia.

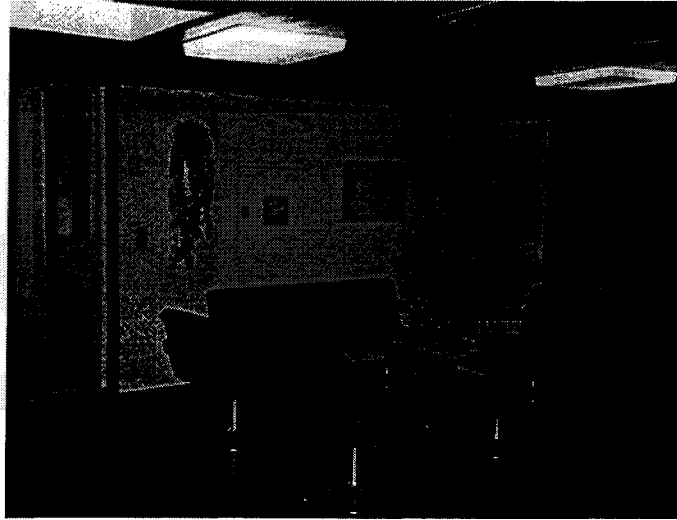
KUVA 1. A-osan pääovi

Ovi (sisäänkäynti) on jotakin, mikä yhdistää ulko- ja sisäpuolen, kodin ja maailman. Se sallii, suodattaa ja valvoo vaihtoa ympäristön kanssa. (Strassoldo 1993, 39.) Simmel (1984) katsoi ovilla olevan kaksi perusfunktiota: yhdistäminen ja erottaminen, sisään kutsuminen ja ulkona pitäminen (kerrottu: Eräsaari 1995, 113). Keljon vanhainkodin pääsisäänkäynnit näyttävät toteuttavan näistä perusfunktioista pikemminkin jälkimmäisiä kuin edellisiä tehtäviä. Eräsaaren (1995) mukaan tällainen viesti sisältyy oviin, jotka ovat lähinnä tehdasvalmisteisia standardiovia, metallikehyksineen ja kaksine tai kolmine laseineen. Ovien yhdistämis- tai sisään menemisen funktio toteutuu käytännössä kahvan avulla. Simmelin mukaan esteettisyys kahvassa ei ole pelkkää koristelua, vaan olennainen osa niiden tehtävän toteutumista. Uuden "hallinnon" kahvoista puuttuu yksityiskohtien suunnittelu ja ne ovat enimmäkseen tehdasvalmisteisia. Ovet viestittävät siis tälläkin tavalla anonyymisyyttä ja välinpitämättömyyttä sisääntulevia kohtaan. (Eräsaari 1995, 113.) Tämä näkyy mielestäni myös Keljon vanhainkodin sisäänkäynneistä. Ovien viestin voi tulkita myös niin, että ovien funktio on vanhojen asukkaiden sisällä pitäminen.

Eräsaaren (1995, 113) mukaan lasisten ovien viesti on kuitenkin päinvastainen. Hänen mukaansa ainakin periaattellisella tasolla lasi viestittää avoimuutta. Lasi on yleensä läpinäkyvä ja helposti rikkoutuva materiaali. Tästä seuraa vaikutelma, että "hallinto" ei pelkää kansalaisia tai vanhainkodin osalta asukkaita ja heidän talosta poistumistaan ei pelätä. Iltaisin ja yöllä ulko-ovissa on kuitenkin kulunvalvonta asukkaiden poistumisen huomaamiseksi ja estämiseksi.

Kummankin rakennuksen pääsisäänkäyntioven jälkeen oli tuulikaapit, joissa kuului koko ajan hurina katossa olevista tuulettimista. Tuulikaappien seinillä oli ilmoituspapereita ja mustat taulut, joissa oli ainoastaan asukkaiden nimet ja huoneiden numerot. Tyyli oli siis sama kuin esimerkiksi kerrostaloissa. Työntekijöistä ei ollut vastaavanlaista taulua eli tässä suhteessa asukkailla oli valta. Ainoastaan heidän sijaintipaikastaan rakennuksessa kerrottiin. Eräs hoitaja totesi sen johtuvan siitä, että: *"kun tää tavallaan on, tietenkun kun tää on niinku heiän koti, eli heidän sitten vaan näitten asukkaiden..."* Hoitajien mielestä tilanne oli hyvä näin. Henkilökunnasta on luettelo erikseen joka osastolla ja sieltä voi kysyä esimerkiksi omahoitajaa jne. Yleisemmällä tasolla voisi olla kuitenkin tietoja esimerkiksi johtajan, sosiaalityöntekijän jne. nimet ja huoneiden sijainti.

Tuulikaapeista oli samanlaiset lasiovet kummankin rakennuksen aulaan kuin niiden ulko-ovet. Ainoastaan A-rakennuksessa eli "päärakennuksessa" oli neuvonta, mikä sijaitsi ulkoapäin tullessa ulko-oven välittömässä läheisyydessä vasemmalla. Neuvonta oli erillinen huone ja ovi sinne oli aina auki. Eräsaaren (1995) mukaan neuvonnan sijainti ulko-oven läheisyydessä sekä niistä käsin periaatteessa mahdollistuva odotushuoneen hallinta luo mielikuvan, että tilan kontrolli tai vartiointi on keskeinen tehtävä. Hänen mukaansa keskeisintä vastaanottotiskin sijoittamisessa saattaa olla sellaisen mielikuvan luominen, että tila on organisaation tai sen edustajien hallinnassa. (Eräsaari 1995, 120.)

KUVA 2. Aula

Välimatka eli lähellä ja kaukana on kenties suosituin sosiologisessa kirjallisuudessa esiintyvä tilallinen rakenne. Samanlaiset ihmiset pyrkivät kokoontumaan yhteen ja vieraat ihmiset pyritään pitämään loitolla. Sosiaalinen välimatka muuntuu luonnostaan tilalliseksi välimatkaksi ja samanlainen tilanne vallitsee myös käänteisesti. Tämä näyttää olevan tilasosiologian vahvimmin perusteltuja löydöksiä. Intiimiys nähdään usein moraalisesti positiivisena ja erottautuminen negatiivisena. Edellinen liittyy yleensä lämpöön ja rakkauteen, jälkimmäinen kylmyyteen ja rationaalisuuteen. (Strassoldo 1993, 36-37.) Välimatkaa pidetään sosiologisena kategoriana yleensä Georg Simmelin ajatuksena (Eräsaari 1995, 165.) Simmelin mukaan kaikki sosiaalinen vuorovaikutus perustuu jonkin asteiseen läheisyyteen tai välimatkaan (Frisby 1984, 128). Simmelin mukaan ovella on kiinnostava suhde tilalliseen välimatkaan. Ovi sekä yhdistää, että erottaa ihmiset toisistaan, eli se siis tilanteesta riippuen sekä luo välimatkaa että poistaa sitä.

Ovitarkastelussani kiinnitin huomiota myös muihin oviin kuin ulko-oviin. Tarkastelin esimerkiksi hissien ovia ja sijaintia. Kahdella hissillä (6 ja 12 -hengen hissi) pääsee kulkemaan A-osan ensimmäisen kerroksen ruokasalin viereisestä oleskelutilasta toisten kerroksien osastoille, joissa hissinovi aukeaa myös suoraan oleskelutilaan ja sen viereiseen ruokailutilaan. Hissien sijoituspaikat ovat mielestäni huonot, koska niiden käytöstä aiheutuu melua ja häiriötä. Hisseiltä kulkee jatkuvasti ihmisiä oleskelutilan poikki. Toinen hissi on

lisäksi pieni ja sen ovi kapea. Lisäksi kiinnitin huomiota siihen, että hisseissä on kynnykset, mitkä ovat hankalat pyörätuolilla liikuttaessa. Pienemmässä hississä lukeekin: "VARO KYNNYSTÄ".

Asukkaiden vanhainkodista poistumista kontrolloitiin turvallisuussyistä sekä osastoilla että ryhmäkodeissa. Eräskin pyörätuolissa oleva osaston asukas olisi halunnut lähteä kanssani hissillä jonnekin, mutta hoitaja kielsi minua päästämästä häntä mukaan. Toisen osaston hoitaja kertoikin:

“On, on meillä on yks asukas, joka karkaa melkein voi sanoa, että ihan päivittäin, mutta että tässä yhtenä päivänäkin jo neljä kertaa...Hissillä...Niin, että sitten tuota haetaan ja juostaan perään, että kun kun, hänkin on sit kuitenkin siinä kunnossa, että hyvin pääsee liikkumaan ja käveleen ja on ihan skarpin näkönen ja sillai, mutta kun ei sitten enää tiedä, että mihin hän on menossa...Että tuota, niin sittenhän se on, että jos me ei tästä ihan heti löydetä ja joku on lähteny niin me joudutaan sit soittamaan poliisi...”

Yhden kerran myös B -rakennuksen ryhmäkoti Purolassa havainnoidessani oli ulko-ovelle johtavan käytävän eteen laitettu sermi, ettei eräs asukas olisi päässyt lähtemään ulos. Hän kun oli myös menossa entiseen kotiinsa (ks. liite 1: kuva 5).

Tarkastelin myös toimistojen, asukashuoneiden, eri osastojen välisiä ja vessojen ovia. Tutkin myös niiden sijaintia ja lukossa pitämistä. Keskus/äärioviivat -jaottelu tuli esiin tilassa siten, että tärkeimmät keskuksat olivat asukkaiden omat huoneet ja yhteiset tilat sekä toimistot. Keskus on yksi tärkeimmistä tilastruktuureista. Ilman sitä länsimaisen ihmisen on vaikea kuvitella tilaa. Äärioviivat ja rajat muodostavat vastakohtaparin sosiaalista tilaa polarisoivan keskuksen kanssa. Tällä voidaan osoittaa olevan hyvin vahva sisältö, sillä se jakaa sosiaalista tilaa selvästi epäsymmetrisiin osiin: sisä- ja ulkopuoleen, meihin ja heihin, sisäpiiriin ja ulkopuolisiin jne. Raja muodostaa pysyvänä ja suljettuna periferian. Jos se taas on avoin ja muuttuva, niin sitä vastoin tilallinen rakenne on enemmänkin etulinjamainen. Monien tutkijoiden mielestä rajat ovat jopa primitiivisempiä ja tärkeämpiä kuin keskus. (Strassoldo 1993, 32-33.)

Eräsaaren (1995) mukaan myös suora on käsite, jonka avulla spatiaalista valtaa voidaan

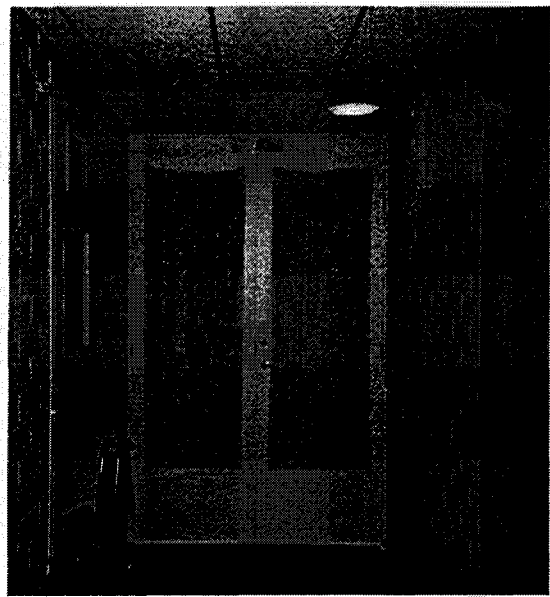
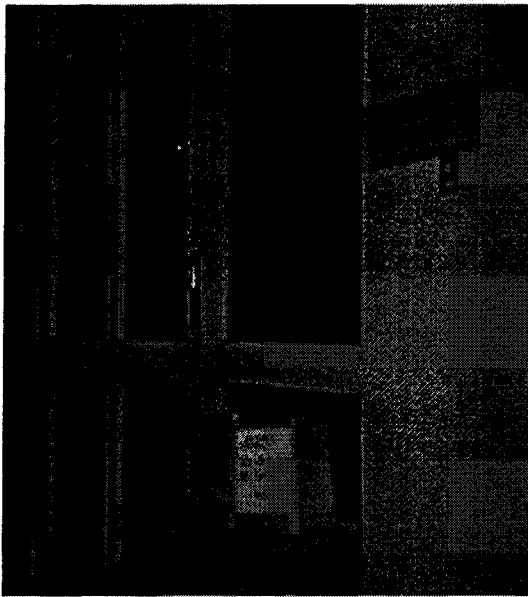
analysoida. Vankilasuunnittelusta tuttu suorakulmion muotoinen yksittäissellijärjestelmä on se arkkitehtoninen kehitelmä, jonka varaan useimmat koulut, toimistot, sairaalat ym. laitokset nykyään suunnitellaan. Pitkät suorat keskikäytävät, jotka johtavat yksittäisiin huoneisiin ovat tavallisin pohjakaavaratkaisu katutason byrokratioissa. Perusratkaisuja voi sanoa olevan kaksi erilaista: suorakulmio ja ns. T-muoto. T-muoto on käytössä rakennuksissa, joissa toiminta on funktionaalisesti eriytynyttä (esim. sairaaloissa). T:n jalkaosassa sijaitsevat tällöin esimerkiksi poliklinikat, laboratoriot ja muut hoito-osastot, sakaroissa puolestaan vuodeosastot. (Eräsaari 1995, 142.) Tämä julkisen hallinnon T:n muotoinen sellikonttorimalli toteutui myös Keljon vanhainkodissa, kuten vanhainkodin esittelyssä jo tuli esiin. Sellikonttorirakenne on eräs etäisyyden säätelyn tapa julkisissa byrokratioissa (Eräsaari 1995, 166).

Käytävien varsilla oli ovia moniin paikkoihin esim. työntekijöiden ja asukkaiden huoneisiin, hoituhuoneisiin, varastoihin. Työntekijöiden huoneiden ovet olivat useimmiten kiinni. Ovet olivat myös lukossa, jos työntekijät eivät olleet paikalla. Osastojen toimistojen ovia pidettiin kuitenkin auki, ja niistä kuului usein puhetta, puhelimen pirinää ym. ääniä. Osastojen asukashuoneiden ovia ei pidetty lukossa ja ne olivat usein raollaan. Asukas saa kuitenkin kuulemma halutessaan itselleen oman avaimen, jos hänellä ei ole muistiongelmia ja hänet katsotaan muutenkin kykeneväksi huolehtimaan itsestään. Väki on kuitenkin tullut huonokuntoisemmaksi ja tällä hetkellä toisella osastolla oli yhdellä asukkaalla 31:stä oma avain ja toisella osastolla yhdelle asukkaalle 26:sta oli luvattu avain, mutta hän ei ollut sitä vielä saanut.

A-osan ryhmäkodissa asukkailla oli omat avaimet huoneisiinsa ja he pitivät oviaan lukossa ollessaan poissa huoneista. B-osan ryhmäkoti "Purolassa" asukkailla ei ollut omia avaimia. Hoitaja selitti sen johtuvan siitä, että ryhmäkotiosastolle johtavaa ovea pidetään lukossa. Oven vieressä on soittokello. Haastattelemani asukkaat eivät myöskään halunneet omia avaimia.

A-osan osastojen väliovet olivat ulko-oven mallisia, vaikkakin kapeampia. Ovia pidettiin auki. Ainoa poikkeus on "Muistolan" eli dementiaosaston ovi, joka pidetään turvallisuus-

syistä lukossa. Asukkaat elävät siellä lukkojen takana ihan omassa maailmassaan. Dementiaosastolle johtaa valkoiset puuovet, joiden keskellä on isot lasit. Näkyvyys on kuitenkin peitetty vaaleilla verhoilla. Dementiaosaston puolella oven yläosassa oli lisäksi valkoinen pitsikappa. Verhot pehmentävät suljetun tilan vaikutelmaa tekemällä oven ikkunan näköiseksi. Ovesta on turvalukko. Ulkopuolelta pääsee osastolle valkoista neliötä painamalla. Ulos dementiaosastolta pääsee ainoastaan näppäilemällä tunnusluvun oven vieressä olevaan laitteeseen.

KUVA 3 ja 4. Lukkojen takana kaksi eri maailmaa. Vasemmalla puolella Purolan ja oikealla puolella dementiaosaston ulko-ovi.

Seuraavaksi tarkastelin vessoja. A-osan aulassa oli erikseen pienet vaaleasävyiset miesten ja naisten vessat, joiden ovet sai lukkoon. Pitkäaikaishoidonosastoilta A2 ja A3 en löytänyt yleisistä tiloista asukasvessoja. Osastojen asukashuoneissa oli kuitenkin omat vessat. Vessojen kunnossa oli isoja eroja. Ainoastaan tiloiltaan uusituilta dementiaosastolta ja lyhytaikaishoidonosastolta löytyi paremmat, tilavammat ja valoisat vessat (usein invavessat) yhteisistä tiloista, toimistoista ja asukashuoneista, samoin kuin B-osan aulasta ja sen ryhmäkoti "Purolasta". "Purolassa" ei kuitenkaan ollut joka huoneessa omaa vessaa. A-osan ryhmäkotien vessoja oli myös remontoitu. A2 ja A3 osastojen toimistojen ja asukashuoneiden vessat olivat puolestaan pieniä ja hämäriä. Niiden seinät olivat ruskeat ja

lattia keltainen. Seinillä oli keltaisia hyllykköjä. Yleisvaikutelma oli ahdas ja tunkkainen.

Vessojen ovien tarkastelussa kiinnitin huomiota siihen, että osastoilla työntekijöiden wc:t toimistoissa ja julkisissa tiloissa olivat lukossa ja työntekijöillä oli niihin omat avaimet. A-osan osastojen ja ryhmäkotien asukashuoneiden vessojen ovissa ei ollut kuitenkaan lukkoja. B-osan ryhmäkotien vessoissa oli osassa lukot ja osa asukkaista käyttää yhteisten tilojen vessoja, joissa ei ollut lukkoja. Erityisesti A-puolen osastoilla asukashuoneissa käydessäni jouduin usein tilanteeseen, jossa koputettuani huoneen oveen ja sisäänkutsun saatuani yllätin asukkaan pöntöltä housut kintuissa. Tällaista sattui myös ryhmäkodeissa. Tilanne ei kuitenkaan tuntunut paljonkaan vaivaavan asukkaita, mutta itse hämmennyin ja peräännyin kiireen vilkkaa. Myös Eräsaaren (1995) mukaan vessankäyttäjän vaikeneminen lukottomuudesta tai muista epäkohdista on painokas esimerkki siitä, miten tehokasta, rutiininomaista, itsestäänselvää ja arkista spatiaalisen avulla tapahtuva kontrolli on. Ihmiset ottavat tilajärjestelyt annettuna ja kyseenalaistavat harvoin niiden oikeutusta. (Eräsaari 1995, 180.)

Asukashuoneiden ja niiden vessojen ovien lukottomuus kertoi mielestäni paljon siitä, miten tila voi esittää valtasuhteita. Työntekijät menevät varsinkin osastoilla asukashuoneisiin usein kuin kotiinsa. Oveen koputetaan ja samantien ollaankin jo huoneessa. Eräs hoitaja totesikin:

“No tuota kyllähän niinku varmaan jokaiselle uudelle työntekijälle aina niinku annetaan tämmöset tietyt ohjeet aina pitää koputtaa oveen, mutta ainakin henkilökohtaisesti on myönnettävä, että unohdan sinne menee sinne huoneeseen niinku, heheh omaan kotiinsa. Mikä tietysti on väärin, koska se on asukkaan oma huone. Mutta aina ei tosiaankaan muista sitä...” Toinen hoitaja totesi, että *“joo, että kyllähän se siis näähän on näitten koteja, että, mutta kyllä nyt hoitajan pitää muistaa, että vaikka me tehään täällä tätä työtä, työtä tän asukkaan kanssa, niin tämä on kuitenkin tämä huone heidän koti tällä hetkellä. Elikä tota niin, kyllä se niinku hyvä on jotenkin tossa ovela...”*

Toisaalta osastoilla asukkaat voivat olla niin huonokuuloisia, että eivät aina kuule koputusta. Silloin hoitajan mukaan *“mennään ja tullaan heidän silmiinsä...Ja sillai niinku tietyllä tavalla jonkunlaista kunnioitusta siellä huoneessa kuitenkin, että se on heidän huone”* Ainoastaan yksi haastatteleman asukas osastolta itse huomautti, että: *“jokaisen täytyy*

koputtaa, koska minä olen tuota, olen sanonut, jotta tuota se on tehtävä..."

Asukkaat hyväksyivät hoitohenkilökunnan huoneisiin tulon esimerkiksi siivouksen ja hoitotyön takia. Osastoilla oli kuitenkin muutama asukas, jotka eivät pitäneet siitä, että huoneessa käydään, jos he eivät itse olleet paikalla. Hoitohenkilökunnalla on suurempi valta. He pystyvät paremmin säätelemään omaa etäisyyttään muihin, omaa yksilöllisyyttään ja omien henkilökohtaisten ja intiimien asioidensa salassapitoa. Työntekijät pitävät välimatkaa asukkaisiin myös siten, että heillä on työasut, omat sosiaalitilat, kahvihuoneet ja tupakkatilat.

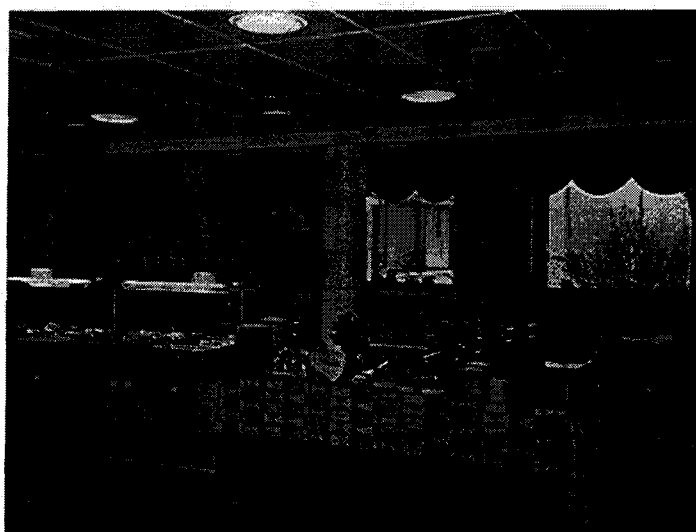
Välimatkaa asukkaisiin säädellään myös siten, että asukkaan maallisen matkan päättyessä on hänelle ennen hautausta järjestetty paikka vanhainkodin B-rakennuksessa, jossa on tilat vainajille. Tila vainajille on ensimmäisen kerroksen varastokäytävän toisessa päässä. Ovessa lukee vainajat. Oven vieressä on läpinäkyvä lasiovi porraskäytävään, josta on toinen ovi vainajentilaan omaisille. Vainajien tilan ovea vastapäätä on ovi, jossa lukee jäte. Rinnastus on selvä. Myös vainajat ovat jätettä. Paikan valinta ei ollut kovinkaan arvokas ja vainajaa ja hänen omaisiaan kunnioittava. Väliovi porraskäytävään olisi voinut ainakin olla läpinäkymätön (ks. liite 1: kuva 6).

3.1.2 Edessä ja takana

Edessä ja takana ovat kaksi vastakohta-asetelmaa, jotka ovat suhteessa ihmisten kulloiseenkin sijaintiin. Myös rakennuksilla on tavallisesti etupuoli (julkisivu, fasadi) ja takapuoli (pihanpuoli). (Strassoldo 1993, 34-35.) Eräsaaren (1995) mukaan ihmisen tai ihmisryhmän statuksen osoittaminen tilojen hierarkian avulla on ylikulttuurinen ilmiö. Ihmisen statusta osoitetaan edessä/takana -dikotomian avulla. Edessä sijaitsee tilassa heti ulko-ovesta tultaessa, kun taas takana on sisäänkäynnistä katsottuna kaukana. Takana olevat tilat ovat statukseltaan korkeampia kuin edessä sijaitsevat. Katutason byrokratioissa sijoitetaan esimerkiksi johtajien huoneet ulko-ovesta katsottuna taakse tai perälle. Ulko-oven edessä ovat yleensä vastaanottotiskit/vahtikopit sekä asiakkaille tarkoitettut odotusti-

lat. Usein yhteiset ruokailu- ja oleskelutilat sijaitsivat ulko-oven lähellä, kun taas pelkättään henkilökunnan käyttöön tarkoitettut ruokailutilat (esim. pienet kahvihuoneet) ovat käytävän takimmaisissa huoneissa. (Eräsaari 1995, 125-126.)

Tämä edessä/takana -jaottelu tuli esiin myös Keljon vanhainkodissa. Ensimmäisen kerroksen ulko-oven lähellä oli info sekä ruokasali. Ruokasali oli henkilökunnan, A-osan ryhmäkodin asukkaiden ja ulkoa tulevien eläkeläisten käytössä. Henkilökunnalla ei näin ollen ollut omaa erillistä ruokailutilaa, joka Eräsaaren (1995, 126) mukaan sijaitsee yleensä virastorakennusten yläkerroksissa. Henkilökunnan puoli oli ruokasalissa kuitenkin selvästi erotettu omaksi tilakseen. Henkilökunnalla oli osastoilla myös omat kahvihuoneet, jotka sijaitsivat selvästi toisessa päässä osastoja kuin asukkaiden ruokailutilat. Johtajan huone sijaitsi ensimmäisessä kerroksessa asukashuonekäytävän alussa, sisäpihan vieressä. Sijainti ei niin selvästi viestinyt statusasemaa, kuin jos huone olisi ollut ihan käytävän päässä vanhainkodin takaosassa.

KUVA 5. Henkilökunnan ruokailutila

Edessä ja takana -jaottelua voidaan käyttää myös vuorovaikutuksen analysoimisessa. Nykysosiologiassa sosiaalisen kanssakäymisen etu- ja taka-alueita on perusteellisesti selvitetty Goffman (1982, ks. myös 1971) ottamalla mallin teatterimaailmasta (etunäyttämö ja takanäyttämö, kulissien edessä ja takana tapahtuvat asiat). Ihmisten roolit vaihtelevat

näyttämön etu- ja takatiloissa. Etualalla tapahtuvissa suorituksissa toimijat pyrkivät luomaan ja ylläpitämään vaikutelman normatiivisiin standardeihin mukautumisesta, vaikka he toiminnan taka-alueella voivat olla välinpitämättömiä tai jopa vihamielisiäkin näitä standardeja kohtaan. Taka-alueilla on myös merkitystä toimijoille vuorovaikutuksen epämieluisien piirteiden poistamisen tai salassapitämisen kannalta. (Goffman 1982, 109-116; ks. myös Goffman 1971, 119-126.) Goffman (1971) kertoi myös, että kun esitysryhmän jäsenet vetäytyvät taka-alalle, minne katsojat eivät voi kuulla eivätkä nähdä, he melkein säännöllisesti alkavat tehdä yleisöstään halventavia huomautuksia, jotka eivät luonnu siihen tapaan, millä he esiintyivät etunäyttämöllä. (Goffman 1971, 186.)

Kun katsojat ovat läsnä etunäyttämöllä, heitä on pakko kohdella huomaavaisesti, jotta rauhanomainen ja järjestynyt vuorovaikutus voisi jatkua (Goffman 1971, 191). Eniten asukkaat olivat tekemisissä toistensa kanssa ruokailuajoina. Havainnoinnissa ja ryhmäkotiin ja varsinkin osastojen asukashaastattelussa tuli kuitenkin esiin, että positiiviset sosiaaliset kontaktit asukkaiden välillä olivat usein melko vähäisiä silloin ja muinakin aikoina. Hiljaisuus on tietenkin yksi keino säilyttää rauhanomainen vuorovaikutus. Puhumattomuus voi kuitenkin olla myös keino ilmaista valtaa toista kohtaan. Eräs osaston asukas kertoi ruokailutilanteesta:

"Se, se pöytä missä minä syön son niinku mykät söisivät keskenään. Ei niillä oo liikoja kenelläkään toisilleen mittään sanomista...Ne on, tuntuu olevan kaikki samanlaisia...Tällasia, että he ei puhu toisilleen. En minä ymmärrä, enkä tiä mistä se johtuu...Sitten minut kerran siirrettiin toiseen pöytään että siinä on puheliaita miehiä...Ja oli siinä pöydässä yks nainenkin...Niin, se oli yhtä mykkäkoulua siellä kuin missä mä ensin istuin...Minä sanoin, että kyllä mä menen vanhalle paikalle ennenkuin istun tässäkin ja...Minut siirrettiin sitte takas siihe omalle paikalleni..."

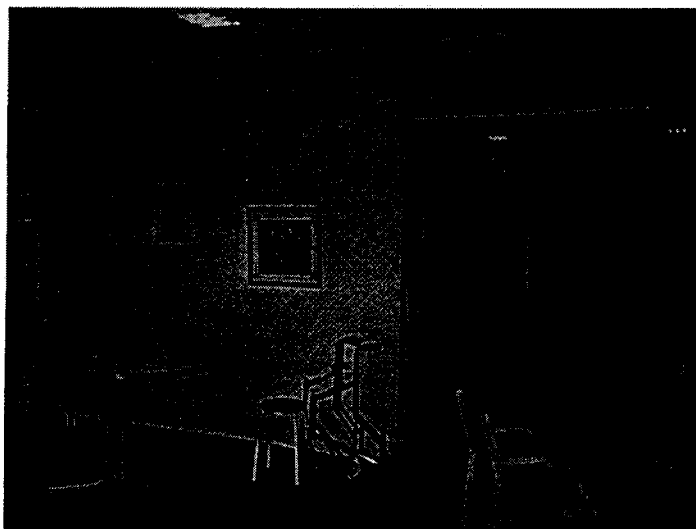
Toisen osaston hoitajakin kertoi:

"Kyllä melkein vois sanoa, että istutaan ja möllötetään, ei kyllä niinku noin et ihan kun joskus seuraa sivusta sitä, et kuinka paljon niinku on, on ihan niinku vuorovaikuttamista niinku ihmisten välillä ihan, ihan...Ruokailutilanteessa, niin kyllä se hyvin vähäistä on...että silloin kun tulee uus asukas, joka saattaa olla pirteämpi niin hän aluks saattaa yrittää niinku jututtaa, mutta kun huomaa, että toinen on hiljainen niin tavallaan niinku antaa periksi ja lähtee mukaan siihen, että ei hänkään enää pitemmän päälle sitte...ei hän sit-

te niinku viitti jutella eikä niinku ehkä uskallakaan jutella, että oikeastaan tällä hetkellä niin meidän osastolla ei voi niinku sanoa, että olis mitään semmosta parivaljakkoa, joka päivät pitkät kulkis kahestaan ja turvautuis tavallaan toisiinsa. Kaikki on aika lailla niinku, elävät niinku omaa elämänsä yksinään, että..."

Osastojen välillä voi olla eroja asukkaiden kommunikoimisessa keskenään varsinkin ruokailutilanteissa, sillä toisen osaston hoitaja kertoi, että:

"On varmaan se, niinku se, se toi järjestys tossa ruokapöydissä, että, että tuota ihminen hyvin äkkiä rutinoituu siihen missä se istuu niinku kotonakin. Ja nää vanhat ihmiset vielä enemmän, elikä tota heillä on ne omat paikat ja silloin on se oma naapuri siinä. Ja jotkut tulee hyvin toimeen, jotkut riitelee keskenään, että, mutta, se on melkein nää sitte ja vähä siitäkin, että, että jos on pikkusen niinku virkeempi ja henkisesti niinku on voimavaroja vielä niinku enemmän seurata tätä päivää...Niin tokihan tämmöset ihmiset keskustele sitte keskenään ja on sillai, mutta sitten jos ei enää sillai oo, on sillai dementia, ettei enää tiä niinku...Niin sitte...Just tämmöset, joilla on pikkusen, tai on niinku henkisesti virkeitä, niin he, heillä on, on, kertoo omista asioista kertoo, puhuu ihan yleisistä asioista. Mutta sitten tosiaan, jos on ja niinku dementia siinä vaiheessa, että se että ei sinällään se kommunikaatio on enää muutama sana...jotain hoetta...silloin se menee siihen hokemiseen."

KUVA 6. Ruokailutila. Asukkaiden välisen vuorovaikutuksen päänäyttämö

Gahaganinkin (1977) mukaan sanojen valinnalla voi antaa informaatiota asenteestaan toisiin, omasta itsestään sekä vaikuttaa muiden käyttäytymiseen. Kielelliset ilmaisut eivät

kuitenkaan viesti, elleivät ne perustu yhteiseen viestintäjärjestelmään tai jos jompikumpi osapuoli ei sosiaalisen kyvyttömyytensä tai kypsymättömyytensä takia tajua ilmaisun sosiaalista merkitysvivahdetta. (Gahagan 1977, 36-37.) Vanhainkodissa toisten henkinen vireus voi olla sitä luokkaa, että kontaktia on vaikea solmia. Esimerkiksi osaston eräs asukas kertoi:

"Tuolla on noita, jotka ovat henkisesti semmosella tasolla, jotta vaikka menee, jos yrittää niinku mä, minä olen tommosen psykologisen, heh, tuota tehtävän valossa ottaa yhteyttä niin, muutamat on liian kainoja tai sitten ne ei kuule ja on pari on semmosta ollu, jotka ovat niinku poistyyöntäviä, että ei ne ihan kaikki..."

Yhteisten puheenaiheiden ja kiinnostuksen kohteiden vähyys vaikeutti varmasti myös sosiaalisten suhteiden solmimista. Osaston asukas kommentoikin:

"Sen pitäis olla mun mielestäni semmonen että, pitäis olla entisestään tuttu ja sitte yhteisiä asioita, mistä juteltais. Mutta kun ei ole, niin ei ole...En minä ole yrittäny, kun meitä on...Minä oon oottanu monta kertaa, että joku aloitais jotakin, mutta ei ne on niinku mykät on...Keskustele semmosen kans sitte..." Hän jatkoi: "Menishän siinä aikakin mukavammin jos olis niinku seurustelua, mutta kun vieraita ihmisiä...Ei ole sammoja harrastuksia...Eikä mitään semmosia niin...Niin ei niistä keskusteluista mitään tule."

Eräs ryhmäkodin asukas totesi myös:

"...kun sillon kun mä tulín tähän taloon ensin...niin sitte tota oltiin syömässä sitte aina niin, ruokapöydässäkin oli joku esitelmä tai laski jokkut siitä porukasta aina kuinka monta perunaa toinen söi ja monta kupillista kahvia ne joi ja se oli niinku semmonen tärkein. Nyt on semmonen että ne kattoo toistensa vaatteita, että tuollon uus pusero...kuinka monta puseroa tuolla oikein on. Ne laskee että sillon ainakin kolmekymmentä puseroa, erilaista tuota ja...Ja minusta, heheh, mua ei niinku kiinnosta se, minä en näe edes mitä toisen päällä on. On niin, tosiaan se syönti, niin mä sanon mua ei yhtään kiinnosta kuinka paljon toinen syö...Ne on niin mahtavan pienet ne ympyrät, tota, he heh, ku ei oo niitä puheenaiheita ja...Se on vähän semmosta, me ollaan varmaan sen ikäisiä ihmisiä, että tuota, meillon niinku se pyörii enemmän se oma elämä..."

Toisessa ryhmäkodissa oli asukas, joka kertoi haluavansa puhua muille uskosta, ja oli sitä yrittänytkin. Hän oli vierailutkin joidenkin luona, josta asukkaat eivät tuntuneet pitävän. Hänellä oli hengellisiä kasetteja ja hän oli yrittänyt saada käytävän toisessa päässä olevan mummon ja muitakin kylään ja kuuntelemaan uskon asioita ja kasettejaan ja laulamaan

helluntai laulukirjasta. Hänen kertoi, että muita täytyy pyydellä ja muut eivät halua kuunnella häntä. Muut eivät olleet sanoneet pahasti, mutta hänen mielestään sen huomaa. Hänen mielestään se täytyy ymmärtää, koska he eivät ole uskossa. Hän koki itsensä kuitenkin yksinäiseksi.

Goffmanin (1971) mukaan ryhmään saapuvalla uudella tulokkaalla on hänen etujensa mukaista päästä säätelemään muiden käyttäytymistä ja ennen kaikkea sitä, miten he vastavuoroisesti kohtelevat häntä. Hänen säätelymahdollisuutensa taas suuresti määräytyvät siitä, miten hän pääsee vaikuttamaan muiden tilanteenmäärittelyyn. Siihen hän voi vaikuttaa esittäytymällä niin, että hänen luomansa vaikutelmat ohjaavat muita tieteen tahtoon toimimaan hänen suunnitelmiansa mukaisella tavalla. (Goffman 1971, 14.)

Keljon vanhainkodissakin jotkut asukkaat olivat luonteeltaan muita aggressiivisempia tai määräilevämpiä. Ryhmäkodeissa asukkaat ovat henkisesti ja fyysisesti hyväkuntoisempia, mikä näkyi myös vuorovaikutuksen laadussa. Esimerkiksi toisen ryhmäkodin hoitaja kommentoi:

"No Maijahan (nimi muutettu) meillä on se päällikkö tässä. Tietää kaikki tän tapahtumat, mitä täällä sattuu ja tapahtuu..." Muiden asukkaiden suhtautumisesta tähän hän kertoi: *"Mun mielestä, ei ne oo oikeastaan pitäny pahana, ne on kai sopeutunu siihen, että se komentaa ja tietää kaikki...ne tulee ja kantelee aina jos on isompia juttuja Maija touhunnu ja tehny, kyllä mä ne aamulla kuulen sit kun tulen töihin."*

Ryhmäkodin asukas kertoi muista asukkaista:

"Niin no, kyllähän ne vähän on, ne on semmosia, senikäisiä ihmisiä, että niillon ne omat tavat ja tottumukset ja...jokainen pitää niistä kiinni." Toisen ryhmäkodin asukas kertoi: *"No kyllähän siellä aina tulee, että toiset on vaan semmosia määräileviä...On semmosia, mitkä...Hyvin nopeesti räjähtää... Ei miulla pahemmin oo, kun mie koitan olla hiljaa ja...minä en oo tietääkseniäkään, mie tulen mieluummin tänne ommaan huoneeseen sitte, ja täällä yksinään turkkiin paikkaan sitte, heheh..."*

Haastatteleman ryhmäkodin asukkaat eivät kokeneet kuitenkaan henkilökunnan pahemmin määräilevän itseään. Haastatteleman osaston asukkaat eivät kokeneet muiden asukkaiden tai henkilökunnan määräilevän itseään. Jotkut asukkaat osastollakin silti yrittävät ainakin lyhytaikaisesti määräillä ja komennella toisia.

Hoitohenkilökunta sekä osastoilla että ryhmäkodeissa puuttuu asiaan, jos asukkaiden välille syntyy riitaa tai muuta ongelmaa. Joskus myös tavalliset keskustelut voivat muuttua liian kiivassävyisiksi. Esimerkiksi toisen ryhmäkodin hoitaja kertoi:

"Tottakai se on semmosta toi, kun ne on niin erilaisia...Ja siitä tulee joskus...Joskus mä oon sanonukkin, että nyt loppui sitten keskustelu tähän, että, että nyt riittää. Että menee, se menee aika semmoseks kinasteluks, että, hehheh, että siitä jo aikansa antaa, kuuntelee ja sitten sanoo, että nyt...Että toi...Mutta ei mitään semmosta, semmosta ihan keskustelunsävyistä on ollu, ettei mitään sitten sen vakavampaa ole toi ollut..."

Osastolla vuorovaikutuksessa ilmenevät ongelmat voivat olla hieman toisenlaisia. Esimerkiksi osaston hoitaja kertoi:

"Kyllähän ne jotkut kertoo sitten siitä, että se loukkas ja sano pahasti, ja sit jos varsinkin sattuu näitä kiinniottoja, että ottaa kädestä kiinni ja puristaa niin ne kerrotaan. Ja toki jos siinä tilanteessa ollaan ja yleensä ne on näissä ruokatilanteissa ja siihen väliin mennään silloin...mutta jos on sitte semmosta pientä suunkopinaa, niin ei niihin sitten puututa, et kyllähän ihmiset osaa semmoset, mutta että sitte jos se menee kovastikin rupee niinku ääni nouseen ja niinku tuntee, tai sillai...Ja nää tosiaan nää kiinniotot niin niihin puututaan heti..."

Erimielisyydet pyritään sopimaan. Varsinkin osastoilla riidat unohdetaan yleensä nopeasti, kuten hoitaja kommentoi:

"Et se tilanne menee yleensä sillä ohitte, että hoitaja menee tai sitten erotetaan...että rauhoitetaan se tilanne ja sit se tilanne saattaa olla, että kumpikaan näistä osapuolista ei puolen tunnin päästä muista, et on ollu ja ne siinä sulassa solussa syö seuraavan kerran yhdessä..."

Jotkut asukkaat kertovat mielipiteensä myös suoraan heille häiriötä aiheuttaneelle asukkaalle. Monet eivät esimerkiksi pidä jos toiset asukkaat tulevat heidän huoneeseensa eli taka-alueelle häiritsemään. Esimerkiksi ryhmäkodin asukas kertoi:

"...se kävi täällä vissiin sata kertaa. Mie sanoin lopeta jo...soon vaan utelias ei siinä sen kummempi. No se lopetti, ihme kyllä totteli...hänelle oli pakko sanoa, son vähän hölmö..." Toisen ryhmäkodin asukas myös valitti: *"Yks Hertta (nimi muutettu) silloin kun se tuli tänne, niin se ens alkuun se aina tul tänne miun luokse ja...Minä jo väsyin kuuntelemaan sen höpötystä. Mie sain monta kertaa käskä sitä pois ja se ei lähteny, ei kuin nauroi vain...Son vaan semmonen höppänä."* Osastolla eräs asukas kertoi: *"Se on minulle tässä ollu tota täällä kun on semmosia muistinsa menettäneitä...Niin ne aluksi var-*

sinkin tulivat aina tähän huoneeseen. Ja nyt on pikkusen parempi...lukitsemisjuttu, ei ne ihan suoraa..."

Joskus asukas voi myös mennä illalla tai yöllä lääketokkurassa käytäville tai väärään huoneeseen, ja tästä on tietenkin myös häiriötä huoneen asukkaalle.

Goffman (1971) kertoi, että henkilöä voidaan myös pilan päiten kohdella huonosti ja kiusata tai laskea leikkiä hänen kustannuksellaan, kun hän on poistumassa tai tulossa ryhmään, koska hän on vielä siirtymävaiheessa eli ei täysin etunäyttämöllä (Goffman 1971, 191).

Ryhmäkodeissa ei ollut asukkaissa ketään varsinaisesti kiusattuja, joille huomauteltaisiin ilkeästi ihan muuten vaan. Keskusteluissa mielipide-eroja voi tietysti tulla esiin ja asioista voidaan kinastella. Osastoilla jonkinlaista kiusaamista on tullut esiin, ja hoitohenkilökunta puuttuu siihen yleensä. Hoitaja kertoi:

"Kyllä varmaan tietysti on niitä, et se on niinku jännä sillai, että niinku lapset, niin myös vanhuksset on aika julmia toisillensa, että jonkun vanhuksen on vaikea kestää sitä, et joku ihminen esim. liikkuu pyörätuolilla, että saattaa sanoa kauheen pahasti ja kun osa vanhuksista on sit semmosia, että eivät pysty enää itse syömään niin, joku saattaa hyvinkin pahasti sanoa...Et kyllä, kyllä niinku sillä tavalla kiusattuja on, jotka ovat niinkuin täysin puolustuskyvyttömiä, jotka eivät pysty enää edes itse puhumaan, niin kyllä niinku tavallaan semmosia moitteita joiltakin asukkailta saa...Tosin tottakai siihen henkilökunta puuttuu, mutta joka tapauksessa tätä esiintyy, että..."

Joskus voi olla, että asukkaat eivät itse edes tajua joutuvansa kiusan kohteeksi. Esimerkiksi toisen osaston hoitaja kommentoi:

"Joo, joo, on, on...Sillai on. Että tota niin saatetaan sanoa rumasti. Jostakin sanomisista tai kävelyistä tai syömisestä. Syöminen on hyvin yleinen vanhuk-silla, mistä moititaan toista, että kato nyt miten sä sotket ja voi minkä näköstä sotkua toi on ja tippuu päälle...Tälläsiä sanomisia on...Tai sitten jostain kävelytyylistä tai kuinka huonosti kävelee tai linkkaa tai jotain...Kyllä näistä sanotaan."

Ainoastaan yksi haastattelemani osaston asukas kertoi jonkinlaista kiusaamista olleen:

"On niitä kaikenlaisia, jotka, jotka se kun se on vanha ihminen niin, ne niinku tekee siitä pilaa ja sillä tavalla. En tiedä onko se nyt kiusaamista, mutta, mutta sellasia pilatekoja on ja muuta, mutta... Ei se tuota, eihän se,

ei se näytä itte kyllä...Kyllä täällä on järjestys pysynyt aika hyvin...Kuka suhtautuu millään tavalla...Minkälaisen jäsen muodostuu se ihminen, johon se tehdään pilaa...Ei ne...melkein ne huumorilla mennee, ei ne sellaisia piloja oo..."

Keljon vanhainkodissakin asukkaat voivat halutessaan ja liikkumaan kyetessään vetäytyä yhteisistä tiloista omiin huoneisiinsa omaan rauhaan. Rauha näillä taka-alueillakaan ei kuitenkaan ole täysin rikkumaton, mikä johtuu mm. henkilökunnan suuremmasta tilankäytön hallinnasta.

3.1.3 Polku

Polku on ihmisen liikkuvuuden ja levottomuuden kannalta tärkeä sosiospatiaalinen elementti, joka useimmiten ilmentyy lineaarisissa muodoissa, kuten kulkujäljissä. (Strassoldo 1993, 38-39.) Giddensin (1984, 307) mukaan henkilöiden päivittäiset toimintarutiinit voidaan kartoittaa polkuina, jotka kulkevat aika/paikka -ulottuvuuksissa. Tämä tuli esiin myös Keljon vanhainkodissa. Vanhainkodin ryhmäkotien asukkaat olivat yleisesti ottaen fyysisesti ja henkisesti hyväkuntoisimpia ja heille sallittiin eniten liikkumisvapauksia.

3.1.3.1 Sisätiloissa

Muutama havainnoimani A -rakennuksen ryhmäkotien asukas (joita aina mielessäni nimittin Majakaksi ja Perävaunuksi, johtuen heidän tyylistään kävellä peräkanaa joka paikkaan) kävivät omatoimisesti kellarikerroksen alikulkukäytävää pitkin B -rakennuksen kioskilla ostoksilla. Heidän suuntavaistonsa vain ei useinkaan toiminut, kun heidän olisi pitänyt lähteä takaisin hissillä omalle puolelle, mistä kioskinpitäjä hyväntahtoisesti naureskellen huomauttikin. Tämä sama pari kävi myös osastoilla pidettävissä tilaisuuksissa esim. lauluesitys, hartaushetki. He ottivat siipiensä suojaan myös uuden asukkaan ja opastivat tätä talossa kulkemisessa.

Ryhmäkotien asukkaista melkein kaikki kävivät näissä vanhainkodissa järjestettävissä erilaisissa tilaisuuksissa tai kerhoissa, joita oli joka viikko (esim. ryhmäjumppa, askartelu, lukuhetket, bingo jne.). Kummankin ryhmäkodin asukkaiden päivittäiset kulkureitit muodostuivat kuitenkin eniten akselilla oma huone - oleskelutila -ruokasali/ruokailutila. Osastoilla olivat oikeastaan vain nämä sisätilojen kulkureitit käytössä. Esimerkiksi eräs asukas totesi vanhainkodissa liikkumisesta: *"En minä tästä voi liikkua paljo, kun minä en ossaa tulla takasin..."* Monet muutkin asukkaat olivat epävarmoja omasta suunnitustaidostaan. Osastojen asukkaat osallistuivat ryhmäkotien asukkaita harvemmin myös erilaisiin toimintatuokioihin tai tilaisuuksiin. Tämä johtui myös siitä, että asukkaat olivat huonokuntoisempia.

Hoitajien mukaan kummallakin osastolla oli vain noin viisi asukasta, jotka liikkuivat laajemmin sisätiloissa eli osastoa ympäriinsä. Osastoilla kaikki asukkaat liikkuivat jonkinlaisten apuvälineiden turvin. Suurin osa käveli tilassa pyörällisten talutustelineiden avulla. Ainoastaan yhden asukkaan, arvokkaan näköisen herrasmiehen, näin kävelemässä kävelykeppiinsä nojaten. Osa asukkaista oli pyörätuolissa ja muutamassa huoneessa olevat huonokuntoisimmat eivät kyenneet enää liikkumaan sängyistään omatoimisesti mihinkään.

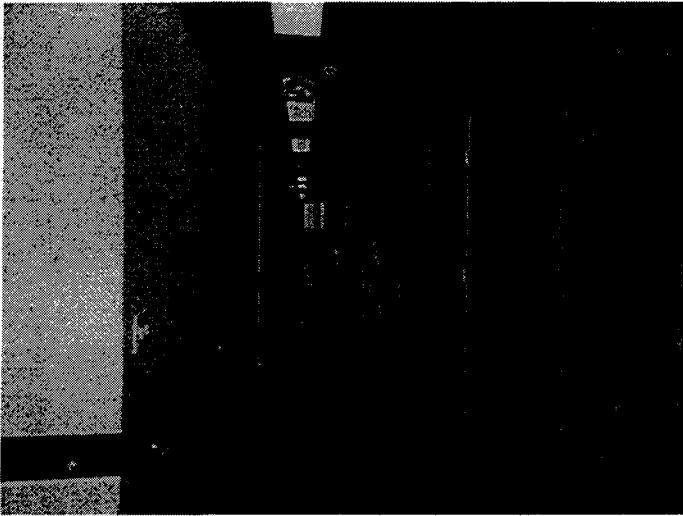
Tilassa talutustelineiden kanssa liikkumista hankaloitti joskus tilojen ahtaus. Asukkaat osoittivat myös toisiaan kohtaan valtaa tiloissa liikkuessaan. Osastolla havainnoidessani tuli esiin kerran hauska tilanne, kun eräs vanha herra oli menossa ilmeisesti huoneeseensa. Hän käveli kävelytelineensä kanssa ruokailutilan edessä olevalle kapealle käytäväosuudelle, jonka varrella olevissa tuoleissa istui muutama mummo. Tila oli ahdas kulkea ja vanha herra sanoi machoilevasti mummoille: *"Menkää te pois mun tieltä, kun mä ajan tästä teidän ohi, ettette jää alle!"* Näytti siltä kuin hän olisi ajanut autolla. Oleskelutilassa istuva toinen pappa kysyi myös hänen edessään köpöttelevältä mummolta: *"Mitä sä tähän mun paikalle tuut?"*

Myös eräs mummo kertoi osastolla:

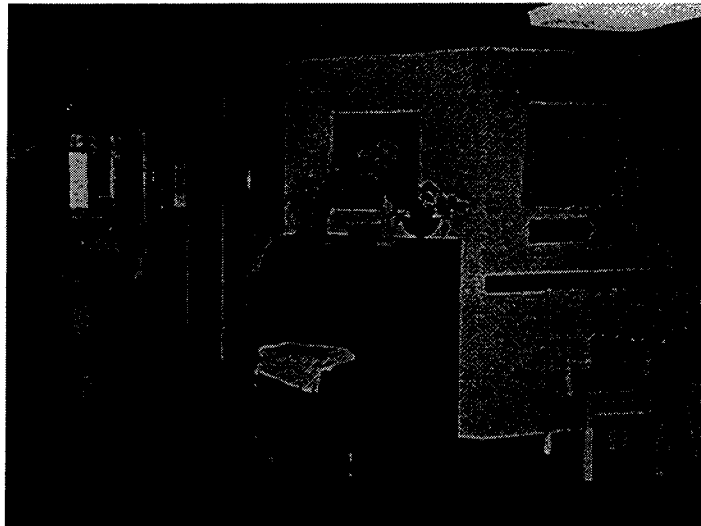
"Yks mies oli semmonen, mikä istui sääret pitkäällä, kun siitä ohitte mennee ja millään niin se ei ottais jalkojaan pois tieltä kun minä menen kärryjen kanssa...Se on pari kertaa potkaissutkin minnuu...Se kerrankin...mi-

nä huusin sille kovasti niin sitte sieltä toimistosta tuli naisia ja veivät sen miehen asuntoonsa..."

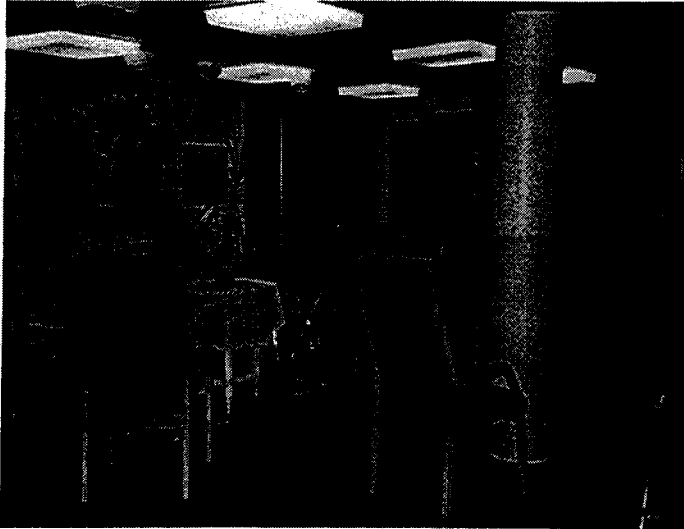
Sekä ryhmäkodeissa että osastoilla päivittäiset ruokailuajat määräisivät paljolti tilassa liikkumista. Kellon lähestyessä ruokailuaikaa alkoi asukkaita ilmestyä ruokailutilojen vieressä oleviin oleskelutiloihin odottamaan ruokailun alkamista. Osa saapui omatoimisesti paikalle ja osastoilla haettiin asukkaita myös pyörätuoleilla paikalle.

KUVA 7. Polku omasta huoneesta...

KUVA 8. Toimiston ohi...

KUVA 9. Yhteisiin tiloihin...

Sekä ryhmäkotien että osastojen asukkailla oli kullakin omat määrätty paikkansa ruokailutilassa. Hoitajat ovat valinneet nämä paikat asukkaiden luonteiden ja yhteensopivuuden perusteella ja myös asukkaiden toivomuksia huomioiden. Osastoilla moni asukkaista ei ole kuitenkaan kuulemma ollut omatoimisia ja osannut esittää toivomuksia tässäkään asiassa. Jos paikka vapautuu, sen saa yleensä uusi asukas.

Asukkaat ovat tottuneet omiin paikkoihinsa. Havainnoidessani huomasin, miten toisella osastolla eräs asukas istui päiväisin omalla paikallaan ruokailutilassa. Hän kontrolloi muiden tilan käyttöä siten, ettei hän päästänyt muita oleskelemaan hallitsemalleen ruokailutilan puoliskolle. Hän sanoi vain että: *"Tämä on mun oma paikka!"* ja komenteli muita poistumaan muualle. Minut hän yritti ottaa liittolaisekseen ja valitteli kurjaa oloaan. Havainnontijakson lopussa tämä sama asukas oli eristetty syömään yksinään omaan pöytänsä olohuoneen puolelle. Saman tyyppistä tilan valtaamista on tullut esiin myös ensimmäisen kerroksen ruokasalissa. Eräs työntekijä kertoi, miten joku asukas oli lyönyt haarukan toisen sormille, kun tämä oli erehtynyt istumaan hänen ruokailupaikalleen. Asukkaat ovat sekä ryhmäkodeissa että osastoilla tarkkoja omista ruokailupaikoistaan ja väärään tuoliin eksynyt ajetaan pois.

Vanhainkodin ruokailuajat, erilaiset tilaisuudet ja yleensäkin kellonaika määräävät paljolti asukkaiden tilassa liikkumista ja ajan viettoa. Esimerkiksi jos vanhainkodissa on yhteisiä tilaisuuksia asukkaita haetaan paikalle. Yhden kerran havainnointijaksone aikana ensimmäisen kerroksen ruokasalissa pidettiin tanssit ja silloin kaikki halukkaat ja riittävän toimintakykyiset vietiin sinne. Vilkkainta yhteisissä tiloissa oli ruokailuaikojen yhteydessä. Ruokailuaikojen jälkeen ja iltapäivästä/illalla oli rauhallisinta, kun monet ryhmäkotien ja osastojen asukkaat lepäsivät huoneissaan. Eniten aikaa päivästä asukkaat olivatkin omissa huoneissaan. Asukkaat kuluttivat eniten aikaa huoneissaan lehtiä lukien, televisiota katsellen tai vuoteessa maaten.

Mitään varsinaisia ystävyys-suhteita ei juurikaan näyttänyt syntyneen, eikä toisten asukkaiden luona kyläilty. Tämä vaikutti myös tilassa liikkumiseen. Eräs osaston asukas kertoi: *"No en minä paljo oo käyny, kun mie en oo oikein viihtyny semmosien kans..."* Ainoastaan eräs haastattelemani osaston asukas vaikutti aktiivisemmalla kontaktien solmimiseen. Tosin hänkin totesi:

"No täällähän tulee käytyä ihan huonekunnittain ja aina...Silloin alkuun hyvinkin, kun olin utelias...Niin tuota minä kävin kaikki huoneet läpi ja minä sitte senkin jälkeen oon, mutta hirveen vähän semmosta, kun minä oon...Kyllä ne tietää sen, että minä mieluummin luen jotakin ja...Ja oon sisällä...Minä oon niin kova lukemaan kirjoja...Kirjojen ääressä...Minulle tulee monenlaisia lehtiä, niinku tuossa siinä näkyy niitä, se on päivän tulos, mä hyvin mielelläin luen noita kaikkia, kun sieltä...siinä aika kuluu hyvin ja...Tuota ja saa sen mitä hakkeekin..."

Osaston hoitajakin kertoi asukkaiden halusta olla omissa huoneissaan:

"Tavallaan varmaan sinällään se on niinku ristiriitaista, koska he haluavat aina mennä sinne huoneeseen, mutta kumminkin he valittavat valtavasti yksinäisyyttä. Et mä luulen, että tuota että he kuitenkin valtavasti kaipaavat henkilökunnan läheisyyttä, että siitä pitävät niinku kaikki, että sinne huoneeseen tosiaan mennään ja sanovat hyvin useasti, että jos siellä jonkun asian käy toimittamassa, että elä lähe vielä ja näin, että...Et jostain syystä eivät viihdy ikäistensä seurassa, mutta kyllä sitten niinku tosiaan henkilökunnan huomiota kaipaavat hyvinkin paljon..."

Yleisesti voi sanoa, että asukkaiden oma liikkumiskyky ja omatoimisuus ratkaisee paljon, miten tehokkaasti he pystyvät käyttämään tilaa hyväkseen. Ryhmäkotien asukkaiden

tilanne oli tässä suhteessa paras. Ankeimmat olot on osastoilla huonokuntoisemmilla, jotka joutuvat olemaan pyörätuolissa. Monilla asukkailla ei ole omatoimisuutta ja he eivät osaa kertoa mitä he haluavat. Asukkailta kysytäänkin usein mitä he haluavat tehdä. Vanhukset, jotka eivät itse kykene liikkumaan tuodaan usein olohuoneeseen katsomaan televisiota tai oleskelutilaan kuuntelemaan radiota, vaikka he eivät olisi sitä itse varsinaisesti pyytäneetkään. Tämä on hoidollisista syistä ja siksi, että ehkä ajatellaan heidän olevan viihtyisämpi olla muiden kanssa. Tosin jotkut asukkaat joutuivat istumaan esim. olohuoneessa televisiosta ihmemiestä katsoen tai oleskelutilassa rokkia kuunnellen tunti-kausia. Vaikka he huusivat hoitajaa viemään heitä huoneisiinsa, ketään ei välttämättä ilmestynyt paikalle.

Hoitajien vähyydestä ja kiireestä johtuen, heillä oli liian vähän aikaa ottamaan huomioon kaikkien fyysiset ja psyykkiset tarpeet. Myös tilat asettavat toiminnalle rajoituksia esim. kylpyhuoneen sijainti oli osastojen oleskelutilan vieressä ja asukkaita jouduttiin kuljettamaan puolipukeisena tilan poikki.

3.1.3.2 Ulkona

A-osan ryhmäkotien asukkaat olivat hyväkuntoisempia kuin Purolan asukkaat. Heillä oli mahdollisuus lähteä omatoimisesti päiväsaikaan ulkoilemaan vanhainkodin pihalle. Purolan asukkaita vietiin ulos silloin tällöin esim. kiikkuun istumaan. Ulos pääsy on ainakin joillekin asukkaille mieluisaa esim. eräs asukas palasi koko haastattelun ajan siihen, kuinka mieluisaa on kun viedään kiikkuun:

"Kun tuonne kiikkuunkin kun viiään, niin minä istun hyvin mielelläni kauniilla lämpimällä siellä...Istumas tuolla, en minä kävellä kärsi sielläkään, muuta kun kiikut on hirmuisen hyviä. Siihen pannaan naru etteen siitä vielä näin, ettei satu puttoomaan jos kohentaa ihteänsä."

Purolasta yksi asukas ja A-osan ryhmäkodin asukkaista kaksi hoitivat jonkin verran omatoimisesti asioitaan esim. hierojalla, kaupassa ja hammashoitolassa käynti. Osastoilla omatoimisia ei ollut enää yhtäkään ja he eivät saaneet poistua osastoilta yksin. Joitakin asuk-

kaita omaiset hakevat vanhainkodista loma-aikoina tai juhlapyhinä, mutta varsinkin osastojen asukkaiden käynnit ovat lyhyitä johtuen siitä, että asukkaat ovat huonossa kunnossa.

Aikaisemmin kun vanhainkodissa oli parempikuntoisempaa väkeä osallistuivat osastojenkin asukkaat enemmän myös erilaisiin talon puolesta tehtyihin retkiin. Toki myös osastoilta tehdään järjestettyjä retkiä esim. asukas kertoi:

"Meidän pitäisi mennä ens pyhästä seuraava niin tuonne erääseen sotainvalidien juhlaan...täältäkin lähtee semmonen pieni ryhmä, lähtee sitte sinne, semmosella niitä on semmosia sairaautoja. Ikävä siinä mielessä, jotta minä olen mennyt omilla jaloillani ja muuta mutta ihmistä näköjään riisutaan."

Kesäaikana ulos yleensäkin mennään useammin. Osaston hoitaja totesikin:

"Nythän ne rajoittuu siihen, melkein siihen kesäaikaan ja että, että käydään jossain kaupungilla tai torilla...mahdollisuuksien mukaan ulkona kun tulee nää lämpöset ilmat...Sit se talvella kulkeminen on enää hankalampaa...Että ei niitä haluta lähteä, niitä palelee, ei jaksa ja kokee, että on pakkasta ja pyörätuolilla ja muuta, että...Tokihan kun nää tämmöset ilmat tulee, niin sitten niinku pitäs, pitäs kyllä sitä ulkoilua sillai aktiivisesti..."

A-osan ryhmäkodin asukkaat olivat hyväkuntoisempia ja heidän oli helpompi osallistua erilaisiin talon puolesta järjestettyihin retkiin esim. eräs asukas kertoi:

"No me, kyllä ne joskus käy, tää on, kun on vaan niitä tuota, joka järjestää niitä. Niin meillä on ollu täällä, ollaan oltu laivaristeilyllä tuolla Päijän-teellä ja...ollaan käyty Viherlandiassa ja...ja jotkut käy torilla usein, ne menee tuolla invataksilla, vie porukan...Ja sitte siellä Vesalassa käydään tuolla, siellä kun on se seurakunnan se riihikirkko. Niin siellä me ollaan joka kesä käyty siellä."

Muistot retkistä olivat mieluisia. Esimerkiksi toinen asukas kertoi:

"No kesällä on retkiä...Ja laivaretket on mukavia...Mie oon ollu harjoittelijana ennen sairaanhoitokurssia Kinkomaalla...Kun laiva pysähty missä me, hyvä ihme sama kivi ku, heh, heh (naurua)... silloin, siit on kolmekymmentä vuotta, heh, heh, heh (naurua). Tänne ilmotetaan...Nyt tehdään retki sinne ja sinne...tuota autolla mennään...Mikä se on se Köh..., Köh... Keuruulle mennessä...Niin siellä käyään...Ja milloin minnekin. Eri vanhainkodit. Kerran tehtiin retki maalaistalloon. Et milloin minnekin..."

Ryhmäkodin hoitaja kertoi käyneensä joskus myös omalla ajallaan asukkaiden kanssa

esim. kaupungilla tai asukkaan kanssa hänen entisessä kodissaan.

Hoitajapula on kuitenkin varmaan yksi syy siihen, että aikaa ei aina ole lähteä asukkaan kanssa ulos. Osastojen joillakin asukkailla on kuitenkin kova halu lähteä ulos kuten hoitajat kertoivat:

"No just tänä aamuna oli tämä tilanne, että sanoi eräs, hehheh, että hän lähtee nyt kyllä torille ostamaan sukkiä ja...heheh...ja hedelmiä ja siinä just niinku juttelimme, että kun hän sitte pyyti, että jos minä lähtisin matkaan. Mä sanoin, että mä en kerkiä lähteä, kun mä oon täällä töissä. Hän sanoi, että hän lähtee sitte yksin."

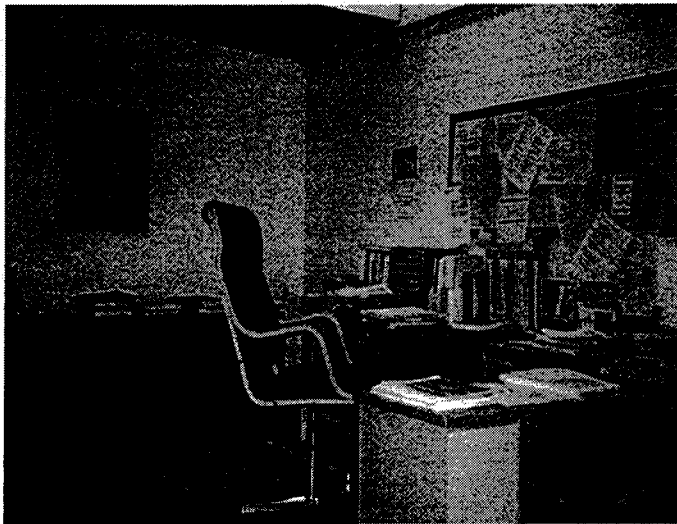
3.1.4 Työhuoneiden koko ja vallan ikonografia

Eräsaaren (1995) mukaan oma työhuone koetaan arvostuksen mitaksi, mikä osaltaan selittää sellikonttorin ylivoimaisuutta erilaisiin avokonttoriratkaisuihin verrattuna. Työhuoneiden koko ilmaisee erinomaisesti työntekijän statusta. Konttorien käytävien päätyhuoneet tehdään nykyään muita suuremmiksi. (Eräsaari 1995, 127.) Tämä näkyi myös Keljon vanhainkodissa, jossa johtajalla oli käytössään selvästi isoin työhuone. Huone sijaitsi asukashuonekäytävän alussa samoin kuin osastojen toimistot, jotka myös olivat kooltaan melko tilavia. Toisaalta toimistojen koko ei ollut iso niitä käyttävien työntekijöiden määrään nähden. Tämä näkyi myös ensimmäisen kerroksen neuvonnassa/toimistossa. Ryhmäkoti Purolan toimisto oli taas todella pieni ikkunaton koppi.

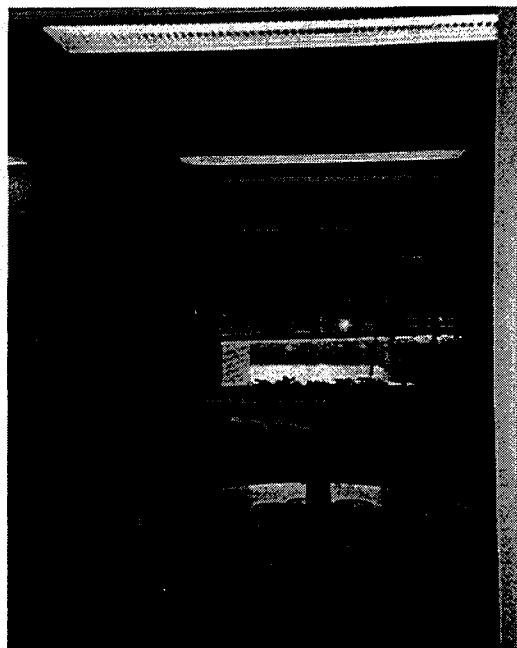
Eräsaaren (1995, 127) mukaan työhuoneissa olevien erilaisten esineiden näkö ja koko ilmaisevat myös huoneen haltijan asemaa. Erityisesti työpöydän ja tuolien koolla ja hienoudella ilmaistaan asemaa. Erot eivät tavallisesti ole kuitenkaan kovin suuria, eikä edes katutason byrokratioiden johtajilla ole erityisen näyttäviä tai kalliita kalusteita. Johtajan statusta ei useimmissa paikoissa ilmaista enää tummilla kalusteilla. Työntekijöillä on nykyään lähes aina tuoleina ja pöytinä erilaisia konttorikalusteita. Virastojen siirtyminen tietokonekantaan on pakottanut ottamaan työn ergonomian huomioon. Tietokoneet ovat tuoneet konttoreihin myös uusia byokraattisia esineitä. Tietokoneasemat vaativat kuitenkin

kin paljon tilaa ja pienet konttorisellit käyvät helposti ahtaiksi. (Eräsaari 1995, 127.)

Eräsaaren (1995, 127) kertoma tuli esiin myös Keljon vanhainkodissa. Sekä johtajan huoneessa että osastojen toimistoissa huonekalut olivat useimmiten tyypillisiä vaaleita konttorikalusteita. Johtajan huoneessa konttorikalusteet näyttivät kuitenkin uudemmilta ja työpöytätilaa oli enemmän. Johtajan huoneessa oli myös pyöreä "neuvottelupöytä", jonka ympärillä oli tuoleja. Eräsaaren (1995, 127) mukaan tavallisesti johtajan huoneeseen sijoitetaan neuvottelupöytä, jos organisaatiolla ei ole erillistä neuvotteluhuonetta.

KUVA 10. Johtajan työpöytä

KUVA 11. Johtajan "neuvottelupöytä"

Eräsaaren (1995) mukaan kaikkien esimiesten huoneissa on myös muita muista työntekijöistä erottautumisen mahdollistavia esineitä esim. kukkia, tauluja, kunnan tai läänin karttoja, ikonihylly eli hylly, jossa on erilaisia lahjaesineitä mm. viirejä, kynttilänjalkoja, keramiikkalautasia jne. (Eräsaari 1995, 129.) Keljon vanhainkodin johtajan seinällä oli iso öljyvärimaalaus ja toinen pienempi taulu. Toimistoissa seinillä oli enimmäkseen ilmoitustauluja, joissa oli ilmoitusluontoisia papereita. Johtajan huoneessa oli myös viherkasveja ja kukkia enemmän kuin toimistoissa. Muita vallan tunnusmerkkejä esim. ikonihyllyä ei johtajan huoneessa ollut. Eräsaaren (1995, 132) mukaan organisaation historian kannalta ainutlaatuiset, vanhat ja/tai hinnaltaan kalliit esineet ovat pääsääntöisesti johtajien huoneissa. Keljon vanhainkodissa tämä ei tullut esiin, vaan tällaisia tavaroita oli vanhainkodin yhteisissä tiloissa. Myös varsinainen ikonihylly oli ensimmäisen kerroksen oleskelutilassa.

Työpöydillä ja hyllyillä oli varsinkin johtajan huoneessa runsaasti konttoritarvikkeita, kansioita ja papereita. Eräsaaren (1995, 132) mukaan byrokraattiset normit edellyttävät järjestystä. Tämä näkyi myös Keljon vanhainkodissa. Tietokoneasema kuului myös niin johtajan huoneen kuin toimistojenkin varustukseen. Toimistoissa vallan ikonografiaa edusti näkyvimmin tv -monitorit, joiden kautta näki mitä vanhainkodin eri osissa tapahtui. Vanhainkodissa oli siis myös TV-valvonta. Toimistoissa oli myös hoitajien kutsuntalaitteet, joiden nappuloissa olivat asukkaiden nimet ja huoneiden numerot. Asukkaiden tietoja sisältävät kansiot olivat kärryissä.

KUVA 12. Toimiston vallan ikonografiaa

Työntekijöiden huoneiden ikkunoissa on yleensä jonkinlaiset verhot. Hierarkista erottautumista verhojen avulla ei siis yleensä harrasteta julkisissa virastoissa. Verhot kuuluvat Suomessa niin konttorin kuin kodinkin sisustukseen. (Eräsaari 1995, 127.) Keljon vanhainkodissakin sekä johtajan huoneessa että toimistoissa oli verhot. Toimistoissa verhot olivat kankaiset kapat, kun taas johtajan huoneessa oli pitsikappa ja vaalea sivuverho. Ainoastaan johtajan huoneessa oli lattialla muutama räsymatto. Eräsaaren (1995, 155) mukaan katutason byrokratioissakin vain korkeissa hierarkkisissa asemissa olevilla työntekijöillä on mattoja.

3.1.5 Vanhainkoti territoriona

Strassoldon tilastruktuureista eräs on territorio. Strassoldon (1993, 38) mukaan territorio tarkoittaa piiriä, reviiriä, paikkaa ja kotia. Nämä ovat asemaltaan varmenpia, joskin vaatimattomampia sosiospatiaalisia rakenteita. Reviiri on jollain tavalla rajoitettu tilan osa, johon liittyy merkityksiä ja tuntemuksia. Se on esimerkiksi turvallisuuden ja identiteetin lähde ja rakkauden ja puolustamisen kohde. Territoriaalisuus liittyy tilatyypeistä etologiseen, henkilökohtaiseen ja elämistilaan (Eräsaari 1995, 148).

Mary Douglas on puhunut kodista eräänlaisena muistikoneena, johon varastoidaan kuumien kesien jäljiltä tuulettimia ja kylmien talvien jäljiltä huopia. Koti ei ole aina siellä, missä sijaitsee nykyinen asunto. Kodit saattavat löytyä eletyn matkan varrelta, menneisyydestä. Iäkkään ihmisen koti voi olla lapsuuden koti tai omalle perheelle ja itselle perustettu koti. Koti on ehkä hävinnyt tai se on muualla kuin missä ihminen asuu. Koti on tärkeä muistojen paikka. Koti on myös mieliala- ja tunnekysymys. Kodin menetys voi merkitä syvää haavaa ihmisen mielessä. (Paikkoja elämän matkalla 1995, 13-14.)

O'Bryant (1982, 1983; kerrottu Sarola 1996, 46-47) kertoi, että omaan asuinoloiltaan huonoonkin kotiin kiinnittyminen johtuu tietyistä subjektiivisista arvoista, joita vanhukset arvostavat. Nämä ovat perheorientaatio, kustannusten ajatteleminen asunnon vaihdossa ja kodin status-arvo. Kotiin kiinnitytään myös, koska kotiympäristö vahvistaa kompetenssin tunnetta ja ylläpitää kykyä jatkaa tehokasta toimintaa kodin puitteissa.

Sarolan (1996, 81) mukaankin vanhukset haluavat pysyä omassa kodissaan ja välttää tietentyypistä leimaavaa "vanhus"integroitumista (vanhainkodit, palvelutalot, vanhusten-talot). Tätä on pidetty lähinnä vanhusten ennakkoluuloisuutena ja uppiniskaisuutena, joka "uuteen paikkaan" kotiutumisen jälkeen melko pian kuitenkin häviää. Sitä ei ole kuitenkaan nähty taisteluna identiteetin säilyttämisestä, jota se kokemuksellisesti varmaankin on. Tämä tuli esiin myös asukkaiden haastatteluissa. Esimerkiksi eräs ryhmäkodin asukas totesi vanhainkotiin muuttamisesta:

"Kyllähän se tietysti monille on hirveen vaikeeta ja kyllä määhän joskus sanon tuota kun oon huonolla tuulella mä ajattelen, että kyllä se on kurjaa että kun tuota...Mäkin oon kakstoistavuotiaasta asti niinku leipäni hankkinu...Ja enkö tämän pidemmälle oo päässy kuin vaivaistalloon,heheh...Vaivaistalossa, heheh, eihän sais sanookaan mutta tuota... Mutta, ei se, se on niin vaikeata se elämä kun ei oikein tiedä miten sen järjestäis, että ei tarvis olla yksin..."

Eräs toinen ryhmäkodin asukas valitti myös:

"Mie oon vähä katkera ku kotiavustajat ei sanonu miulle suoraan. Ei sanooneet suoraan, että mie en tule toimeen siellä muka. Kun ne aina kehu ja sano, että he ei anna sinnuu mihinkään. Että hyö käyvät sinun luona ja sitte yks kaks myöt pylläytettiin tänne. Ja sitte tytölle sanovat, etten myö tule toimeen. En mie sitä kiellä, kyllä mullon pari kertaa lääkkeet sillai, kun tää

käs, mut eihän ne aina ollu lattialla. Että enimmäkseen mie ne sain suuhun. Kyllä miul siellä se turvapuhelin...oli kans ja mie olin ihan tyytyväinen siihen. Paljo nopeemmin siellä sai apua kuin täällä..."

Bollnowin (1967; ks. myös Sarola 1996, 42, 79) mukaan asuminen on ihmistä määräävä determinantti. Ihminen "realisoi olemustaan" asumisessa. Koti "elämäntilana" ei ole redusoitavissa fyysiseen tilaan, vaan siihen kuuluu vahvana tekijänä myös subjektiivinen elementti. Ihminen personifioi kodin subjektiiviset ja objektiiviset rakenteet merkityksillä, joista muodostuu hänelle jokapäiväisen elämän tuttu maailma.

Aistein havaittu ympäristö muodostaa elämismaailman perustan. Havaintojen tulkitseminen liittyy maailmaan merkityksiä, jotka muuttavat tilan paikaksi. Paikkaan kiinnittyminen vaatii oman aikansa. Aistit vaikuttavat osaltaan muistojen paikkojen syntymiseen. Menneisyyden paikat muuttuvat muistoiksi, joiden kautta käsitykset nykyisistä paikoista rakentuvat. Paikat eivät pysy staattisina muistoina mielessä, vaan niiden sisältö muuttuu mielialojen muuttuessa - ne elävät kokijansa elämänhistorian mukana. Muistot luovat paikkaan perspektiivin. (Snellman, 1996.)

"Paikan" käsite ja merkitys on lähellä elämistilan käsitettä. Ero elämistilaan on lähinnä siinä, että paikkaa käsitteenä voidaan pitää sosiaalisempana. Siihen liittyy myös paikan olemus ja ihmisen subjektin ulkopuolinen paikkaidentiteetti. (Sarola 1996, 79.) Ihmiset yleensäkin kokevat ympäristönsä eri tavoin. He arvioivat asuinalueensa edellytyksiä ja laatua tavoilla, jotka ovat sitoutuneet heidän yksilöllisiin rajoituksiinsa ja motiiveihinsa. Ympäristön todellisuus on suureksi osaksi kokemuksellista todellisuutta. Esimerkiksi pyydettyä kaksia ihmistä kuvaa jonkun kohteen tai rakennuksen hyvin eri tavoin riippuen heidän kokemuksistaan, tiedoistaan, havaitsemistavastaan jne. (Sarola 1996, 35-37.)

Humanistisessa maantieteessä ilmiöitä tarkastellaan yksilöiden kokemusten kautta. Tutkimuskohteena ovat ne yksilöiden paikkoihin liittämät merkitykset, jotka avautuvat tutkijalle subjektiivisten kokemusten, tunteiden, arvojen, toiveiden ja muistojen kautta. Tutkimuksen tavoitteena on merkitysten tulkinta siten, että pyrkimys tutkimuskohteen ymmärtämiseen korostuu. Jokainen maailmaa koskeva tulkinta suhteutetaan yksilölliseen

kokemukseen, mielikuvitukseen ja muistiin. (Haarni, Karvinen, Koskela & Tani 1997, 16.)

Paikka onkin yksi humanistisen maantieteen tärkeimmistä käsitteistä. Se tarkoittaa siis tilaa, johon ihminen liittää merkityksiä elämismaailmassaan. Paikkaa ei pidetä objektiivisena faktana, vaan ihmisen kokemuksista ja inhimillisestä tulkinnasta merkityssisältönsä saavana ilmiönä. Kiinnittyminen paikkaan tapahtuu elämisen kautta. Elämismaailma sisältää kaiken rutiininomaisen ja tutun, jonka kautta neutraalista ympäristöstä - abstraktista tilasta - tulee subjektiivinen paikka. Toiminta ja henkilökohtaiset kokemukset liittävät ihmisen tilaan, jossa hän elää. Tila ei pysy objektiivisena ihmisen ulkopuolella, vaan siitä tulee osa kokemusmaailmaa. (Karjalainen, 1986.) Esimerkiksi kodiksi tullut asunto on ihmiselle muutakin kuin mitattavia ominaisuuksia (esim. neliömetrit, huoneet, kaapit, ikkunat). Asunnosta on tullut ympäristö, jossa huonekalut ja muut tavarat "löytävät" oikeat asemansa. Asuntoa ei enää mitata, vaan sitä eletään. Asunto on muuttunut kodiksi; tutuksi ja itselle kuuluvaksi. (Karjalainen 1997, 230.) Muistoilla ja muistilla on suuri merkitys paikan rakentajana. Ajan ja paikan solmukohdassa rakentuu myös se, mitä nimitämme minuudeksi, jokaisen ihmisen ainutkertaiseksi olemiseksi tässä ja nyt. (Karjalainen 1997, 235.)

Rowlesin (1978, 160-179; ks. myös Sarola 1996, 40-44, 122) mukaan ihmisen "alueellinen elintila" hahmottuu neljän osatekijän avulla. Nämä ovat orientaatio, toiminta, tunne, ja mielikuvitus. Näiden osatekijöiden yhteisvaikutuksesta syntyy ihmisen konsistentti "paikkakokemus". Esimerkiksi orientaation erääseen tasoon liittyy "hallinnan aste". Koti on ihmiselle privaatti, totaalisen hallinnan alue, joka on rajattu tiukasti ulkopuolisilta. Toiminta pitää sisällään liikkehtimisen lähimmässä fyysisessä ympäristössä, jokapäiväisen toiminnan ja satunnaisen matkustamisen. Ihmisten mielissä paikat omaavat myös erilaisia tunnetiloja. Paikkojen sisältämät tunteet voivat vaihdella suuresta pelosta, ylpeyteen ja iloon. Kuten jo sanottu paikkoihin voi kiinnittyä myös syvällisiä, pysyviä ja identiteettiä vahvistavia tunteita. Tällaiset tunteet ilmaisevat ihmisen intiimin siteen paikkaan ja sen historiaan. Paikkaidentiteetin ja paikkaan sosiaalistumisen kannalta relevantti tekijä on myös aika, jonka ihminen on alueella asunut.

Rowles (1978, 179-189; ks. myös Sarola 1996, 44.) on sitä mieltä, että mielikuvituksen merkitys on hyvin ilmeinen ja kiinnostava ihmisen paikkakokemuksessa. Refleksiivinen mielikuviutus liittyy menneiden paikkojen ja niiden merkitysten muisteleamiseen. Projektiiivinen mielikuviutus suuntautuu tulevaisuuteen. Vanhojen ihmisten alueellinen paikkakokemus ei ole niinkään nykyisten toimintojen funktio kuin ihmisen kyky ulottua kauaksi menneeseen paikassa ja mielikuvituksessaan. Refleksiivinen paikkamuistelu on enemmän kuin pelkkää muistelua, koska valikoiva tapahtumien mieleenpalauttaminen ja siihen kytkeytyvä paikkojen muistelu tarjoavat merkittävää tukea henkilön omalle identiteetille. Tärkeintä on se, että refleksiivinen mielikuviutus täyttää nykyisyyden paikan syvällisellä merkityksellä. Menneisyyden kulku on kytkeytynyt paikan koettuun identiteettiin. Menneisyyden paikkoja voidaan muistella myös vastakohtana nykyisyydelle.

Rowles (1978, 187-189; ks. myös Sarola 1996, 44) kertoi, että refleksiivisen paikkamielikuvituksen virittyminen tapahtuu erilaisten kontekstuaalisten vihjeiden avulla (esim. valokuvat, käsityöt, postikortit ja kodin esineet) ja toisten ihmisten avulla. Tähän liittyy myös tunnekokemus. Esimerkiksi Malassun (1989; kerrottu Sarola 1996, 46) tutkimuksessa vanhustentaloon sopeutumaton ja yksinäinen vanhus kertoi kaupuksestaan kotiseudulle seuraavasti: *"Olen niin yksin; pohjoisessa ovat kaikki"...* *"Otan esille valokuva-albumit ja elän uudelleen asiat heidän kanssaan...kun pääsisin sinne. Ystävät ovat siellä, kaikki ovat siellä. Siellä on luonnon rauha, ilma on puhdasta. Olen kuin toinen ihminen siellä."* Kaipausta kotiin säilyy uudessa ympäristössä varsinkin silloin, kun muutto on katkaissut entiset sosiaaliset kontaktit ja arkipäivän toiminnot (Sarola 1996, 47).

Vilkko (1997a) kertoi myös, että ihmisillä voi olla kirkkaita muistikuvia menneistä asioista. Kun henkilö muistaa elävästi tai ainakin kokee muistavansa ajanjaksojen yli virittyneiltä yhdistämään kerrontahetkeä ja tapahtumahetkeä. Muisteliija on aistimellisesti käymässä tapahtumapaikalla. Esimerkiksi: *"Näen sen maiseman, kuulen kukunnan, tunnen herkän tunnelman, tuon ainutkertaisen Karjalan lumon; mielessäni vieläkin, harmaahiuksisena."* (Vilkko 1997a, 168-169.)

Tämä tuli esiin myös tutkimuksessani. Esimerkiksi eräs ryhmäkodin asukas muisteli lap-

suuden kotiaan valokuvaa katsoessaan:

"Tos on mun koti palanut Pitkärannas...Ku isä ja äiti on kuollu ja kun mie kävin hautuumaalla Pitkärannassa, kävin, niin oli kuoppa, siellä oli tykistökeskitys ja siihen kuoppaan panin kukan ja kun tulin kodin pihalle niin ei ollu kuin savupiippu...ja nuoret pojat lauloi Voittohon, voittohon. Marssivat rintamalle. Se on pommitettu, aika pahana, Pitkäranta..." Asukkaalla ei ollut kuin muutama valokuva. Hän kertoikin: *"Viipuriin jäi nuoruuden kuvat...Kaikki jäi Viipuriin myöskin sukset. En tiedä kuka ajelee siel niil suksil, joku militse...Joo, että on se sota julmaa..."* Asukas muisteli myös valokuvien hakemista: *"Lähet..., pantiin ruumishuoneeseen kuvat, hehehe, lähettiin pelastamaan, niin talo, kivitalo tuli meidän jalkoihin, pommitettiin...Kun Venäjällä oli räknässii aika ja kohde ja Bum! Mie sanoin, olkoon kuvat. Siellä ne on vieläkin. Niin ne jäi kaikki nuoruuden kuvat, ei oo mittään. Mutta ei sillä väliä...Kun nuoruus on mennynnä..."*

Kodin muistelemiseen liittyy usein vahvasti perhe- ja sukuorientaatio. Kotiin liittyvät rakkaat ihmiset. Se saatetaan muistaa iloisten perhejuhlien, perhetapahtumien ja lasten leikkien paikkana. Koti on myös syntymän ja kuoleman muistomerkki. Se on paikka, jossa lapset ovat syntyneet, puoliso tai omat vanhemmat ehkä kuolleet. (Paikkoja elämän matkalla 1995, 15.)

Erityisesti lapsuudenkodit ovat voimakkaiden muistikuvien paikkoja. Sillä, minkä kokoinen tai millainen se oli, ei ole niinkään suurta merkitystä kuin sillä, mitä se antanut elämän eväiksi. (Paikkoja elämän matkalla 1995, 14). Elämäkertakuvauksiin liittyy kuitenkin usein ainakin joiltain osin myös kodin fyysisten piirteiden kuvaus (ks. esim. Lindell 1997, 84; Hoikkala 1997, 137). Muistoja usein hellitään ja niiden ympärille kerrotaan aika, tila ja ihmiset. Esimerkiksi:

"Oli toukokuun viimeinen sunnuntai. Päivä oli melkein puolessa ja aurinko herätteli lämpimillä säteillään maalaismaisemaa. Olin kotona. Tupa oli pieni ja sisältä vaaleaksi maalattu neliön muotoinen, jonka keskellä oli iso takka. Äiti pyöri hellan edessä ja keitteli riisipuuroa, pyörähti välillä eteisen komerosta hakemaan lisää maitoa puuron ohentamiseksi. Minä istuin keinu- tuolissa ja kuuntelin äidin hiljaista laulua lieden ääreltä. Hänellä oli tapana laulaa tai hyräillä tehdessään jotain. Tuvassa oli sunnuntai-aamun tuoksua. Aurinko paistoi pitkin räsymattoja, ilmassa oli riisipuuron, saunan ja pullan tuoksua. Takan päällitys oli täynnä uusia saunavihtoja. Äiti sanoi, että vihdat täytyi kuivattaa miedossa lämmössä, silloin ne kestivät paremmin. Tunnelma oli lämmin ja kodikas." (Vilko 1997a, 170, 205; Vilko 1997b, 196.)

Aina muistot esimerkiksi lapsuudenkodista ja vanhemmista eivät ole kuitenkaan pelkäs-

tään positiivisia. Esimerkiksi:

"Mieleeni on jäänyt pysyvästi tilanne, jolloin vietimme iltaa suuressa keittiössämme, isä luki lehteään, äiti ompeli tai kutoi keinutuolissa lampun alla, minä tein läksyjäni siinä lähellä lattialla. Jokin asia ei minulle onnistunut, koska olin jotain valittanut. Muistan miten äiti tuolistaan sanoi silloin: Me annetaan teille ruoka ja koti ja vaatteet, sen pitäisi riittää. En muista sanasta sanaan lausetta, muistan lopun ikääni miten se lause kylmäsi minut. Tajusin selvääkin selvemmin sen, miten vähän loppujen loppuksi välillämme oli muuta kuin päivittäistä huolenpitoa. Muuten olin täysin yksin, tulisin vast`edeskin olemaan"...

... "Lukemattomissa myöhemmissä tilanteissa, kun olen haljetakseni kaivannut lähelleni lämpöä ja läheisyyttä, lause on palannut mieleeni. On kuin se lause olisi teljennyt minut yksinäiseen huoneeseen." (Vilkkö 1997a, 171; Vilkkö 1997b, 198.)

Joskus koti voi siis olla traumaattinen paikka, jota ei muistele mielellään. Amerikkalaisen sosiologin Hochschildin mukaan perinteinen mielikuva kodista onkin kääntynyt pääläelleen. Koti oli ennen se paikka, jossa ihminen odotti saavansa arvostusta, voivansa olla vapaa ja oma itsensä, tulevansa hyvin kohdelluksi, kun taas työpaikalla ihminen oli pelkkä muille alistettu mutteri. Nykyään koti on Hochschildin mukaan kuin entisaikojen pakko-tahtinen liukuhihnatyö, jossa pienimpiäkin erehdyksiä ja vessakäyntejä vahditaan silmäkovana. Työpaikoilla ihminen saa taas usein toimia luovasti, tuntee olevansa arvostettu ja välttyä murhaavalta kritiikiltä. (Roos & Rotkirch 1997, 12.) Jos näin on, kodilla ei varmaankaan ole kovinkaan paljon positiivista merkitystä henkilön elämässä.

Eräsaaren (1995) mukaan virasto- tai konttoriympäristölle on sekä toiminnallisesti että arkkitehtonisesti tyypillistä, että se eroaa kodista ja on tavallaan jopa sille vastakkainen. Mielikuvat kodista ja kodinomaisuudesta näyttävät silti tunkeutuvan myös julkisiin organisaatioihin. Tietyt tilaratkaisut ovat kuitenkin tyypillisiä julkisille rakennuksille ja virastoille ja tietyt tilat ja esineet taas kuuluvat kodin piiriin. Tilaratkaisujen ja esineiden siirtymistä kuitenkin tapahtuu. Esimerkiksi tyypilliset konttorikalusteet (esim. puhelimet ja tietokonelaitteistot) kuuluvat jo monen kotitalouden esineistöön. Lisääntyvä kukkien käyttö konttoreissa ilmentää puolestaan kodin esineistön siirtymistä konttoreihin. Kodinomaisuus katutason byrokratioissa on kuitenkin muuten erittäin harvinaista. Useimmis- sa katutason byrokratioissa ovat kodin kalusteet (esim. matot, valokuvat, omat huonekalut)

harvinaisia. Jos kodinomaisuutta löytyy, se liittyy yleensä vain korkeisiin hierarkkisiin asemiin. (Eräsaari 1995, 149-150, 153-156.)

Eräsaaren (1995) mukaan territoriaalisuuteen liittyy myös se, että tilassa liikkumisessa on sopivia alueita, joille voi mennä. Esimerkiksi työntekijöiden huoneet on mahdollista tulkita työntekijöiden reviireiksi. Jotkut näiden huoneiden osat tai esineet (esim. lukittavat kaapit) ovat kokonaan "yksityisiä" privaatteja. Liikkumisessa on siis mahdollisuuksia ja rajoituksia. Tämä näkyy välimatkana ja tilassa muodostuvina polkuina. (Eräsaari 1995, 159-160.) Näistä olenkin jo edellä kertonut.

Keljon vanhainkoti poikkeaa virasto- ja konttoriympäristöistä siinä suhteessa, että vanhukset asuvat siellä. Asukkaillakin on omat huoneet, jotka ovat heidän reviiriään. Työntekijöiden huoneiden osalta kodinomaisuus oli Eräsaaren (1995) kertoman mukaista. Muissa tiloissa kodinomaisuutta oli virastoja enemmän. Valtasuhteet tulivat kuitenkin esiin myös sisustamisessa.

3.1.5.1 Yhteiset tilat

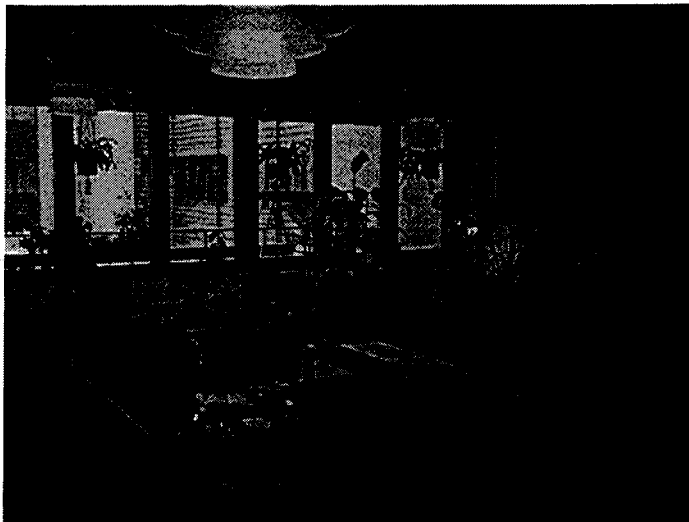
Yhteisiä tiloja oli Keljon vanhainkodissa sisustettu vanhojen ja uusien huonekalujen sekä esineiden, koriste-esineiden, taulujen ja seinävaatteiden sekä erilaisten kuvien, viherkasvien ja aitojen sekä muovi- ja kuivakukka-asetelmien avulla jne. Pöytien päällä oli yleensä liinat ja joku kukka esim. joulutähti. Mattojen puute vähensi kodinomaisuutta. Mattoja ei ollut muualla kuin ensimmäisen kerroksen ryhmäkodin yhteiskeittiössä ja ryhmäkoti Puro-lan oleskelutilassa sekä pitkäaikaishoidon osastojen olohuoneissa. Toisestakin osaston olohuoneesta vietiin havainnointini aikana iso matto pois. Kun kysyin hoitajalta syytä tähän, hän ei osannut vastata. Yksi pieni matto löytyi myös toisen osaston oleskelu- sekä pienemmän ruokailutilan lattialta. Mattojen vähyys johtui varmasti käytännön syistä. Asukkaiden olisi mattojen ollessa vaikeampi liikkua yhteisissä tiloissa ja niitä olisi vaikeampi pitää puhtaana.

Lyhytaikaishoidon osastoa oli sisustettu ja koristeltu selvästi muita osastoja vähemmän.

Esimerkiksi huonekaluja oli vähemmän ja seinillä ei ollut paljon mitään. Muutamat käytävien seinillä olevat kuvat esittivät samaa "poika ja varis" taulua. Tällä osastolla asukkaat eivät viivy kauan. Se ei mielestäni ole kuitenkaan mikään perustelu sisustuksen vähäisyydelle.

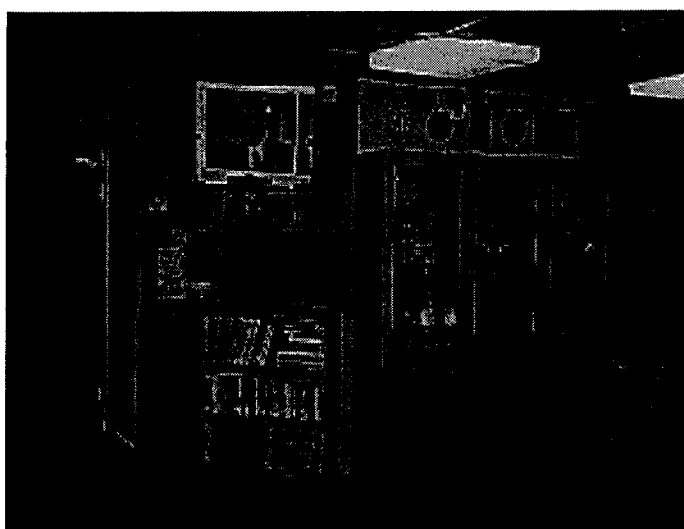
Yhteisten tilojen ikkunoissa oli verhot. Verhoja ei kuitenkaan ollut toisen ja kolmannen kerroksen osastojen käytävien ikkunoissa. Ensimmäisen kerroksen ryhmäkodin käytävien varsilla olevissa ikkunoissa oli kuitenkin vihreät kapat. Ryhmäkodin hoitaja kertoi suunnitelleensa ja ommelleensa ne itse. Talveksi on myös eri verhot. Käytävät oli muualla paitsi ryhmäkoti Purolassa ja lyhytaikaishoidonosastolla nimetty. Esimerkiksi ensimmäisen kerroksen ryhmäkodissa oli Kotikatu ja osastoilta löytyi Ruuhkakuja, Pihatie jne. Asukkaiden huoneiden ovissa oli huoneen numero ja heidän nimensä. Osastoilla oli ovissa aina myös joku kuva esim. erään papan huoneen ovesa oli erään näyttelijättären kuva. Käytävien varsilla oli seinässä tarttumakaiteet. Valvontakameroita oli esim. käytävillä, ensimmäisen kerroksen oleskelutilassa sekä auloissa. Ryhmäkoti Purolassa en valvontakameraa huomannut. Valvontakamerat olivat turvallisuuden takia, mutta kodinomaisuutta ne eivät todellakaan luoneet.

Sisustus vaihteli tiloista toiseen. Yhteisistä tiloista oli yritetty tehdä kodikkaita. Erityisesti vanhat huonekalut (esim. osastoilla oli urkuharmonit ja pastellisävyin maalattuja pöytiä ja tuoleja) ja kukat loivat viihtyisyyttä. Kodinomaisimpia ja viihtyisimpiä tiloja olivat toisen ja kolmannen kerroksen osastojen olohuoneet sekä ryhmäkoti Purolan oleskelu- ja keittiötila. Osastojen ruokailutilat olivat kuitenkin jotenkin steriilin näköiset. Pöytien välit olivat avarat liikkumisen helpottamiseksi. Osastojen pienemmät ruokailutilat olivat kodinomaisempia. Tämä johtui ainakin osaksi siitä, että näissä tiloissa oli myös keittiö. Myös televisio oli sijoitettu siellä ruokailutilaan. Osastoilla televisio oli olohuoneissa, joista löytyi myös iso takka. Olohuoneet muistuttivat sisustukseltaan muutenkin minkä tahansa kodin olohuonetta. Niissä oli esim. sohvakalustot, viherkasveja ja seinillä tauluja. Myös osastojen hissien edessä olevat oleskelutilat olivat melko viihtyisiä sisustukseltaan. Kodinomaisuutta vähensi mielestäni kuitenkin paikan sijainti ja sen luoma "levottomuus".

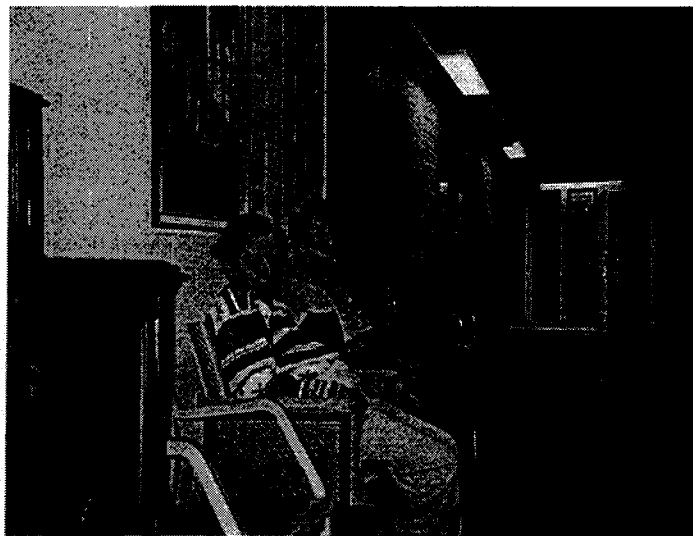

KUVA 13. Osaston olohuone

A -rakennuksen ryhmäkoti oli liian suuri ja hajanainen, koska asukashuoneet sijaitsivat kahden käytävän varrella. Ryhmäkodin oleskelutilakin oli sijainniltaan huonossa paikassa hissien edessä. Oleskelutila ei ollut mitenkään olohuonemainen, koska sieltä ei ollut edes ikkunoita ulos. Oleskelutilaa oli kuitenkin myös sisustettu. Esimerkiksi tilassa oli televisio ja seinustalla tuoleja. Seinustalla oli myös ikonihylly, jossa oli vanhainkodin historiasta kertovia vanhoja esineitä. Huoneen keskellä oli iso pöytä ja sen ympärillä tuoleja.

KUVA 14. A-osan ryhmäkodin oleskelutilasta

KUVA 15. Aukkaita oleskelutilassa

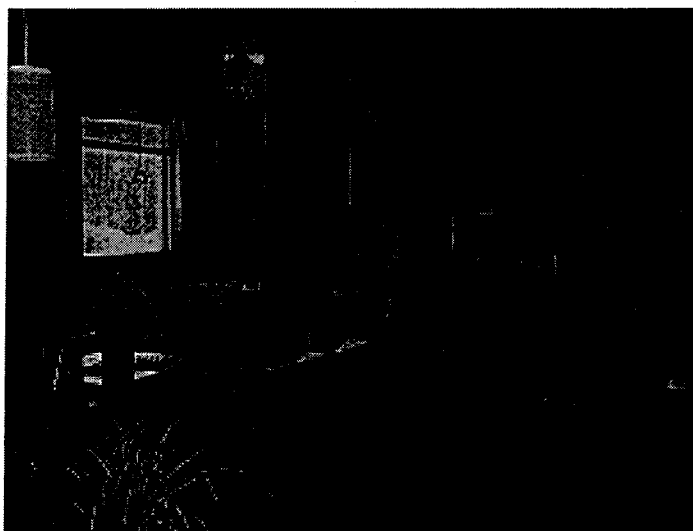
Ryhmäkodin yhteiskeittiö sijaitsi jotenkin syrjässä toisen käytävän varrella (ks. liite 1: kuva 7). Yhteiskeittiö oli käyttämätön ja sen näköinenkin esim. mitään astioita ei ollut tiskipöydällä ja jääkaapissa oli havainnointihetkellä munalukko (?). Tilassa oli myös esim. sohva, pari pöytää ja nojatuoleja, viherkasveja jne. Yhteiskeittiö vähensi pitkän käytävän kolkkoutta.

Yhteiskeittiö on kuulemma käytössä, jos asukkaille tulee vieraita. Muuten asukkaat eivät siellä mitään tee esim. keitä kahvia tai laita ruokaa. Harva osaa edes käyttää tilassa olevaa kahvinkeitintä, koska siinä on turvallisuussyistä kellokytkin. Eräs asukas totesikin: *"Siellä joskus vuosia sitten pikkuleipiä leivottiin, siellä jouluksi, hehheh...piparkakkuja, ei, ei tuota...Niin ei nyt oo sitte mitään..."* Yhteiskeittiön jääkaapissa säilytetään kuitenkin esim. omaisten tuomia ruokia. Sama käytäntö oli myös Purolassa.

Vanhainkodissa kaikki asukkaat tuntuivat olevan täysihoitolaisina. Ilmeisesti ainakin oma-toimisesti keittiössä hääääminen ei kuulu vanhainkodin tyyliin. Ruokaa on niin paljon, ettei sitä tarvitse enää itse laittaa. Ehkä kiinnostustakaan ruoanlaittoon ei ole, kun se ei enää ole pakollista. Kiinnostusta ruoanlaittoon ei ollut ryhmäkodeissakaan, joissa oli yhteiskeittiöt ja joissakin huoneissakin pieni keittiönurkkaus. Syy voi olla myös siinä, että

monille naisille keittiö on kodissa heidän oma valtakuntansa kaikkine lukuisine keittiötarvikkeineen. Vanhainkodissa tilanne on toinen, koska heidän on mahdotonta tuoda sinne kaikkia astioitaan ja pannujaan ym.

Ryhmäkoti Purola oli selvästi A -rakennuksen ryhmäkotia kodikkaampi. Tämä johtui paljon siitä, että se sijaitsi pienenä omana osastonaan ja sinne oli oma soittokellollinen sisäänkäynti. Pienemmät tilat mahdollistivat sen, että kodinomainen sisustuskin pääsi enemmän oikeuksiinsa. Tilojen seiniä oli koristeltu esim. taulujen, seinävaatteiden ym. avulla. Ryhmäkodin keittiö muistutti kodin keittiötä keittiökaapistoineen ja kodinkoneineen. Vieressä oleva oleskelutila oli myös kodikas. Oleskelutilassa oli mm. sohvapöytä ja sohva, muutama keinutuoli, viherkasveja jne.

KUVA 16. Purolan keittiö- ja oleskelutila

A-osan hoitajien mielestä tilat ja erityisesti pitkät käytävät olivat laitosmaiset. Myös osastojen iso koko vaikeutti sisustamista esim. eräs hoitaja totesi:

"niinku nää yleiset tilat, et vaikka viime vuosina siihen on pyritty kiinnittämään huomiota ja on koitettu saada tekstiileillä ja tämmösillä niinku sitä kodinomaisuutta, mutta, kun puitteet on niin valtavan isot, niin ei niistä semmosta kodinomaista ja minun mielestäni viihtyisää ainakaan saa millään..."

Asukkailta saadut kommentit olivat enimmäkseen myönteisiä tai he eivät osanneet tai

uskaltaneet sanoa mitään. Esimerkiksi kysymykseen onko liian pitkiä käytäviä eräs asukas vastasi: *"Ei miulla se rasita eikä miulla oo sitäkään vastaan mittää, jotta on pitkiä käytäviä. Sillon kävelöö ku jaksaa ja...En mie ainakaan ossaa moittia, jos mie moitin niin mie teen väärin."*

Negatiivistakin palautetta uskallettiin kuitenkin esittää esim. eräs A-osan ryhmäkodin asukas totesi: *"Laitos, mikä laitos. Ei kotona oo tommosia käytäviä, eikä kotona oo hissiä...No ei mittään. Kaikkeen tottuu. Sanovat että hirressä on ensin vaikeeta, sitte helpottuu, heheheh, en tiiä. En oo kokenu, hehehe..."* Toisaalta myös eräs Purolan asukas kommentoi: *"Mutta kun sanotaan, että tää ei oo mikkään sairaala, mutta tää on vaan pienkoti...Kyllä se on ihan täysin laitosmainen...Laitos mikä laitos."* Hän ei kuitenkaan osannut tarkentaa mikä paikasta tekee laitospäiväisen. Hän koki kuitenkin ryhmäkodin mukavammaksi kuin osaston.

Myös minun mielestäni pitkät ja suorat käytävät valvontakameroineen olivat kaikkea muuta kuin kodinomaiset. Ne muistuttivat hotellin tai koulun käytäviä. Käytävillä oli myös samanlaiset kellot kuin koulun käytävillä. Käytävät loivat tiloihin liikaa välimatkaa. Käytäviä oli kuitenkin myös koristeltu vanhoihin ja uusien huonekaluin, tauluin ja kuvin. Käytävien sisustus ja ikkunat pehmensivät hieman vaikutelmaa. Käytävien ikkunoissa olisi silti saanut olla kapat tai verhot myös osastoilla.

Harren (1983) mukaan ihmisen persoonallisuuden kehitys on täydellinen, kun henkilö tuo esiin oman persoonallisen ajatuksensa julkisesti ja henkilön ajatus tai uudistus otetaan yleiseen käyttöön ja hyväksytään osaksi sosiaalista järjestystä. (Harre 1983, 256-257.) Henkilö pystyy silloin vaikuttamaan sosiaalisessa yhteisössä. Myös psykiatri Margaret Mahlerin mukaan yksilöllisyys ja yhteisöllisyys ovat molemmat välttämättömiä ihmiselle. Elämän hallitsemiskeinot ovat siis osittain kollektiivisia ja osittain yksilöllisiä. Ne edellyttävät osallistumista ympäristön tai yhteisön kehittämiseen. (Horelli & Kukkonen 1988, 20.)

Keljon vanhainkodin yhteisissä tiloissa ei asukkailla ollut omia tavaroita. Tilat oli

kalustettu talon puolesta eli kaikki huonekalut ja muut tavarat olivat laitoksen omia. Seinillä olevat taulut ja kuvat olivat myös henkilökunnan valitsemissa ja seinille laittamissa. Jotkut taulut olivat edesmenneitten asukkaiden jälkeensä jättämiä. Ainoastaan Purolassa oli yhden asukkaan keinutuoli olohuoneessa kaikkien käytössä. Asukkailla ei siis ollut paljonkaan sanomista siihen, miten julkinen eli yhteinen tila koristellaan. Vanhainkodissa oli asukkaat tässä suhteessa mielestäni suljettu yhteisön ulkopuolelle. Ainakin jotkut asukkaat pystyisivät varmasti osoittamaan yksilöllisyyttään ja tuomaan esiin omia persoonallisia ajatuksiaan vanhainkodin tilasta. Asukkaiden ajatuksia tai uudistuksia ei kuitenkaan ole otettu yleiseen käyttöön ja hyväksyty osaksi vanhainkodin sosiaalista järjestystä. Tuntui siltä, että tämä oli jo niin vakiintunut tapa, ettei sitä enää edes pohdittu.

Toisessa ryhmäkodissa oli joskus kaksi vuotta sitten pidetty palavereita, joissa keskusteltiin asukkaiden tarpeista ja siitä mitä he haluavat vanhainkotiin. Palaverihin kutsuttiin asukkaat ja heidän omaisiaan. Palaverit eivät kuitenkaan olleet onnistuneet hoitajan mukaan: *"kukaan ei vaan tehny mitään eikä halunnu, ne vaan halus mennä omiin huoneisiin. Sitte kun ne ei onnistunu, niin ne lopetettiin, nyt ei oo ollu ollenkaan. Ja omaisetkaan ei ollu aina halukkaita tulemaan..."*

Vanhainkodissa ei ollut nykyään kuin toisella osastolla kerran kuussa yhteisökokouksia, jotka eivät nekään kuulostaneet hoitajan mukaan kovinkaan menestyksekkäiltä:

"Tuota näis yleisissä tiloissa niin kyllä joskus aikaisemmin, vielä joskus silloin yhdeksänkymmentäluvun alussa pidettiin semmosia yhteisiä kokouksia, jollonka sit niinku käytiin asioita läpi ja, ja asukkaitten joitain omia tavaroita oli, mut niinku sanottu osa heistä on kuollu ja tuota, että on tuotu niin paljon huonokuntoisia, että tuota periaatteessa sillä tavalla, meillähän on tällöisiä yhteisökokouksia, joissa käydään just läpi näitä tällöisiä asukkaiden asioita ja oikeastaan sen melkein voi sanoa, että kun useimmiten minä niitä kokouksia pidän, niin se on minun yksinpuhelia. Et ei niinku, ei niinku asukkaat ei enää pysty sillä tavalla tuomaan...Tietysti me toivotaan, että kaikki, koko henkilökunta, joka työssä vaan on, on siinä mukana ja mahdollisimman paljon asukkaita...Yleensä me puhutaan ihan mitä nyt on, esimerkiksi jos on jotain yhteisiä tilaisuuksia, juhlia...ja sitte ihan tällöistä niinku mitä aikasemmin niinku kysyit, olisko jotain palautetta, niin usein aikasemmin sieltä nous käsi ylös ja annettiin palautetta, mutta nyt se melkein voi sanoa, se on täys hiljaisuus. Et melkein se on sitte niinku käytävä, että mitä sinä ajattelet, no mitäs sinä ajattelet...Useimmiten se on etten minä

ajattele mitään..."

Kun kysyin saman osaston asukkailta kokouksista heistä kaksi sanoi, ettei tiedä mitään mistään kokouksista. Kolmas asukas kertoi: *"Kyllä täällä kokouksia on pidetty. Mutta kun mä olen huonokuulonen niin minusta...ei minua kiinnosta semmonen mitä ei kuule..."*

Henkilökunnalla on kuitenkin omia kokouksia. Ryhmäkodin asukas kommentoi kokouksista:

"Ei meillä ole, asukkailla, mutta kyllä ne henkilökunta pittää kokouksia joka päivä melkein. Jos pyydetään niin mennään. Jos, mutta hyvin harvoin...Niillon oma tyyli...kun kokouksissa määrätään niin sitte ilmoitetaan asukkaille...Ja sillä hyvä. Tämä on kaupungin talo...Tehköötpä miten hyvvänsä, hyväähän ne tarkoittaa. Ei ne oo pahhaa tarkottaneet..."

Osastojen ja ryhmäkotien asukkaat eivät tuntuneet kaipaavan yhteisten tilojen sisustukseen mitään. Voi myös olla, että asukkaat ovat jo niin tottuneita yhteisiin tiloihin, ettei mitään osata tai uskalleta vaatia. Osaston eräs asukas totesi kysymykseen tykkäättekö te yhteisistä tiloista: *"No kyllä se, ei siinä mittään. Kyllä se on ihan...Oikein ja se on niiden oma asia...mitä laittelee."* Toinen osaston asukas kommentoi: *"Ei siinä oo mitään mahdollisuutta siellä yhteisissä tiloissa, kun siellä ei oo, siellä ei oo sillä tavalla...Siellä on vaan tuota ruoka...keittiö ja ruokailu siellä...yhteisissä tiloissa ja sitte tuota siinä...eipähän siinä mittään muuta tarkoitusta oookkaan..."*

Jotkut kokivat olevansa jo liian vanhoja sanomaan mitään yhteisistä tiloista. Eräs Purolan asukas totesi kysymykseen miten hän haluaisi vaikuttaa yhteisiin tiloihin: *"Ei miusta oo vaikuttajaksi...Minun on koko ikäni vaan pitänyt olla tyytyväinen, mitä miul on ollu. Minuu itkettä..."* Toinen osaston asukas totesi: *"En, minä en...Minä oon sen verran vanha, jotta minä en edes sellasia pysty sanomaan enää."*

3.1.5.2 Yksityiset tilat

Asukashuoneiden sisustus vaihteli todella paljon. Yleisesti voisi sanoa, että ryhmäkotien

asukashuoneet olivat sisustukseltaan kodinomaisimpia. Selviä poikkeuksiakin löytyi. Moni asukas hyödynsi myös talon huonekaluja. Omia tavaroita olisi moni voinut tuoda enemmänkin kuten hoitajakin kertoi:

"Saa, totta kyllä saa, kyllä saa. Ei siinä oo mitään, että toi mitään rajoitetta, että... Osastollahan joskus on kun on ahdasta ja pientä niin sinne ei niinku voi, että...Mutta kyllä täällä. Täällä on tosi tilavat tilat hyvät, kivat huoneet, että kyllä vois enemmänkin...Tietenkin tuoda semmosta...Semmosta mitä nyt pientä..."

KUVA 17. Ryhmäkodin asukashuone

(ks. myös liite 1: kuva 8, 9 ja 10)

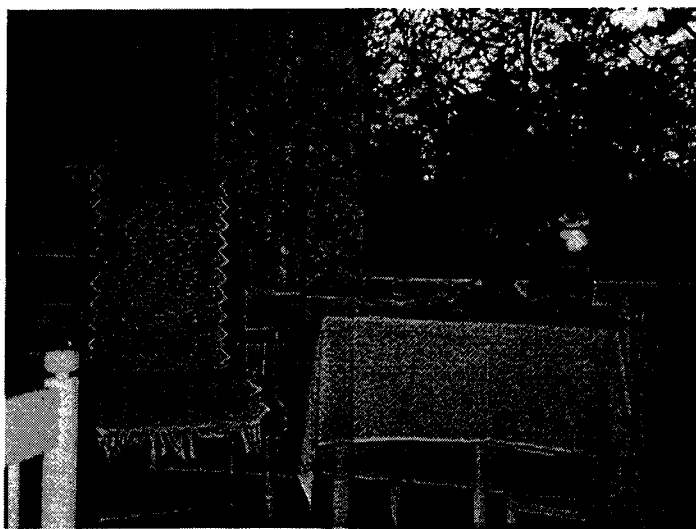
Osastoilla oli huoneiden suhteen nähty vaivaa harvemmin ja usein niiden sisustus oli melko yksinkertainen. Osastojen asukashuoneissa oli vielä ryhmäkoteja enemmän käytössä talon huonekaluja ja vähemmän omia. Eräs osaston asukas vastasi kysymykseen miksi hän ei ollut tuonut huoneeseen omia huonekaluja, että:

"Minustahan täällä on aika nätit, siistit semmoset sairaala...Niinku tässäkin on valkoinen kalustus, erittäin siisti ja sänky on hyvä ja...Sitte jos sitä pääsis nyt olemaan että...Että pääsis liikkumaan ja istuskelemaan paljo niin...miksei tänne vois tietenkin tuodakin jonkun jos haluaa joskus laiskanlinnan tai jonku semmosen...Mutta ei minulla, ei minulla oikein tee mielikään vielä

mitään semmosta..." Toinen kertoi, että: "No täällä on minulla riittävästi. Mitä täällä tarttee kun ei tartte keitellä eikä mitään niin...ei niiden mitään väliä ole...eihän se niin ole kuin oma koti missä keitellään ja laitellaan. Täällä kun on kaikki valmista."

Samanlaisten huonekalujen takia huoneet muistuttivat sisustukseltaan aika paljon toisiaan. Tämä muistutti tilannetta, jossa moni ainakin aloitteleva opiskelija elää esim. Jyväskylän Kortepohjan ylioppilaskylässä. Eräs asukas totesikin: *"Niinku nuoren, nuoren tytön huone tämä on, heheh..."* Sisustus sai aikaan tilapäisyyden tunteen. Opiskelijat kuitenkin muuttavat "opiskelijaboxeistaan" pois jossakin vaiheessa. Vanhukset asuvat loppuelämänsä asukashuoneissaan.

Osastoiltakin löytyi kuitenkin muutamia sisustukseltaan kodinomaisia huoneita. Esimerkiksi eräällä asukkaalla oli huoneessaan ainoastaan talon sairaalasänky ja yöpöytä. Kaikki muut antiikin näköiset huonekalut olivat omia. Hänellä oli huoneensa seinillä myös arvokkaan näköisiä tauluja ja omia esineitä runsaasti hyllyissä. Huoneen pieni koko rajoitti kuitenkin sisustamista. Mattoja hän ei myöskään voinut pitää liikkumisen vaikeuden takia.

KUVA 18. Osaston asukashuone
(ks. myös liite 1: kuva 11, 12 ja 13)

Sekä ryhmäkodin että osastojen asukashuoneissa kodinomaisuutta loivatkin parhaiten juuri

omat tavarat, joista yleisimpiä olivat esim. valokuvat, pikkuesineet, seinätaulut, kukat ja viherkasvit. Matot loivat huoneisiin myös kodin tuntua. Osastoilla mattoja oli kuitenkin huoneissa ryhmäkoteja vähemmän. Monessa huoneessa oli televisio ja/tai radio. Muutamalla asukkaalla oli huoneessaan myös kahvinkeitin. Joillakin ryhmäkodin asukkailla oli huoneessaan puhelin. Monilla asukkailla oli myös joku oma huonekalu esim. nojatuoli tai hylly. Usein henkilö haluaakin, että omasta menneisyydestä ja suvusta muistuttavia tavaroita ja valokuvia on omassa kodissa (esim. Peltonen 1997, 104, 110). Kuten edellä jo myös todettiin, ihminen rakentaa minuutensa konkreettisesti ympäristöönsä näiden ns. muistimerkkien avulla. Esineet myös tuovat mm. kotiin liittyvät asiat mieleen. Kodin esineet ovat usein henkilön mielessä vielä monien vuosikymmenien jälkeen. (Paikkoja elämän matkalla, 1995, 13.)

Hoitajat pitivät osastojen huoneita laitosmaisina. Tilat olivat myös vanhat, mikä näkyi huoneiden kunnossa esim. eräs hoitaja totesi:

"No kyllä tota niin tää on mun mielestä enemmän laitos kuin koti...Että kyllä asukkaiden huoneet on...Kyllähän nää huoneet saadaan sillai just niinku sisustaa ja kalustaa se riippuu niin siitä ihmisestä, onko sillä, mutta sitten taas toisaalta niin, niin, niin nää on pimeitä, pieniä...Ne on pieniä, pimeitä, keltaset kaapin ovet...nää värit on...nää väritkin synkistää näitä huoneita..."

Toinen hoitaja totesi: *"Tämmöset seitytluvun hyvin, hyvin niinku tylsät, kalseet, pimeet huoneet, valaistus huono...Ja jollain tavalla semmonen hyvin niinku tämmönen, tämmönen hyvin tavanomanen, ei mitään yksilöllisyyttä huoneessa ole...Asukkailla on erittäin vähän omia tavaroita noin niinku, et talon puolesta näitä tämmösiä valkosia kaappeja, et samanlaiset sairaalasangyt tai samanlaiset valkoset sängyt, samanlaiset päiväpeitot, että niinku hyvin laitospäinen..."*

Osastojen ja joidenkin ryhmäkotienkin asukkaiden omien huonekalujen vähyteen huoneissa voi olla syy myös siinä, että toisilla asukkailla ei ollut enää omaa omaisuutta, tai se oli otettu heiltä pois. Esimerkiksi eräs osaston asukas kertoi:

"Meiän Matti (nimi muutettu) aina sanoo, että tänne ei kannata mitään tuua. Eikä minunkaan mielestäni kannata...mitä täällä niillä tekee, kun ne ei pysy sitte, pitäis olla kaikki huushollivehkeet ja kaikki semmoset, että sais niinku kotona ollaan...Niin, samahan se on, on ne missä hyvänsä, kuhan katto pään päällä on..."

Kysymykseen tuntuisiko vanhainkoti vielä enemmän kodille jos siellä olis enemmän omia tavaroita hän vastasi: *"Niin olis, mutta kun ei...Mitä näin vanha ihminen ennää semmosilla tekkee..."*

Työntekijät kertoivat miten joidenkin asukkaiden omaiset odottavat vanhainkodin tarjoavan vanhuksille kaiken vaatteista lähtien esim.

"Ehkei sitten omaisetkaan ole niin kauheen innokkaita tuomaan ja niinku mieltivät sitte että, mitäs tänne tarvii, kun talon puolesta on niinku kaikkea. Että vaikka toki me niinku siitä muistutamme, että tänne voi tuoda, mutta...Jostain syystä niitä ei vaan meille sitte tule..."

Toinen hoitaja ilmaisi asian jyrkemmin:

"Omaiset on niin laiskoja ettei ne viitti kulettaa...Sitä on sattunu, että se on yks syy, että sitte ne joutuu viemään niitä takasin että, jos vaan mahdollisimman paljon talosta saa tavaraa, niin ei kannata tuoda. Ne muutenkin niin vähän käy täällä. Kyllä varmaan tossa iässä jo niinku se omasten apu ja kaikki on niin tärkeätä, että eihän ne itte saa tänne kaikkea. Kyllä ne sitä omaisten tukea tarvis paljokin enemmän mitä ne saa..." Kysymykseen onko kukaan kaivannu enemmän omia huonekaluja hoitaja vastasi: *"Ei ole...Ei niistä oo sitte kaivannukkaan...Se on varmaan tehty niille selväksi ettei niitä saa mukkaan."*

Sekä osastojen että ryhmäkotien asukkaat vaikuttivat kuitenkin melko tyytyväisiltä huoneisiinsa. Tilojen ahtaus vaikeutti kuitenkin sisustamista, koska huonekaluja ei mahtunut kovin paljon huoneisiin. Tästä asiasta asukkaat itsekin eniten huomauttivat.

Esimerkiksi eräs A-osan ryhmäkodin asukas sanoi: *"Mie en oo tänne tuonut, ku pieni huone niin eihän tänne sovikaan. Siellä ol miulla kaikki, lastensenkit ja siellä pöyät kahet pöyät joka huoneessa ol pyöree pöytä...(puhui entisestä asunnosta)"* Eräs toinen Purolan ryhmäkodin asukas totesi:

"Mullon kotona toinen nojatuoli ja...siellon sohva. Se on täysin kalustettu. Enkä mie hävitä sitä kotia ennenkuin sitten kun mie oon kuollu, niin sitten saavat hävittää...(ääni muuttui itkuiseksi...) Kaikki ja astiat ja kaikki on siellä. Eihän tänne sovikaan mittään, täähän on niin pikkunen. Komerotillaa sais olla vähän enempi. Niin pienet on noi komerot. En minä voi vaatteita enkä semmosii tuua tänne. Miul on siellä vaatehuoneessa täynnä...tänne ei mahukaan sitte kaikki. Eihän tänne mahu." Myös eräs osaston asukas totesi: *"Jos tämän panette puoleksi niin mitä te saatte siihen muuta kuin sängyn..."*

Vanhainkotiin muutto voi olla vanhukselle vaikeaa, varsinkin jos hän tulee suoraan entisestä kodistaan ja on vielä henkisesti vireä. Monikaan vanhus ei ole valinnut vanhainkotiä territoriokseen vapaaehtoisesti eli tässäkin suhteessa asukkaat ovat vajaavaltaisia. Esimerkiksi osaston hoitaja kertoi:

"On semmosia ollu, että on vielä, ovat olleet semmosia hyväkuntosia vielä, kun ovat tulleet ja sit se on vielä ollu ihan ymmärryksessä ja kaikissa ja sit se on...se on ollu, se on vielä raskaampaa varmaan kun se niinku tajuaa ja...Ymmärtää että, että se...Aina se ei oo ollu ihan niinku täysin vapaaehtoisakaan, et silloin vähän niinku, kun tietää, että sitä olosuhteiden pakosta on niin joutunu sitte siihen..."

Myös toinen osaston hoitaja kertoi eräästä asukkaasta, joka oli ollut vasta kuukauden verran vanhainkodissa:

"Hän kyllä kaipaa valtavasti ja ei niinku, ei niinku pysty tätä sisäistämään, että tää on hänen kotinsa, vaan kokee tän lähinnä semmonen matkustajakoti, jossa hän nyt vaan käväsee...Kyllä varmaan jokaisella jossain määrin ikävä kotiin on, mutta tää tapaus on ehkä sillä tavalla poikkeuksellinen...Hänen kanssaan on tehty paljon työtä..."

Hoitajan mukaan helpompaa on niillä, jotka ovat tulleet esim. Kyllön vuodeosastolta, koska siihen verrattuna vanhainkoti on kuitenkin kodinomaisempi. He ovat jo ehtineet myös tottua laitospelämään.

Myös kaikki haastattelemani ryhmäkodin ja osastojen asukkaat kertoivat, että alkua oli vaikeinta. Sopeutuminen vie asukkaiden mukaan oman aikansa ja lopulta asumiseen vanhainkodissa tottuu. Laitostuminen tuli esiin myös monen asukkaiden puheissa. Monet olivat olleet vanhainkodissa vuosia. Naiset puhuivat kuitenkin miehiä avoimemmin tunteistaan, sopeutumisen vaikeudesta ja mahdollisesta ikävästä kotiin. Tämä tuli esiin varsinkin niiden naisasukkaiden haastatteluissa, joilla oli vieläkin oma koti tai jotka olivat olleet vanhainkodissa lyhyemmän aikaa. On myös huomioitava, että kaikki ryhmäkodin asukkaat olivat tulleet vanhainkotiin omasta kodistaan. Osastoilta kaksi haastattelemaani miestä olivat tulleet vanhainkotiin omasta kodistaan.

Miesten on ehkä yleensäkin vaikeampi puhua tunteistaan tai he olivat jo niin laitostuneet. Voi kuitenkin olla, että miesten on helpompi tottua vanhainkodissa asumiseen ja pitää sitä

kotinaan, koska monet ovat jo entisessä kodissaan tottuneet vaimonsa "passaamiseen". Tutkimani ikäpolven naiset ja naiset yleensäkin ovat ehkä miehiä enemmän keskittyneet kotiin. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kotitalous ja kotitaloustyö olivat keskeisiä ajan naiskäsitteissä ja perheenmännyyttä ihannoitiin myös keskiluokan piirissä. Kotikulttuuri oli porvarillisen elämäntavan kulmakivi ja perheenmännät ylläpitivät merkittävältä osalta kodin kulttuuria omalla kotitaloustyöllään. (Lepistö 1994, 213, 215, 218-220.) Kodinhoito on vielä nytkin useimmiten naisten harteilla. Yleistyksiä sukupuolen merkityksestä on kuitenkin vaikea tehdä tämän tutkimuksen perusteella.

Joka tapauksessa osastojen miesasukkaiden vastauksissa tuli esiin, että kai vanhainkoti oli kodiksi koettava, kun muutakaan mahdollisuutta ei enää ollut. Miehet tuntuivat painottavan hoidollisia seikkoja vielä naisia enemmän (esim. valmis ruoka) kotiutumiseensa vaikuttavina tekijöinä. Asukkaiden tyytyväisyys hoitoon ja huolenpitoon tuli esiin kuitenkin kaikissa haastatteluissa. Erityisesti osastoilla nämä hoidolliset seikat olivat asukkaille tärkeitä, koska he olivat huonokuntoisempia. Winblad (1993) totesikin, että nykyisin laitoksissa hoidettavilla vanhuksilla on elämänsä alun kokemuksissa mukana köyhyyttä, puutetta ja epävarmuutta toimeentulosta. He ja heidän omaisensa ovat hoitoon yleensä tyytyväisiä, jos laitos vain tarjoaa lääkkeitä, ruokaa ja lämmintä. Vanhukset eivät osaa vielä vaatia muuta. Tulevaisuudessa tilanne on ilmeisesti toinen. (Winblad 1993, 323.)

Ryhmäkotien ja osastojen naisasukkaiden haastatteluissa tuli kuitenkin esiin, että monikaan vanhus ei pitänyt vanhainkotiä ainakaan vielä varsinaisesti kotinaan, vaikka he olivatkin tottuneet asumaan siellä. Monet asukkaat vastasivat kysymykseen "tuntuuko vanhainkoti kodilta?" kierrellen, eli selvää kyllä tai ei vastausta he eivät antaneet. Esimerkiksi:

"No, kaikkeen tottuu. Aluksi oli outoo...mutta miten, miten ollakaan, nyt jo naurattaa. Ei siinä mitään..." "Kyllä se alkaa tuntua. Ainahan se koto mielles on, mutta kumminkin jotta saan olla kiitollinen ettei minnuu oo minnekään muualle viety, jotta mie pääsin tänne." "No melkeinpä. Ei sitä ossaa sitä kotia enää haaveilla, kun tämmönen on ihminen ettei oo minkäänlaista voimaa. Niin se on hyvä vaan, kun on kaikki tälläläilla..." "Kyl se alkaa tuntua. Aluksi oli vaikeata, enkä minä tämmösissä oloissa ole ollut..."

Jyrkimmin ryhmäkotien ja osastojen naisasukkaista suhtautuivat ne, joilla oli vielä oma

asunto. Esimerkiksi eräs ryhmäkodin asukas totesi entisestä asunnostaan: *"No, kyllä se enemmän niinku koti vielä on, tämän kortteeri..."* Toinen ryhmäkodin asukas kertoi:

"Ei oikein tunnu tämä omalle kodille. Aina koti on koti, sentään tää on vaan... Nyt tällä kertaa pittää sanoa kodista tää. Ihan olosuhteiden pakosta vaan oon täällä...Kyllä mie kotona mieluummin oisin. Mut jokaisel on koti rakas...Ei se tälleen, ei se sentään kotia voita mikkään... (ääni meni itkuseksi...)"

Ryhmäkotien ja osastojen naisasukkaiden oli kuitenkin vaikea kommentoida sitä, minkä takia vanhainkoti ei ainakaan vielä tuntunut heistä kodilta. Esimerkiksi eräs asukas kertoi tuntemuksiaan:

"No kun ihminen on näin avuton. Että kun ei jaksa mitään tuntuu hyvältä että on tämmösiä paikkoja...Mutta, mutta kyllähän aina on kotiin ikävä. Kyllä täällä hyvin kohdellaan ja täällä on hyvä ruoka ja kaikki on ystävällisiä että ei voi sanoa pahaa...Vaikka, kun ei ole...Niin ei voi ruveta keksimään tässä. Kaikki on ystävällisiä ja mä oon erikoisen sopeutunut tänne. En minä tiedä pääsenkö minä täältä pois...Kun minä oon niin iäkäs...sitä on sitä ikääkin jo niin paljo, että sitä ei tiedä niitä päiviä...Miten mä nyt selostaisin. Kun täällä ei yhtään semmosta niinku sairaala, sairaalassa omat tuoksut ja hajut ja niin tämä ei ole semmonen...Tämä tuntuu, tämä tuntuu vähä...Tämä on siisti, jossa minä toistaiseksi olen. Kun mä aina ajattelen, että mä pääsen kotiin...Että ei mulla ole mitään sanomista. Tännehän saa jos haluaa jos niin vähä tuoda omiakin tavaroita. Niinkuin mä oon television saanu tänne. Ja mutta tuota...Niin ja ihan siisti, siisti kyllä..." Toinen asukas kommentoi: *"Niin, jos ihminen, ku omassa kodissa on tietysti se tuntee semmosen aluksi varmasti suuremman kodikkuuden ja varsinkin kun joutuu sen entisen alustamisen ja muuton menettämään niin ei se helppoa...Kyllä minä nyt olen alkanut viihtyä. Aluksi tietysti, kun heitellään ja muutellaan...Se tuntee ihminen itsensä semmoseksi ei kodikkaaksi."*

Hoitajien mielipiteet olivat yhdensuuntaisia asukashaastatteluiden kanssa. Esimerkiksi ryhmäkodin hoitaja totesi kysymykseen "tuntuuko vanhainkoti asukkaista kodilta?":

"Kyl se varmaan toi, että niinku varmaan joka paikassa, että toinen, toinen sopeutuu siihen, mutta toinen ei taas sopeudu. Se varmaan riippuu ihan, ihan toi, paljon, että se on ihan semmonen henkilökohtanen, miten niinku pystyy niinku luopumaan siitä entisestä ja toi...Et se on varmaan ihan semmonen niin henkilökohtanen, et ihan eri tavalla..."

Toisen osaston hoitaja kertoi mietteitään:

"Kai täällä on moni niin pitkään ollu, että se on niinku tästä muodostunut se koti ja sitten tosiaan se, että...Ehkä siitä viimesestä kodista missä on asunu niin ei oo muistikuvaakaan, että muistikuvat on siellä lapsuudenkodissa...Että sitte ihan semmonen, muutama, jotka tosissaan on niinku tuolta

henkiseltä puolelta hyvinkin vireenä niin he joskus sitä kaiholla muistelee, kun olis pärjänny kotona...Kyllä he pitää kotinaan...se on tää oma huone ja kyllä se on joku oma. Tää on mun huone, että tota niin on se, ei se nyt välttämättä se koti oo, mutta ehkä se niinku enemmän just rajoittuu siihen huoneeseen...Minun huoneeni..."

Asukkaiden haastatteluissakin tuli esiin, että kaikille asukkaille oma huone oli vanhainkodissa tärkein ja eniten omaksi koettu paikka. Asukkaat kokivat, että huoneissaan heillä oli oma rauha. Asukkaat myös varjelivat omaa yksityisyyttään muilta asukkailta. Kuten aikaisemmin jo tuli ilmi, asukkaat eivät juurikaan pitäneet toisten asukkaiden vierailuista. Monet pitivät sitä tunkeiluna ja liiallisena uteliaisuutena heidän asioitaan kohtaan.

Omissa huoneissaan asukkailla oli eniten valtaa. Vanhainkodin yhteisö oli tottunut siihen, että omissa huoneissaan asukkailla oli mahdollisuus toteuttaa yksilöllisyyttään. Erityisesti joidenkin huoneiden sisustus sai kuitenkin aikaan tunteen, että vanhuksset ovat jo luovuttaneet. Koti on ollut jossain muualla ja taaksejäänyttä elämää. Asukkaat, jotka olivat nähneet enemmän vaivaa huoneidensa suhteen olivat ehkä identifioituneet vanhainkotiin paremmin ja halusivat ja pystyivät vaikuttamaan oman elämänsä laatuun edelleen muita enemmän. Esimerkiksi ryhmäkodeissa asuvat vanhuksset ovat hyväkuntoisempia ja maksavat asumisensa vanhainkodissa (esim. vuokra, lääkkeet, sauna, siivous) kokonaan itse.

Osastoilla osa asukkaista oli jo niin huonokuntoisia, että kiinnostus "oman kodin laittamiseen" oli jo kadonnut senkin takia. Osalla vanhuksista ei ole enää paljonkaan oma-toimisuutta. Huonokuntoisuus asetti myös rajoituksia sisustamiselle siten, että kaikkien huoneissa ei voinut pitää liikkumista hankaloittavia mattoja. Kodinomaisen sisustuksen luomiseen vaikutti myös tilojen fyysiset tekijät ja talon säännöt (esim. seinille ei saanut iskeä nauvoja) sekä ulkoapäin (esim. omaiset) tulevat valtasuhteet. Ilman omaisten apua on vanhusten vaikea saada omia tavaroitaan vanhainkotiin.

3.2 Vanhainkodin säännöt

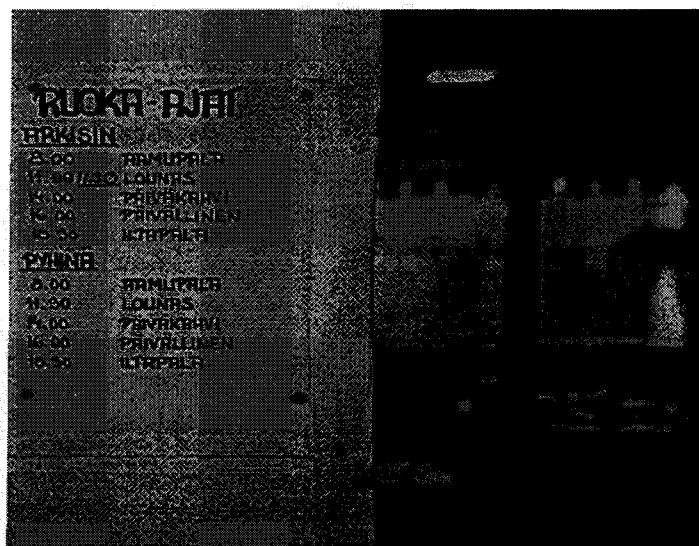
Keljon vanhainkodissa ei ollut mitään varsinaisia kirjattuja sääntöjä siitä, miten asukkai-

den tai hoitohenkilökunnan tulee käyttäytyä. Hoitohenkilökunnalla on tietenkin oma ammattietiikkansa, jonka mukaan heidän tulee toimia. Kouluissa säännöt ovat usein selkeästi kirjatut. Jauholan (1997, 43-44) tutkimuksessa tuli esiin, että yläasteen uusille oppilaille annettiin ensimmäisenä koulupäivänä kirjallinen luettelo "pelisäännöistä".

Kirjoitetut ja kirjoittamattomat säännöt voidaan jakaa ääneen, aikaan ja liikkeeseen huomiota kiinnittäviin (esim. Foucault 1980, 201). Esimerkiksi kouluissa sekä ääneen että liikkeeseen liitetään merkityksiä kontrolloimattomuudesta ja epäjärjestyksestä. Molempien kohdalla on kyse pelosta, että opettaja on menettänyt otteensa kontrolliin. (Kivinen ym. 1985, 31,33; Mäki-Kulmala 1989, 39.)

Hyvät tavat ja kaunis käytös on noussut avainasemaan koulujen opetussuunnitelmissa. Säännöt kohdistuvat koulun julkisessa tilassa tapahtuvaan toimintaan, etenkin liikkumiseen ja ruokailuun. (Koski & Paju 1997, 11.) Tämä tuli esiin myös Keljon vanhainkodissa. Hyvät tavat kuuluvat myös opittuun perussivistykseen ja moni aikuinen noudattaakin niitä vaistomaisesti. Moni vanhainkodin asukas kertoi, ettei heille ole kerrottu mitään virallisia sääntöjä. Käyttäytymismallit opitaan ilmeisesti enemmän muita seuraamalla ja kuulopuheiden perusteella "eli näin on tehty ennenkin." Kouluissakin on "julkilausuttujen" käytös-sääntöjen ohella paljon ns. "kirjoittamattomia lakeja", jotka määrittävät niitä tottumuksia ja tapoja, jotka omaksutaan keskustelematta koulun käytännöissä, lukemattomien vihjeiden ja yksityiskohtien avulla (Kivinen ym. 1985, 21-22).

Ruokailuajat ovat tärkeä osa Keljon vanhainkodin järjestystä, koska ne määräävät paljon päivärytmiä. Periaatteena oli, että kaikki kutsuttiin ja haettiin paikalle. Pyrittiin siis siihen, että kaikki tulisivat. Joustoja kuitenkin oli esim. aamulla oli mahdollista jäädä nukkumaan myös pitemmäksi aikaa ja syödä vähän myöhemmin. Ruokailu omassa huoneessa oli myös mahdollista asukkaan erityisestä toivomuksesta. Toisaalta kerran havainnoidessani eräs mummo osastolla ei olisi jaksanut tulla iltapäiväkahville, mutta hänet vain haettiin paikalle. Hoitaja sanoi mummolle: *"Piristyt, kun juot vähän kahvia ja voit sitten mennä lepäämään."* Asukkailla on ruokailussa omat heille varatut istumapaikat.

KUVA 19. Ruokailuajat

Asukkaiden huoneiden ja ruokailutilojen seinillä oli ruokailuajat ja niitä noudatettiin. Monet asukkaat pitivätkin ruokailuajoja pakollisina. Eräs osaston asukas totesikin:

"No täällä ei oikeastaan...Täällä on hirveen niinku ne sanoi silloin, silloin kun minä tulin, että täällä ei sitte mitään sellaisia sääntöjä ole...Ruoka...Tuo on ainoa seinässä...Se ruokailuajat...hehheh, ei mistään muusta ookaan mittää semmosta sanelemista..."

Lääkkeidenjako oli myös ruokailujen yhteydessä. Tupakointi oli sallittua sille varatuilla paikoilla. Sekä ryhmäkodin, että osastojen asukkaat saivat myös nauttia alkoholia. Käytännössä oli eroja. Toisessa ryhmäkodissa ja osastolla asukkaiden alkoholi oli lääkekaapissa ja heille annettiin sieltä. Toisessa ryhmäkodissa ja osastolla asukkaat saivat pitää alkoholia myös omissa huoneissaan, jos pystyvät hallitsemaan käytön. Voimakas lääkitys on myös eräs syy rajoittaa asukkaan alkoholinkäyttöä. Asukkaiden huoneiden siivous oli kerran viikossa samoin kuin asukkaiden kylvetys. Ryhmäkodeissa oli myös saunat. Tosin eräs ryhmäkodin asukas totesi saunasta: *"Se sauna ei oo mikkään sauna. Mie sanon kastelupäiväksi sitä...Se on niin pikkunen ja siihen aikaan viiään monta akkaa sinne..."* Osaston hoitaja kertoi kylpyyn viemisestä:

"Useimmat, tietysti he menevät sinne ihan hoitajan käsipuolella...Ja ne, jotka on pyörätuolissa niin sitte usein tietysti heidät sinne pyörätuolilla viedään ja sitte on semmonen suihkutuoli, missä voivat istua ja sitte nää

meidän muutama vuodepotilas, niin heille on sitte niinku tämmöset suihkupaarit, millä viedään." Asukkailla on kylpytakit päällä.

Ryhmäkodeissa ei ole hoitajaa iltaisin. Nukkumaanmenoaikaa ei ole siellä muuten säädelty, mutta kahdeksan jälkeen illalla käy osastolta hoitaja ryhmäkotien asukashuoneissa antamassa iltalääkkeet ja valvomassa, että muutkin lääkkeet on otettu. Siihen aikaan viimeistään kaikki ovat jo huoneissaan. Sekä osastoilla että ryhmäkodeissa suurin osa asukkaista vetäytyy huoneisiinsa jo viiden aikoihin illalla ruokailun jälkeen. Osastojen hoitajat kertoivat, että muutamat itsenäisesti liikkuvat asukkaat katsovat yhteisissä tiloissa tiloissa televisiota vielä yömyöhään. Asukkaita lähtee joskus myös lääketokkurassa tai unenpöpperössä käytäville seikkailemaan ja heidät ohjataan huoneisiinsa. Yleensäkin huonosti liikkuvat asukkaat koitetaan turvallisuussyistä saada iltavuoron päättyessä yhdeksältä vuoteisiinsa, koska yöllä on vähän henkilökuntaa. Jokaisella asukkaalla on huoneessaan pakollisena turvapuhelin, jolla voi hälyttää osastolta apua.

Vanhainkodissa oli myös asukkailta kiellettyjä paikkoja. Esimerkiksi illalla tai yöllä asukkaat eivät saa mennä toisten huoneisiin. Ne paikat, johon asukkaat eivät saa mennä ovat yleensä lukossa. Lääkehuone on sellainen, johon asukkaita ei toivota, koska he voivat ottaa papereita tai lääkkeitä mukaansa. Huuhteluhuone ja rappuset ovat myös asukkaille vaarallisia paikkoja. Haastattelemiani asukkaat kertoivat, ettei heitä ole kielletty menemästä joihinkin paikkoihin. Esimerkiksi eräs ryhmäkodin asukas kommentoi: *"No en tiiä, ei oo kielletty, kyllä myö mennään. Eipä oo mittään asiaa, vissiin johtajan huone on kielletty, heheheh...Jos ei pyydetä."* Eräs osaston asukas kertoi: *"No en tiedä...mutta on tietysti semmosia kanslioita ja muita, joihin ei ole mitään asiaa..."* Myös asukkaiden vanhainkodista poistumista kontrolloitiin turvallisuussyistä sekä osastoilla että ryhmäkodeissa, kuten jo ovi tarkastelussa tuli esiin. Ainoastaan A-talon ryhmäkodin asukkaat saivat lähteä yksikseen ulkoilemaan vanhainkodin pihalle. Jos joku omainen hakee niin silloin ryhmäkotien ja osastojen asukkaat saavat lähteä yöksi pois. Asiasta pitää kuitenkin ilmoittaa hoitajalle ja osastolle. Samoin silloin kun ryhmäkodin jotkut asukkaat lähtevät asioille.

Vierailuaikoja vanhainkodissa ei ollut. Kaikilla haastattemillani osaston ja ryhmäkotien asukkailla oli omaisia ja noin puolta kummastakin ryhmästä käytiin heidän kertomansa

mukaan melko usein katsomassa. Muita käytiin katsomassa harvemmin. Eräs osaston asukas totesikin: *"Sitä, sitä kotijoukkoa sais käydä täällä usein, mutta eihän, eihän ne kerkiä...Tuossakin on pojan kuva niiden...Se on niiden nuorempia poikia tuo...(osoitti valokuvaa)"*

Toisen osaston hoitaja kertoi:

"Kyllä niitä omaisia käy jonkin verran, mutta että tuota niin ne on nyt sitte melkein joo näitä lapsia, mutta monellakin on sitte tää, että nykyajan ihmiset muuttaa aika paljon, että lapset asuu ilmeisesti kaukana toisessa kaupungissa...Elikä silloinhan se on ihan luonnollista, käynnit on harvempia. Ja ainahan on sitte tää, että, että tuota niin saattaa olla vanhuksia, joilla ei ole ollenkaan täällä päin omaisia...Ei oo ollenkaan omaisia. Ja jollain on täällä isokin perhe ja silloin ne käy, saattaa käydä enemmän. Sekin on varmaan niin yksilöllistä. Joo, joo, että tuota tällä osastolla nyt mitä mä oon huomannu niin ei oo esimerkiks ketään sellasta, jonka luona joku omainen kävis esimerkiksi joka päivä. Mutta että semmosta kerta viikkoon käyntejä kyllä hyvinkin paljon vois sanoa näin."

Myös ryhmäkodin hoitaja ihmetteli omaisten käyntien vähyyttä:

*"Hyvin vähän. Se minua ihmetyttää hirveesti, että kun näillä on monellakin omaiset ja...Että miksi ne ei käy kattomassa. Kerta viikkoon korkeintaan. Hyvin vähän...Mä ihmettelen kyllä...Yhellä mummollakin sillä on kaikki lapset kaupungissa..." Käynnit voivat olla myös lyhyitä. Esimerkiksi toisen Ryhmäkodin hoitaja kertoi omaisten vierailuista: *"Kyllä jonkun verran varmaan kaikilla, keillä on omaisia, että kaikilla ei ole ihan läheisiä...Kyllä niidenkin, mutta semmosta piipahtamista se on, että sitä ihan viis minuuttia,, kymmenen minuuttia, että mitenkä se riittääkin sitte, kun..."**

Vanhainkodin asukkailla ei ole kovin paljon itse tehtyjä, omia sääntöjä. Esimerkiksi kaikki haastattelemani asukkaat kertoivat tervehtivänsä toisiaan. Vuorovaikutukseen liittyvä kuitenkin mielestäni myös asukkaiden luomia omia opittuja sääntöjä. Monille asukkaille oma huone on esimerkiksi semmoinen, että sinne ei saa tulla muut asukkaat. Ruokapöydässä olevista paikoista asukkaat ovat tarkkoja, mutta ruokailuaikojen ulkopuolella niissä saa muutkin istua. Jotkut osastojen asukkaat tykkäävät istua kuitenkin muullakin ajallaan ruokailutilassa omalla paikallaan. Ryhmäkodeissa joillakin asukkailla on myös yhteisissä tiloissa tuoleja, joita he pitävät enemmän ominaan. Esimerkiksi eräs ryhmäkodin asukas kertoi:

"Jotkut on semmosia, että ne kun ollaan vanhoja...kun niiltä menee muisti

niin ne tykkää sitte kaikki on heiän. Kukkaset ja kaikki on hänen. He sanoo, missä hää tykkää istuu niin se käskee pois siitä toista. Ne haluaa istua, mutta hoitaja aina sanoo, että jokkainen saa istua missä on tyhjää."

Osastoilla on joitakin asukkaita, jotka enemmän kommentoivat asioita omasta tai koko asukaskunnan puolesta. Esimerkiksi toisen osaston hoitaja kertoi:

"Ehkä vois sanoa, että meillä on kaks, kolme semmosta, jotka kommentoi asioita ja uskosin, et varmaan tietysti niin ihan useamman ihmisen puolesta... niinku koko, koko asukaskunnan puolesta, hehheh, uskon kyllä joo. Lähinnä ne on just niin, ihan just tää et taas on tätä, tätä keittoa, taikka eikö taaskaan ole leivän päälle muuta kuin tätä, että...Niinkuin sanon, että ruokailun suhteen hyvin pitkälti se päivä, päivä niinku koostuu siitä ruokailusta, niin kyllä se ruoka on tärkeä elementti näille vanhuksille, että siitä niinku eniten sitä palautetta tulee."

Ryhmäkotien asukkaissa ei ollut ilmeisesti kellään tälläistä roolia. Asukkaiden haastatte- luissa tuli kuitenkin esiin, että sielläkin asukkaat joskus moittivat ruokaa erityisesti suolan puutteesta. Hoitajissa ei ole yleisesti ketään, jolle kärkkäämmin sanottaisiin asioista ja esitettäisiin toivomuksia. Jokaisella asukkaalla on kuitenkin omahoitaja, joka on läheisempi ja hänelle puhutaan enemmän asioista. Ryhmäkodeissa onkin vain yksi hoitaja.

Tietyt opitut päivärytmit vaikuttavat eniten vanhainkodin asukkaiden käyttäytymiseen. Hoitaja kertoikin: *"Se semmonen kaavamaisuus mikä tulee näis laitoksissa, et siihen ja siihen aikaan päivästä tulee lääke...Et jos, jos ei sitä nyt saa niin tulee hätä...Ja ruoka on siihen ja siihen aikaan, että..."* Jotkut asukkaat itsekin kertoivat laitostuneensa.

3.3 Vanhainkodin äänimaisema

Äänimaisema kertoo meille myös paljon yhteiskuntamme valtasuhteista (Järviluoma 1996, 205; Kurkela 1991, 52; Tagg 1992, 342).

"Sosiaalisesti tuotetun äänen voima on yleensä suorassa suhteessa niihin, jotka "omistavat" nämä äänet; mitä kuuluvampi ääni ja mitä suurempi akustinen (ja todennäköisesti myös alueellinen) tila on vallattuna äänen omistajalle, sitä suurempi valta omistajalla on tässä sosiaalisessa kontekstissa " (Tagg 1992, 338).

Yksi äänen tärkeimmistä funktioista on merkitä kotimiljöitä, reviiiriä ja valtasfäärejä (Järviluoma 1996, 205). Myös jokapäiväinen taustahumina esim. tuulettimien hurina ja sähköjärjestelmien äänet liitetään valtaan (Järviluoma 1996, 212).

Äänimaisematutkijoiden mukaan ihmisillä on oltava alue, jossa he saavat päättää äänistä. Muuten heillä ei ole paikkaa nyky-yhteiskunnassa. Äänten avulla tiloja merkityksellistetään paikoiksi. Ryhmällä, jolla on jonkinlaista valtaa yhteisössä on omat paikkansa ja pakopaikkansa, joissa nimenomaan heidän äänensä ja musiikkinsa ovat äänimaisemassa vallitsevina. (Järviluoma 1996, 208, 212.) Äänimaisema voi myös lisätä kodikkuutta tai vähentää sitä. Esimerkiksi kodin äänimaisema on ihan erilainen kuin virastojen. Millainen on sitten vanhainkodin äänimaisema?

Ääniympäristön tutkimus on Suomessa vasta pioneerivaiheessa. Tästä huolimatta näyttää selvältä, että jokapäiväisen äänimaiseman suunnitteluun ei Suomessa uhrata paljontaan energiaa. Äänimaisemia voitaisiin kuitenkin sovittaa korviinsopivimmaksi pienin akustisin parannuksin, materiaaleja ja tilaratkaisuja uusimalla. Joskus esim. perushuminat tekevät työskentelyn vaikeaksi. (Järviluoma 1996, 220.)

Erityisesti Schafer on kehittänyt ja harjoittanut äänimaisematutkimusta 1960-luvulta alkaen. Vuonna 1977 ilmestyneeseen kirjaansa "The Tuning of the World" hän on koonnut siihen astiset tutkimustuloksensa. (Honkanen & Junttila 1991, 5.) Honkasen ja Junttilan (1991, 8-10) artikkelissa on kuvaus hänen keskeisistä käsitteistään, joita voidaan käyttää huoneistotilojen äänimaisemien käsittelyssä. Näitä käsitteitä ovat: perusääni, äänellinen maamerkki, (paikallinen) tunnisteääni, signaali, hi-fi, lo-fi, ääniseinät, laajataajuinen melu, akustinen tila, äänipilari, ääniohjus ja korvintodistaja. Esittelen seuraavaksi tarkemmin vanhainkodin äänimaiseman havainnoinnissa apuna käyttämiäni käsitteitä.

Hi-fi on elektroakustiikassa yleisesti käytetty lyhenne korkealle puhtaudelle. Hi-fi -ympäristössä äänet ovat kuultavissa sekoittumatta tai peittymättä toistensa alle.

Lo-fi on lyhenne alhaiselle puhtaudelle eli äänet sekoittuvat ja/tai peittyvät toistensa alle.

Ääniseinät ovat ääni, jolla pyritään eristämään, mutta joka ei ole tarkoitettu aktiivisesti kuunneltavaksi esim. taustamusiikki.

Laajataajuinen melu on sähköinen, teollinen tai elektroninen hälyääni, esim. liikenteen hurina tai ilmastoinnin humina.

Äänipilari on ääni, joka on tarkoitettu kuultavaksi eikä jää taustalle esim. kovaääninen musiikki.

Ääniohjus on tilapäinen, häiritsevän kova ääni, jota ei pidetä jonkin tilan äänimaisemaan kuuluvana esim. katukoneen jyry vaателиikkeessä.

Vanhainkodin A- ja B -rakennuksen aula olivat äänimaisemaltaan erilaisia. A -rakennuksen aulaan kuuluivat äänet ruokasalista ja keittiöstä sekä neuvonnasta. Ruokasalista keittiön puolelta kuului usein astioiden kalinaa ja puhetta. Äänet voimistuivat ruokailu-aikoina, kun ihmisiä saapui myös ulkoa syömään. Aulassa liikkui muutenkin aina välillä vanhuksia ja työntekijöitä. Jotkut vanhukset kävivät neuvonnassa tai istuskelivat ruokasalin viereisillä tuoleilla jutellen. Neuvonnasta/toimistosta kuului myös puhetta ja aina välillä puhelimen pirinä aulaan. Ruokasalissa äänet olivat ruokailu-aikoina voimakkaamat. Keittiöstä kuului koneiden ääniä ja veden solinaa. Ruokailijat puhuivat kovaäänisesti ja astiat kalisivat.

B -rakennuksessa aulassa oleva kioskinpitäjä piti aina kioskin aukioloaikoina radiota auki tosi kovalla. Kysytyään kerran minulta mitä oikein puuhailen, hän laittoi radion pienemmälle. Aulassa kuuluivat välillä myös saapuvien ja tilassa liikkuvien ihmisten äänet. Ihmisiä liikkui aulassa kuitenkin huomattavasti vähemmän kuin B -rakennuksessa. Välillä kuului jostakin puhetta ja varastokäytävältä kärryjen kolinaa. Yhdellä havainnointikerralla rakennusmiehet tekivät aulassa sähkölinjaa, jolloin aulassa kaikuivat poran ääni ja vasaran pauke. Äänet kuuluivat tällöin myös ryhmäkoti Purolassa ja siellä erityisen selvästi lähellä aulaa olevassa asukashuoneessa.

A -rakennuksen ryhmäkodin oleskelutila oli aika rauhaton paikka. Televisio oli aina auki. Asukkaat laittavat sen itsekin kaukosäätimellä päälle ja vaihtelevat kanavia. Myös sijainti läpikulkupaikkana vaikutti tilan ääniin. Pahimmillaan äänimaisema oli liiankin kova. Välillä ei kuullut televisiota kunnolla, kun ohitse meni ihmisiä esim. keittiöön meni joku kärryjen kanssa, hissien ovet ja hissi pitivät ääntä ja myös käytävästä kuului kärryjen kolinaa. Puhelimen pirinä ja kirjoituskoneen ääni kuuluivat välillä toimistohuoneista. Ääniä kuului myös keittiöstä ja ruokasalista. Yhdellä havainnointikerralla korjausmies oli laittamassa oleskelutilaan valvontakameraa ja välillä poran ääni hukutti kaikki muut äänet alleen. Aina äänimaisema ei ollut kuitenkaan näin äänekäs. Silloin äänimaisemaa hallitsi television ääni ja välillä tilassa liikkuvien ihmisten äänet. Taustalla kuului silloin vaimeampana ruokasalista ja toimistohuoneista kuuluvat äänet.

Käytävillä äänet vaimenivat. Muutaman asukashuoneen oven takaa kuului radion tai television ääni. Oleskelutilasta kuului puheensorina ja television ääni vaimeana ryhmäkodin yhteiskeittiöön. Kello raksutti seinällä. Yhteiskeittiössä ei kukaan tuntunut viihtyvän. Se oli aina käyttämättömänä.

Haastatteleman A-osan ryhmäkodin asukkaat eivät kuitenkaan moittineet, eivätkä muutenkaan paljon kommentoineet yhteisten tilojen äänimaisemaa. Televisio tuntui olevan tärkeä yhteisten tilojen äänimaailman ja tunnelman luoja. Jotkut asukkaat olivat jatkuvasti oleskelutilassa katsomassa televisiota. Äänimaisema vaihteli ohjelmasta riippuen. Eräs asukas kertoi:

"Ei. Minnuu ei häiritse ollenkaan äänet, mutta täällä on semmosia potilaita, jotka eivät tykkää. Ne ei tykkää kun pittää olla uskonnollinen...että kirkko meininkiä pitäis olla...telkkaris, eikä mittään urheilua. Kuka mitään. Sekin riippuu iästä. Minusta on tanssit mukavat kahtoa ja mikä bumpelibums sekin on mukava ohjelma ja laulua ja miusta on maallinenkin kiva, mut miksei kirkkokin..."

Hoitajan mukaan:

"Kovin ääni mikä on...on se vaippalasti mikä tulee, käyköhän ne kerran kuussa, se on hirvee...No hissit on kyllä kans semmoset, että kyllähän se häiritsee kun siinä kuletaan ja ruokakärryjä...Osastollehan viedään ruuat tästä

*kaikki...Tää on semmonen läpikulku...Läpikulkupaikka. Asukkaitakin häiritte-
tee tuo vaippojen kuletuks, että ei nuo niin toi ihmisten kulku, että sehän on
kiva seurailta ihmisten kulkua, että se on semmonen..."*

Ryhmäkoti Purolan äänimaisemaa hallitsi usein oleskelutilassa olevan radion ääni ja joskus, paikalla olevien mummojen puhe. Hoitaja kertoi puheiden aihepiireistä:

*"Jaa no, no niinku vanhoista asioita, niistä, niistä puhutaan...Ja kyllähän ne tietenk-
in sitten että vähän sitä, vähemmän kyllä niinku mistään päivän tapahtumista...Ne ei
kyllä niinku halua...Mitä nyt sanois, että nyt ois...Eipä niillä kovin laaja tuo ole...
tämmösiä, että lähtee jostakin aina ihan aina alkuun ja sit taitaa olla toi, pitkäänkin
puhutaan ja siihen tulee hyvin monen laisia...Sitte siinä on tullu...aika semmosia
joskus kärkeviäkin keskustelija...Kiinnostavia, ihan, ihan on mukavakin on kuunnella
että...Niinhän, eihän se varmaan pahakaan oo..."*

Ruokailuaikoina äänet voimistuivat kun kaikki kokoontuivat paikalle ja ruokaa tuotiin
kärryillä ruokalasta. Hoitaja avaa radion tai television ja sulkee ne ruokailuajoiksi. Tele-
visio tai radio on päällä myös asukkaiden toiveiden mukaan ja ne, jotka eivät halua kuun-
nella voivat siirtyä omiin huoneisiinsa. Silloin kun oleskelutilassa ei ollut radio auki ja ke-
tään paikalla, hallitseva ääni oli tuuletuksen humina.

Hoitajan mukaan kovista äänistä ei ole valitettu:

*"Eivät oo. Mä en tiedä, joskus on toi, joskus on, on tommosta tosta radiosta
tullu, kun siellä sunnuntaiaamuna tulee toi jumalanpalvelus tulee kirkosta
ja sit se pannaan sille asemalle ja sieltä kuuluu nykyään hyvin huonosti kuu-
luu, et se pitää panna isolle ja sit kerran kun mä olin lähtenytkin syömään,
niin mä olin lähteny silloin vähän vaille yks ja kun mä tulin niin se huu-
taa...Se olikin menny sitte loppunu sieltä se lähetys ja se oli menny norma-
lille siihen...Ja sit se oli huuti aivan...Jotain tämmöstä sattuu, sattuu, mutta
se oli ihan niinku sitten siitä ei kovin niinku tiedä, hehheh...Niin...Mut ei
niinku normaalisti ei oo mitään, että...Että telkku pidetään hiljalla ja
semmosena, että...Ja jos joku sanoo, että laita kovemmalle, jos haluaa kuun-
nella..."*

Haastattelemistani asukkaista vain yksi moitti yhteisten tilojen äänimaisemaa ja kertoi
kovista äänistä: *"No joskus on. Televisio tänä aamunakin huus niin kauheesti, että päähän
rupes koskemaan..."* Hänen mukaansa asukkaatkin puhuvat joskus liian kovalla äänellä.

A -rakennuksen osastojen yhteisten tilojen äänimaisema oli samantyyppinen kuin ensim-

mäisessä kerroksessa sijaitsevassa ryhmäkodissa. Samanlainen sijainti hissien läheisyydessä läpimenopaikkana vaikutti siihen, että tiloissa oli aina jotain liikettä ja ääniä. Olohuoneen televisio oli aina päällä ja oleskelutilan radio ajoittain. Joku hoitohenkilökuntaan kuuluva laittoi ne päälle. Toisen osaston hoitaja kertoi, että aina joskus välillä joku asukas huomauttaa, että televisio tai radio on liian kovalla. Muutamia asukkaita liikkui tai istuskeli useimmiten oleskelu-,olo- ja/tai ruokailutiloissa toisilleen ja itsekseen puhuen tai lauleskellen. Hoitohenkilökuntaa kulki oleskelutilan poikki. Hoitohenkilökunnan puhetta ja puhelimen pirinää kuului välillä toimistosta. Muutamana aamuna luettiin oleskelutilassa oleville asukkaille päivän lehteä. Hoitaja leikkasi kerran surisevalla parranajokoneella vanhan miehen partaa ruokailutilassa. Joku saattoi tulla välillä hissistä esim. vaatekärryjä tai sairaalasänkyä vieden. Ruokailutilassa olevasta sisäkaiutinpuhelimesta kuulutettiin silloin tällöin apua johonkin hoitotyöhön liittyvään. Käytäviltä kuului joskus asukkaiden valituksia. Kerrankin eräs mummo huusi käytävältä: *"Auttakee, auttakee, kun päätä niin särkee!"* Osaston hoitaja kertoikin:

"...Osa asukkaista, ehkä sitä omaa tuskaansa ja paha oloaan tuovat ilmi ihan huutamalla ja sillei ja...ja tuota, lähinnä, lähinnä se, että joskus niin kuin tosiaankin ihan tämmönen suoranainen huutaminen, huuto häiritsee, että...se on niin semmonen häiritsevä tekijä..."

Toisen kerroksen dementiaosaston ovelta kuului ajoittain rynkytystä, kun asukkaat pyrkivät ulos.

Ruokailuaikoina äänet voimistuivat osastoillakin, kun ruokaa tuotiin kolisevilla ja rämisevillä kärryillä ruokalasta ja kaikki kokoontuivat paikalle. Astiat kilisivät ja ajoittain puhe yltyi keskinäiseksi nahisteluksi. Kerrankin eräs asukas kiroili ja toinen vastasi samalla mitalla. Joku hoitohenkilökuntaan kuuluva komensi olemaan hiljaa ja syömään. Osastojen toisessa päässä olevissa pienemmissä ruokailutiloissa tilanne muistutti edellämainittua. Äänimaisema vaikutti kuitenkin rauhallisemmalta. Ruokailutiloissa oli myös televisiot ja asukkaat istuivat siellä muinakin kuin ruokailuaikoina. Joskus astianpesukoneen ollessa päällä television ääni ei kuulunut paljонkaan.

Toisen osaston hoitaja kertoi ruokailutilanteista:

"Joskus jos on ne tilanteet vähä kärjistyy tai muuta, niin äänet nousee että onhan ne sillai että...Että, että toki ne sitte että on semmosta...Joskus yleistä semmosta hälinää ja melua, mutta että tota niin...Kauheen moni puhuu yhtä aikaa kovalla äänellä...Ja sitte mekin yritetään vielä puhua kerta ne vanhukset sitä ei kuule, niin mekin yritetään puhua kovalla äänellä. Jos monta hoitajaa tai ei nyt kauheen montaa oo kaks tai kolme hoitajaakin puhuu kolmelle asukkaalle yhtä aikaa kovalla äänellä niin...mutta, että ne on...En mä tiedä olisko ne nyt niin kauheen häiritseviä sillai, että mun mielestä se on kuitenkin sitä elämää..." Hän kertoi kuitenkin, että: "Se riippuu vähä päivästäkin, että joskus on vähä semmonen, semmonen hälinäpäivä ja joskus on hyvinkin rauhallinen ja hiljanen, että ihmiset on hiljaa...Niin...Rauhallisia ja..."

Hoitajien mielipiteet yhteisten tilojen äänimaisemasta olivat paljon havainnointieni mukaisia. Heitä ei kuitenkaan häirinnyt oleskelutilan läpi kulkevien ihmisten, hissien ym. äänet. Toinen hoitaja kuitenkin valitti yhteisiin tiloihin liittyvistä puutteista:

"Se musta siinä on niinku huonointa tossa, kun toi, toi ruokailusali tila on tossa ja sitte tota niin toi aula on oikeastaan siinä samassa. Et jos tänne tulee joku, joku esiintymään tai vierailemaan tai jotain...Esimerkiksi tätä, eri uskovaisia, raamattupiiriä ja tälläsiä käy hyvin usein kanssa...Ja jos on esimerkiksi joku kahvitilanne tossa, päiväkahvi yhtäaikaa niin silloin, silloin häiritään puolin ja toisin. Et me joudutaan käyttämään ääntä kun me puhutaan asukkaalle...Ja he laulaa tai tekee jotain muuta siellä ja he toivois tietenkkin, että ne jotka kuulee niin sais kuunnella sitä sanomaa ilman, et tä...Se on, se on musta huono..."

Eräs asukas kertoi:

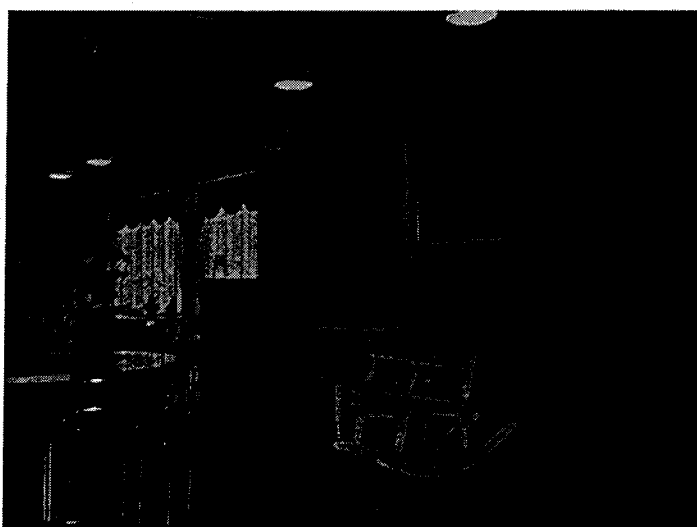
"On ne voineet sanoa tuolla esimerkiksi hiljempaa, ja jos jotain pikkasen, jos siellä esitelmää on niin johan ne panee hiljaseksi. Kyllä ne sen verran osaakin olla jotta, jos siellä esitelmää on niin, ne onkin hiljaa, jotta...Ei tarvi komentaa enää..."

Haastattelemani osastojen asukkaat eivät moittineet yhteisten tilojen yleistä äänimaisemaa liian äänekkääksi. Asukkaiden väliset vähäiset sosiaaliset suhteet ja keskinäinen vuorovaikutus vaikuttivat kuitenkin myös äänimaisemaan ja tästä asiasta asukkaat itsekin eniten huomauttivat.

Yleisesti voi sanoa, että ruokailuajat määräävät paljolti Keljon vanhainkodin äänimaisemaa. Ruokailuaikoina äänimaisema on vilkkain ja rauhallisin ruokailuaikojen jälkeen ja iltapäivällä sekä illalla, kun monet lepäävät huoneissaan. Havainnointijaksoni

aikana televisiosta tuli usein olympialaisia ja sekin vaikutti tilojen äänimaisemaan kun ryhmäkotien asukkaat ja ajoittain hoitohenkilökuntakin seurasivat niitä eläytyen ja huudahdellen. Osastoilla tämän huomasi lähinnä hoitohenkilökunnan innostuksena.

Yhteiset tilaisuudet myös määräävät paljon vanhainkodin äänimaisemaa. Esimerkiksi kun ensimmäisen kerroksen ruokasalissa pidettiin tanssit oli vanhainkodin äänimaisema erilainen kuin yleensä. Ruokasalin pianonurkassa oli orkesteri ja asukkaat kokoontuivat istuskelemaan tilaa reunustaville tuoleille. Joku testasi mikrofonia ja taustalla kuului puheensorinaa ja naurua. Mies toivotti kaikki tervetulleiksi ja orkesteri alkoi soittaa hump-paa. Haitari soi komeasti. Mummot tanssivat keskenään ja osa asukkaista hoitajien kanssa. Tunnelma oli leppoisa. Samaan aikaan asukkaita tuotiin pyörätuoleilla toisista kerroksista. Kuului kolinaa ja räminää. Pian tanssit olivat täydessä vauhdissa ja tanssilattia oli jo ihan täynnä. Musiikki oli todella kovalla ja laulun sävelet (sillä hetkellä tiikerihain tahdit) kuuluivat voimallisina aulaan asti.

KUVA 20. Ruokasalin pianonurkka

Yhteisissä tiloissa kukin asukas voi omalta osaltaan osallistua äänimaiseman luomiseen. Asukashuoneiden äänimaisema on paljolti kunkin asukkaan itse valitsema. Monilla oli huoneissaan televisio ja/tai radio. Vanhainkodin äänimaisema tuntui silti paljolti hoitohenkilökunnan määräämältä erityisesti osastoilla. Osastojen jotkut asukkaat kertoivat pi-

tävänsä esimerkiksi televisiota hiljaisella omassa huoneessaan. Esimerkiksi eräs asukas kertoi: *"Minä oon aika hiljalleen kuunnellu tuota televisiota."* Toinen osaston asukas kommentoi: *"Ei, toisilla, hyvä jottei minulla vaan ole, mun täytyy olla varovainen vähän..."*

KUVA 21. Erään asukashuoneen äänilähteitä

Eräs osaston asukas valitti koko haastattelun ajan sitä, että hoitajat eivät anna hänen kuunnella radiota. Esimerkiksi hän kertoi:

"Minusta se on tämä radio juttu kaikkein ilkein. Ei saa kuunnella niitä...sieltä tulee jotain ohjelmaa...Kyllä minä oon sitä sanonu, kun tulee tuolta, miksi se pitää niin hiljanen olla? Jotta kai niitä on oppinia täälläki. Mie kyllä ihmettelen, vanhat ihmiset on niin hiljaisia. Ne ei edes ratioo voi kuunnella...Se on kaiken vaikein, mie en uskalla, mie en viitti puhua kun...se ei...sitä ei saa millään niin...se on...minun on kaikkein ikävin tota radiota...Siitä tulis oikein ääni, mutta kun en minä ossoo laittaa...Enkä saakaan laittaa...Ne kun pääsis väänteleämään niin se olis kauhee möly täällä...Se on, son näillä sormillaan niin laittaa, se mennee kovalle niin siitä ei saa sitte pienempää ja niin pois päin...Ei sitä oo enää nuoren kaltanen...Se olis hirmunen mölypesä sitte koko tämä talo...Senkautta ne on laitettu tuolaseks tuo. Ne on panneet sen kiinni. Ja mie en...Ne tietää, että mie en voi kohennella niitä mittään. ...Mä oon kyllä kaivannu kaikkein eniten sitä kuuluvuutta, mutta kun se ei oo yhteistä...Se on oltava kai, se on minulle tullu selväksi, se on hiljanen oltava täällä..."

4. POHDINTA

Goffmanin (1969, 1980) mukaan "totaaliset" laitokset voidaan jakaa karkeasti viiteen ryhmään. Tässä ryhmittelyssä vanhainkoti luokitellaan laitokseksi, jossa säilytetään henkilöitä, joita pidetään samanaikaisesti vaarattomina ja kyvyttöminä huolehtimaan itsestään. Omina ryhminään ovat laitokset, joissa säilytetään henkilöitä, jotka eivät kykene huolehtimaan itsestään ja ovat tahdosta riippumattomista syistä ympäristölleen vaarallisia. Laitoksia on myös tahallaan ympäristöä vaarantaville ihmisille, tuotannollisia tai koulutus-tehtäviä varten, sekä maailmasta eristymistä varten. (Goffman 1969,6; 1980, 16.)

Vanhainkodissa on runsaasti laitoksen piirteitä. "Totaalisille" laitoksille on ominaista, että 1.) ihmiset elävät samassa paikassa yhden ainoan auktoriteetin valvomina, 2.) päivärutiinit tapahtuvat muiden seurassa, kaikkia kohdellaan samalla tavalla ja vaaditaan tekemään asioita yhdessä, 3.) formaalit säännöt määräävät ihmisten elämää ja kaikki päivän tapahtumat tapahtuvat aikataulun mukaan ja 4.) kaiken toiminnan perustana on rationaalinen suunnitelma, jonka väitetään toteuttavan laitoksen virallisia päämääriä. Totaalisissa laitoksissa perustava kuilu erottaa suuren johdettujen ryhmän, joita voidaan sanoa asukeiksi, ja pienen valvojan henkilökunnan. (Goffman 1969, 7-8; Goffman 1980, 17-18.)

Keljon vanhainkodissa ei ollut kuitenkaan mitään varsinaisia kirjattuja sääntöjä. Opiteut säännöt kohdistuivat eniten yhteisissä tiloissa tapahtuvaan toimintaan etenkin ruokailuun ja liikkumiseen. Esimerkiksi pois vanhainkodista asukkaat eivät saaneet lähteä ilman lupaa. Valtasuhteet ja valvonta näkyivät myös vanhainkodin tiloissa ja tavaroissa (esim. toimistojen sijainti, ulko-ovien kulunseuranta illalla ja yöllä, valvontakamerat) ja henkilökunnan ja asukkaiden välisessä kanssakäymisessä. On kuitenkin otettava huomioon, että vanhainkodissa henkilökunnan suurempi valta perustuu enimmäkseen turvallisuusnäkökohtiin. Vanhukset eivät enää itse kykene huolehtimaan itsestään ja he ovat siksi valvonnan alaisia. Valtasuhteet tulivat esiin kuitenkin myös asukkaiden välisessä vuorovaikutuksessa.

Vanhainkoteja koskevissa tutkimuksissa on todettu vanhusten vaikeimpien ongelmien liittyvän arkielämän hallintaan ja itsemääräämisoikeuteen. Henkilökunta käyttää asiantuntijavaltaa nukkumaanmeno- ja heräämisajoissa, peseytymisessä, siivoamisessa ja ruokailussa. Henkilökunnan vallan ottaminen tarkoittaa kuitenkin myös vastuun ottamista, mikä johtaa vanhusten alistumiseen ja passiivisuuteen. Vanhuksilla ei ole laitoksessa mitään järjestettyä vaikuttamismahdollisuutta. Vanhusten elämää sävyttävät erilaiset aikataulut, säännöt, rutiinit ja henkilökunnan kiire. (Ahonen & Kiuru, 1989; kerrottu Byckling & Tenkanen 1994, 52.) Hoitohenkilökunnan kiire heijastuu väistämättä myös asukkaisiin. Kun henkilöstöä on liian vähän, heidän aikansa ei riitä samalla tavalla kaikille asukkaille ja kaikkien tarpeita ei ehditä ottaa huomioon. Aina kuitenkin hoitonäkökohdat eivät ole tärkeintä vaan asukkaan kuunteleminen.

Poikkeamia muihin laitoksiin verrattuna kuitenkin löytyy. Vanhainkoti on kodinomaisempi paikka kuin muut laitokset (esim. sairaalat, vankilat, mielisairaalat). Esimerkiksi asukkailla oli omat huoneet, jotka he saivat sisustaa haluamallaan tavalla. Vapaa-aikaansa vanhuksat saivat viettää myös haluamallaan tavalla. Ruokailuajoissakin oli jonkin verran joustoja esim. aamulla oli mahdollista nukkua pitempään ja syödä aamupala myöhemmin. Asukkaat saivat myös vapaasti liikkua vanhainkodin yhteisissä tiloissa eli heitä ei pidetty lukkojen takana kuten vankiloissa. Asukkailla oli myös mahdollisuus lähteä huoltajan seurassa pois vanhainkodista.

Asukkaille oli oma huone ja sen vuode vanhainkodin tärkein paikka. Horelli ja Kukkonen (1988) kertoivatkin, että yksilön kannalta tärkein paikka on hänen itsensä ja lähiyhteisönsä oma reviiri, esim. vuode, huone, koti. Laitoksessa tämä on esim. potilashuone. Tällaista paikkaa voidaan kutsua ensisijaisreviiriksi. Se on luonteeltaan yksityinen ja tarjoaa mahdollisuuden yksilöllisyyteen. Tärkeitä ovat myös muut esim. harrastuksiin, työhön tai palveluihin liittyvät paikat. Ne ovat luonteeltaan usein puolijulkisia tai puoliyksityisiä ja niitä voidaan kutsua toissijaisreviireiksi. Laitoksissa niitä ovat esim. pihapiiri ja osaston yhteiset tilat. Ne tarjoavat mahdollisuuden yhteisöllisyyteen ja osittain myös yhteiskunnallisuuteen. Jälkimmäisellä tarkoitetaan kokemusta yhteiskunnan tai yhdyskunnan jäsenenä olemisesta. Näiden lisäksi on olemassa joukko "julkisia reviireitä", kuten toreja ja

puistoja. (Horelli & Kukkonen 1988, 23.)

Horellin ja Kukkonen (1988) mielestä yksityisillä reviireillä, esim. omassa nurkkauksessa tai potilashuoneessa tulisi potilaan saada käyttäytyä kuin kotonaan. Osaston ja laitoksen julkisissa tai yhteisissä tiloissa toimitaan puolestaan yhteisön sääntöjen mukaisesti. (Horelli & Kukkonen 1988, 23.) Tämä toteutui melko hyvin Keljon vanhainkodissa.

Asukkailla oli omissa huoneissaan mahdollisuus ilmaista sisustuksellaan omaa yksilöllisyyttään. Huoneet olivat kuitenkin usein varsinkin osastoilla melko persoonattomia ja yksilöllisyys oli vähäistä esimerkiksi samanlaisista huonekaluista johtuen. Asukashuoneitten sisustamisessa valta tuli kuitenkin nähdäkseni enemmän ulkoapäin esim. omaisten haluttomuus tuoda huonekaluja. Myös talon puolesta sisustamista rajoitti huoneiden koko ja se, että seinille ei saanut iskeä nauloja. Esimerkiksi taulut piti kiinnittää ketjuilla. Huonokuntoiset asukkaat eivät voineet pitää myöskään mattoja liikkumisen vaikeutumisen takia. Hoitohenkilökunnan suurempi valta näkyi enemmän tilan käytössä esim. asukkaiden huoneisiin saapumisessa.

Asukkaat eivät osallistuneet vanhainkodin yhteisten tilojen sisustamiseen, eikä heidän tavaroitaan ollut siellä. Ainoastaan ryhmäkoti Purolan yhteisissä tiloissa oli yhden asukkaan keinutuoli kaikkien käytössä. Tässä suhteessa asukkaat oli mielestäni suljettu yhteisön ulkopuolelle. Monilla asukkailla ei ollut mahdollisuutta tai haluakaan vaikuttaa yhteisten tilojen suunnitteluun ja yhteiseen ajanviettoon. Asukkaat eivät myöskään ole järjestäneet omia tilaisuuksia. Eräs osaston asukas pohti: *"Nytkin johtajan kanssa oli puhetta, jotta me koittaisimme järjestää tähän, tänne jonkunlaisen tilaisuuden, jos noista ihmisistä sais irti niin paljo, jotta, että se saadaan suoritettua...Täällä nyt käy aika paljon semmosia, esimerkiksi musiikkiesityksiä esittävät ja muuta sellaista, mutta ei näiltä potilailta paljon...Yksi on semmonen, jolla on hyvä lauluääni ja hän kyllä laulelee...Ja tuota niin edelleen...Mutta on sitten semmosiakin, jotka eivät millään tavalla julki tuo mitään semmosta omaa...esitystä."*

Horelli ja Kukkonen (1988) kertoivat, että elämässä selviytymisen keinoja ovat psyykkiset, somaattiset ja ympäristölliset. Säätelkeykeiden avulla pyritään elämän sisäiseen ja ulkoiseen hallintaan. Fyysisen ympäristön käyttö säätelyvälineenä merkitsee kykyä käyttää

ja muokata tilaa ja esineitä mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. Ihminen säätelee sisäistä tasapainoaan esim. valitsemalla sopivan tilan ja etäisyyden ihmisten välisessä kanssakäymisessä tai merkitsemällä ryhmän ja oman reviirin itseään miellyttävin esinein. Mikäli riittävän yksityisyyden saavuttaminen omalla reviirillä ei toimi, käytetään psyykkistä keinoa vetäytymällä unimaailmaan, kuten laitoksissa usein tapahtuu. (Horelli & Kukkonen 1988, 21.) Suurin osa varsinkin osastojen huonokuntoisimpien asukkaiden ajasta kuluikin vuoteessa lepäilyyn tai nukkumiseen.

Usein sanotaan, että jollakin on elämä edessään, toisella se on jo takana. Elämä samaistetaan tiettyihin vaiheisiin esim. aikaan nuoruuden ja vanhuuden välillä. Eräässä tutkimuksessaakin tuli esiin, miten yksikään kahdeksasta haastatelluista vankilassa olevasta miehestä, joiden vapautuminen oli epätodennäköistä, ei ollut alistunut ajatukseen vankilassa kuolemista (Cohen & Taylor 1989, 96).

Vanhainkodissa taas tuntui, että moni asukas oli laitostunut ja alistunut siihen, että hän elää siellä loppuelämänsä. Tämä on ymmärrettävää, koska toivoa paremmasta ei juurikaan ollut ja ikää oli monella jo niin paljon. Asumisaika vanhainkodissa ei monellakaan muodostu kovin pitkäksi. Esimerkiksi vuonna 1991 kesti vanhainkotien asukkaiden hoito keskimäärin 4,5 vuotta (Raassina 1994, 140). Nykyään hoitoaika on varmasti vielä lyhempi asukkaiden huonommasta terveydentilasta johtuen. Itsekin kuulin vanhainkodissa käydessäni joulukuussa 1998, että myös eräs haastatteleman asukas oli kuollut vähän aikaa sitten. Asukas jäi mieleeni erityisesti siksi, että hän valitti koko haastattelun ajan sitä, ettei hän saa kuunnella huoneessaan radiota. Hän oli harrastanut musiikkia koko ikänsä ja musiikki tuntui olevan tärkeä osa hänen elämänsä. Asukas vaikutti toivottomalta omien vaikutusmahdollisuuksiensa suhteen asian korjaamiseksi "omalla reviirillään".

Päivärinta (1997) kertoi, että 1970-luvulla rakennettiin vanhainkoteja. Palvelutalorakentaminen oli vielä vähäistä. Vanhainkodit olivat suuria ja muutenkin hänen kertomansa mukaan rakenteeltaan ja valvonnaltaan täysin Keljon vanhainkodin tyyppisiä. Tämä johtuu siitä, että tuon ajan vanhainkodit olivat "sisaruksia" eli ajalle tyypilliset piirteet toistuivat rakennuksesta toiseen. (Päivärinta 1997, 220-222.) Suuret laitosvanhainkodit hoitoympä-

ristöongelmineen ovat edelleenkin vanhustenhuollon arkipäivää (Winblad 1993, 313).

Keljon vanhainkotiä voisi asuinpaikkana kehittää miellyttävämpään ja uudenaikaisempaan suuntaan. Esimerkiksi tiloja uusimalla ja tilojen uudella sijoittelulla voitaisiin luoda vanhainkotiin lisää viihtyisyyttä. A-osan ryhmäkoti ja pitkäaikaishoidonosastot olivat selvästi remontin tarpeessa. Sisäpiha ja pitkät käytävät kuitenkin rajoittavat remontin tekoa. Ryhmäkoti Purolan tilat osoittivat, että pieni on kodikasta. Purolan yhteisiä tiloja olisikin vaikea lähteä parantamaan. Toisaalta laitospaisuuden vähentämisessä on tärkeää myös viihtyisän ilmapiirin luominen. Esimerkiksi ryhmäkodin hoitaja mietti: *"On toi semmonen nyt aika viihtyisä, että tietenkin vois viihtyisämpikin olla...Täällä olis vaan lähinnä semmonen, semmonen toi, että se olis semmonen viihtyisä ja...Viihtyisä ja...Semmosen ilmapiirin luominen...Millä, millä se sitten, millä sitä sit sais palautettua..."*

A-osan ryhmäkodin huoneet sijaitsivat kahden erillisen pitkän käytävän varrella, jotka sisäpiha erotti toisistaan. Toisen käytävän alussa oli myös toimistohuoneita. Ryhmäkodin oleskelutila oli hämärä johtuen siitä, että sinne ei ollut ikkunoita. Oleskelutilan vieressä oli kuitenkin toimistohuoneita, joista oli ikkunat sisäpihalle. Itse olisin liittännyt ainakin osan toimistohuoneista oleskelutilaan ja luonut näin tilavamman ikkunallisen oleskelutilan/olo-huoneen. Ryhmäkodin yhteiskeittiökin olisi voinut sijaita siinä. Toimistot olisivat voineet sijaita käytävien päässä. Näin asukashuoneet olisivat olleet käytävien alussa. Toinen vaihtoehto olisi se, että kaikki toimistot sijaitsisivat toisen käytävän varrella ja asukashuoneet toisen.

Myös osaston hoitajat olivat sitä mieltä, että remontti olisi tarpeellinen. Esimerkiksi eräs hoitaja totesi vanhainkodin tiloista: *"Se pitäis vissiin laittaa matalaksi koko huusholli...Eli noi, noi pitkät käytävät niitä ei nyt muuten sais poistossa...Että tuota niin, värit, värit ihan ensimmäisenä...Nää karmeen väriset lattiat ne on ihan hirveet, ruskeet tapetit vessassa mitkä imee sen viimeksenkin valon niin ne pois, valoisampaa väriä semmosta...tai sillai vaaleeta, vaaleeta väriä mikä antaa tilaa...Tilaa...Sitten niinku vessojen ja muitten suurennusta pitäis saada...Huoneet isommaks ja vessat isommaks..."*

Toinen hoitajakin totesi myös tiloista: *"Kauhean laitosmaisat. Mä en tykkää yhtään, heh...Mä oon joskus ollut semmosessa vanhainkodissa, mikä oli hyvin pieni yksikkö, erittäin kodinomainen, asukashuoneet oli hyvin yksilölliset, ne oli sisustettu ihmisten todella omilla tavaroilla ja huoneiden seinät oli niinkun joka huoneessa eri väriset ja ihan niinku lattiamateriaalit, kaikki oli niinku hyvin yksilöllisiä niin se oli niinkuin koti. Ja kaikki nää tämmöset yhteiset tilat, ne oli kalustettu vanhoilla huonekaluilla ja siis semmosta niinku*

kodin, et oli pöytäliinat ja oli, oli maljakkoja ja kukkia ja näin...Niin se oli niinku semmonen iso koti...Kuten sanottu, niin meillähän on täällä, niin täällä on kuinka paljon tän käytävän pituus sitte onkaan, mä en muista kuinka paljon se on, mutta täällä on siis mahottoman pitkät käytävät ja sen varrella vaan saman...samanlaista huonetta toisen perään..."

Asukkaiden huoneiden persoonattomuuteen pitäisi kiinnittää huomiota varsinkin osastoilla. Myös pienemmät yhteiset tilat mahdollistaisivat suuremman kodikkuuden. Hoitaja kertoi hyvän idean siitä, miten remonttia voisi osastoilla tehdä: *"Toivosin, että jos, joskus se remontti saadaan niin, saatas tää osasto niinkuin pienempiin yksiköihin, jollonka tää olis kodinomaisempi ja myös ehkä semmonen tietyllä tavalla niinku tää hoitaminen olis helpompaa...Että olis niinku vähä pienemmät kokonaisuudet mitä hallita ja...Pienenpiin yksiköihin, mitä on ihan niinku aateltukin...Suunniteltu jo ihan niinku pohjapiirrustuksissa sitten, että pystyttäis jollain tavalla kolmeen osaan tää osasto laittamaan, et ruoka tulis tohon kymmenen hengen yksikköön ja...Ja oma henkilökuntansa niinku jokaisessa niinku yksikössä, niin sitten tää toteutuis ihan eri tavalla tää..."*

Vanhainkoteja ollaankin uudistamassa jakamalla niitä yksityisyyttä ja yksilöllisyyttä tukeviksi soluasunnoiksi, jolloin ne muistuttavat palvelutaloja (Winblad 1993, 313).

Viihtyisän ja osallistuvan ilmapiirin luominen olisi tärkeää myös osastoilla. Pitäisi kehittää erityisiä urbaaneja vanhainkoteja. Pienissä maalaiskuntien vanhainkodeissa asukkaat ovat usein jo ennestään tuttuja ja tuntevat toistensa taustat. Tämä helpottaa keskinäistä vuorovaikutusta ja paikkaan sopeutumista. Tilanne on toinen suurissa kaupungin vanhainkodeissa, joissa asukkaat eivät useinkaan ennestään tunne toisiaan. Tutustuminen voi olla vaikeaa suuressa ryhmässä. Vuorovaikutus asukkaiden välillä olikin Keljon vanhainkodissa vähäistä. Pienemmät ryhmäkoot ja pienemmät yhteiset tilat helpottaisivat tutustumista ja loisivat myös viihtyisämmän ympäristön. Ruokailutilanteissakin ruokapöytä voisi olla silloin kaikille sama, kuten ryhmäkoti Purolassa, mikä loisi yhteenkuuluvuuden tunnetta. Pienemmissä ryhmissä asukkaat uskaltaisivat ehkä helpommin myös tuoda esiin omia mielipiteitään. Asukkaille voitaisiin silloin järjestää helpommin myös yhteisiä omia tilaisuuksia ja toimintatuokioita. Asukkailta ja heidän omaisiltaan voitaisiin myös kysyä enemmän mielipiteitä yhteisten ja yksityisten tilojen kehittämistä.

Vanhainkodeista pitäisi kehittää vanhojen ihmisten koti, jossa vanhuksille turvataan kodinomaisen ja yksilöllisen elämä. Vanhuksien yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta pitäisi myös lisätä.

LÄHTEET

Ahonen, S. & Kiuru, S. (1989) Vanhainkoti elämysyhteisönä. Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B:8. Rovaniemi: Lapin maakuntapaino.

Anttinen, E. (1993) Ikääntyminen ja yhteiskunta. Teoksessa Isohanni, M., Tienari, P. & Achte, K. (toim.) Vanhuus ja mielenterveys. Juva: Wsoy, 20-38.

Arajärvi, R-L. & Karjalainen, P. (1983) Vanhusten elinolot ja palvelujärjestelmät. Teoksessa Ruth, J-E. & Heikkinen, E. (toim.) Vanhuus Suomessa. Espoo: Weilin+Göös, 197-223.

Auvinen, R., Hirsjärvi, E., Kumpulainen, M., Stenbäck, A. & Vauhkonen, M-L. (1982) Vanhenemisen voimavarat. Helsinki: Kirjayhtymä.

Bollnow, O. (1967) Lived-Space. In Lawrence, N. & D. O'Connor (eds.) Readings in Existential - Phenomenology. Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, 178-186.

Byckling, L. (1992) Vanhainkotien kehittämisprojekti 1991-1994. 1 osaraportti. Sosiaali- ja terveyshallitus. Aiheita 21.

Byckling, L. (1994) Muutos vanhainkotityössä. Vanhainkotien kehittämisprojektin loppuraportti. Stakes, sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 146. Jyväskylä: Gummerus.

Byckling, L. & Tenkanen, R. (1994) Työn ja elämän sisällöt. Ajatuksia vanhainkotityön kehittämisestä. Stakes, sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 144. Jyväskylä: Gummerus.

Cohen, S. & Taylor, L. (1989) Mielenterveyden säilyttäminen. Tutkimus pitkän vankeuden vaikutuksista. 2. painos. Englanninkielisestä alkuteoksesta tutkimuksen suomentanut Matti Markkanen. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus.

Eräsaari, L. (1995) Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Helsinki: Gaudeamus.

Eskola, J. & Suoranta, J. (1996) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Rovaniemi: Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C 13.

Foucault, M. (1980) Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava.

Frisby, D. (1984) Georg Simmel. Chichester: Ellis Horwood.

Gahagan, J. (1977) Vuorovaikutus, ryhmä ja joukko. Englanninkielisestä alkuteoksesta *Interpersonal and Group Behaviour*. Suomentanut Manu Jääskeläinen. Espoo: Weilin+Göös.

Giddens, A. (1984) Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Helsinki: Otava.

Goffman, E. (1969) Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista. Helsinki: Marraskuun liike.

Goffman, E. (1971) Arkielämän roolit. Oikeille jäljille rooliviidakossa. Englanninkielisestä alkuteoksesta *The Presentation of Self in Everyday Life*. Suomentanut Erkki Puranen. Porvoo: Werner Söderström.

Goffman, E. (1980) *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Harmondsworth: Penguin Books.

Goffman, E. (1982) *The Presentation of Self in Everyday Life*. Harmondsworth: Penguin Books.

Grönfors, M. (1982) *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät*. 2. painos. Juva: WSOY.

Haarni, T. (1997) Joustavia tiloja. Vallan ja ulossulkemisen urbaania tulkintaa. Teoksessa Haarni, T., Karvinen, M., Koskela, H. & Tani, S. (toim.) *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino, 87-104.

Haarni, T., Karvinen, M., Koskela, H. & Tani, S. (1997) Johdatus nykymaantieteeseen. Teoksessa Haarni, T., Karvinen, M., Koskela, H. & Tani, S. (toim.) *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino, 9-34.

Harre, R. (1983) *Personal Being. A Theory for Individual Psychology*. Oxford: Basil Blackwell.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Liikanen, P. & Sajavaara, P. (1992) *Tutkimus ja sen raportointi*. 4.painos. Helsinki: Kirjayhtymä.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (1997) *Tutki ja kirjoita*. 1.-2. painos. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Hoikkala, T. (1997) Isä, poika ja auto jälkiviisauden vuossa. Teoksessa Roos, J.P. & Rotkirch, A. (toim.) *Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa*. Helsinki: Gaudeamus, 123-158.

Honkanen, T. & Junttila, M.-L. (1991) Äänimaisemia Tampereen keskustan liikekorttelissa. Kortteli: Tuomiokirkonkatu - Verkatehtaankatu - Rautatienkatu - Hämeenkatu. Järviluoma, H. & Kurkela, V. (toim.) *Musiikin suunta 1. Äänimaiseman tutkimuksen teemanumero*, 5-22.

Horelli, L. & A. Pilkama (1987). Utvecklandet av Service- Och Vårdssystemet i Olika Delar av Kommun. In Daatland, S. O. (red.) I Eget Hjem. Nordisk ministerråd, 221-230.

Horelli, L. & H. Kukkonen (1988) Koti vai laitos? Vanhuuden ympäristöjen mahdollisuuksia. Järvenpää: Sairaaliitto.

Isokoski, M. (1981) Avohoito vai laitoshoido vanhusten huollossa. Teoksessa Sahi, T., Heikkinen, E., Huunan-Seppälä, A. & Kalimo, E. (toim.) Vanheneminen ja vanhusten huolto. Yrjö Jahnssonin säätiön lääketieteellinen symposiumi Hyvinkäällä 20.-22.8.1980. Helsinki: Kansaneläkelaitoksen julkaisuja A: 16, 190-193.

Jauhola, M. (1997) Ison kiven ympärillä. Koulutila ja oppilaat sen käyttäjinä Kuokkalan yläasteella. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Pro gradu -tutkielma.

Jyrinki, E. (1974) Kysely ja haastattelu tutkimuksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Jyrkämä, J. (1997) Vanhainkotiarki. Näkymiä tutkimukseen ja tutkimiseen. Gerontologia 11(3), 226-233.

Järviluoma, H. (1996) Nuoret äänimaisemoijina. Paikan ja tilan äänellisestä rakentamisesta. Teoksessa Suurpää, L. & Aaltojärvi, P. (toim.) Näin nuoret. Näkökulmia nuoruuden kulttuureihin. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 204-229.

Karjalainen, P. (1986) Geodiversity as a Lived World: on the Geography of Existence. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 7.

Karjalainen, P. (1997) Aika, paikka ja muistin maantiede. Teoksessa Haarni, T., Karvinen, M., Koskela, H. & Tani, S. (toim.) Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Tampere: Vastapaino, 227-241.

Kivinen, O., Rinne, R. & Kivirauma, J. (1985) Koulun käytännöt: koulutussosiologinen tarkastelu. Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja A: 105.

Komiteanmietintö 1996:1. Vanhuspolitiikkaa vuoteen 2001. Suomen vanhuspoliittisen tavoite- ja strategiatoimikunnan mietintö 1996. 2. painos. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

Korpela, K. (1996) Mielihyvän tilat. Teoksessa Suurpää, L. & Aaltojärvi, P. (toim.) Näin nuoret. Näkökulmia nuoruuden kulttuureihin. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 305-317.

Koski, L. & Paju, P. (1997) Itsetunto hyvän käytöksen ja yhteisöllisen moraalin perustana. Uuden oppimisteorian tarkastelua. Esitelmä sosiologipäivien koulutussosiologian työryhmässä Helsingissä 21.-22.3.1997.

Koskinen, S. (1983) Vanhusten asema Suomessa 1800-luvulta nykypäivään. Teoksessa Ruth, J-E. & Heikkinen, E. (toim.) Vanhuus Suomessa. Espoo: Weilin+Göös, 32-69.

Kurkela, V. (1991) Äänimaisema, valta ja välinpitämättömyys. Näkökulma ympäristöäänien kulttuurianalyysiin. Järviluoma, H. & Kurkela, V. (toim.) Musiikin suunta 1. Äänimaiseman tutkimuksen teemanumero, 47-56.

Laine, K. (1997) Koulun arkikulttuurin jännitteitä. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Lisensiaatintyö.

Lepistö, V. (1994) Joko teillä on priimuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle. Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia 181.

Lindell, S.-L. (1997) Isän pitkä varjo. Teoksessa Roos, J.P. & Rotkirch, A. (toim.) Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa. Helsinki: Gaudeamus, 70-95.

Malassu, P.-L. (1989) Merkitykselliset ihmissuhteet ja vuorovaikutus vanhuudessa psykodynaamisesta ja elämänkaaren perspektiivistä. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen osasto. Lisensiaatintutkielma.

Mäki-Kulmala, A. (1989) Nuoruus on nuoruus. Kirjoituksia nuoruudesta, kulttuurista, yhteiskunnasta ja tutkimuksesta. Jyväskylä: Tutkijaliitto.

O`Bryant, S.L. (1982) The Value of Home to Older Persons and its Relationship to Housing Satisfaction. *Research on Ageing* 4, 349-363.

O`Bryant, S.L. (1983) The Subjective Value of "Home" to Older Homeowners. *Journal of Housing for the Elderly* 1, 29-44.

Paikkoja elämän matkalla (1995). Joensuun yliopisto. Joensuu. Täydennyskoulutuskeskus. Ikääntyvien yliopisto.

Parviainen, T. (1994) Hoitotyön rooli vanhusten hoidossa. Teoksessa Öberg, P., Pohjolainen, P. & Ruoppila, I. (toim.) *Experiencing Ageing - Kokemuksellinen vanheneminen - Att Uppleva Åldrandet*. Helsinki: Yliopistopaino, 262-275.

Patton, M. Q. (1990) *Qualitative Evaluation and Research Methods*. (2nd ed.). California: Sage Publications.

Peltonen, E. (1997) Perunkirjoitusta. Teoksessa Roos, J.P. & Rotkirch, A. (toim.) *Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa*. Helsinki: Gaudeamus, 96-122.

Pitkänen, K. (1994) Hylkäsivätkö perheet vanhuksensa laitoksiin? Suomalaisen laitoshoidon historiaa. Teoksessa Uutela, A. & Ruth, J-E. (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Helsinki: Gaudeamus, 221-236.

Päivärinta, E. (1997) Vanhainkocodeista palvelutaloihin. Tilat ja toimintaympäristöt toimintaa ohjaavien periaatteiden kuvaajina. *Gerontologia* 11(3), 218-225.

Raassina, A. (1994) Vanhuspolitiikka. Lähtökohdat tulevaisuudelle. 2. painos. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 6.

Roos, J.P. & Rotkirch, A. (1997) Hirveät vanhemmat. Teoksessa Roos, J.P. & Rotkirch, A. (toim.) Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa. Helsinki: Gaudeamus, 5-17.

Rosenmayr, L. & E. Koeckeis (1965) Umwelt und Familie alter Menschen. Neuwied.

Rowles, G. D. (1978) Prisoners of Space? Exploring the Geographical Experience of Older People. Boulder, Colorado: Westview Press.

Sarola, J.P. (1996) Vanhukset selviytyjinä. Vanhusten asuinalueet ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa J.P. Roos & Kervinen, L. (toim.) Yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia N:o 1. Joensuun yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos.

Snellman, T. (1996). Kehollisen paikkakokemuksen tulkintoja. *Alue ja Ympäristö* 25(2), 54-60.

Strassoldo, R. (1993) Tilan sosiaalinen rakenne. TTKK. A. Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja 21. Tampere: TTKK.

Suviranta, A. (1981) Vanhusten huollon kustannuksista. Teoksessa Sahi, T., Heikkinen, E., Huunan-Seppälä, A. & Kalimo, E. (toim.) Vanheneminen ja vanhusten huolto. Yrjö Jahnssonin säätiön lääketieteellinen symposiumi Hyvinkäällä 20.-22.8.1980. Helsinki. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja A: 16, 180-185.

Tagg, P. (1992) Musiikki joukkoviestinnän tutkimuksessa. Teoksessa Alm, A. & Salmi-
nen, K. (toim.) Toosa soi. Musiikki radion kilpailuvälineenä? Helsinki: Yleisradion
tutkimusraportti 1, 329-343.

Vanhemman ihmisen palveluopas. Helmikuu 1998. Jyväskylän kaupunki: Sosiaali- ja ter-
veyspalvelukeskus.

Vanhuspoliittinen katsaus 1986. Vanhusten elinoloja ja vanhuspolitiikan ajankohtaisia
haasteita kartoittava raportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Vilkko, A. (1997a) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta.
Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 663.

Vilkko, A. (1997b) Olen viime aikoina ajatellut häntä hyvin paljon. Teoksessa Roos, J.P.
& Rotkirch, A. (toim.) Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa. Helsinki: Gaudea-
mus, 188-216.

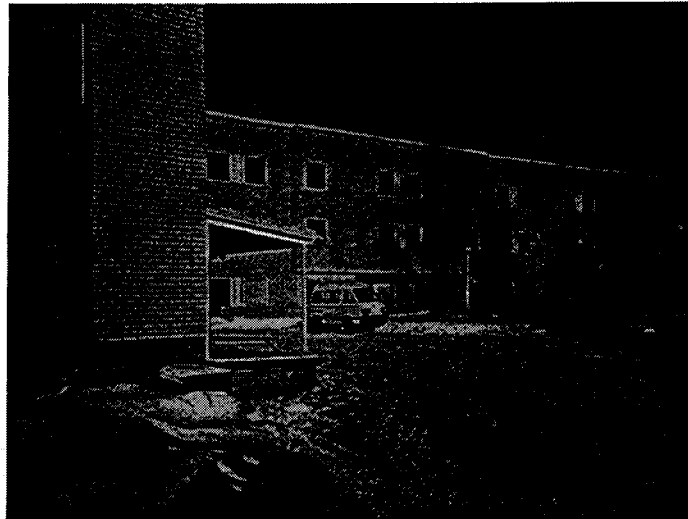
Winblad, I. (1993) Vanhus pitkäaikaishoidon laitoksessa. Teoksessa Isohanni, M., Tienari,
P. & Achte, K. (toim.) Vanhuus ja mielenterveys. Juva: Wsoy, 312-324.

LIITTEET

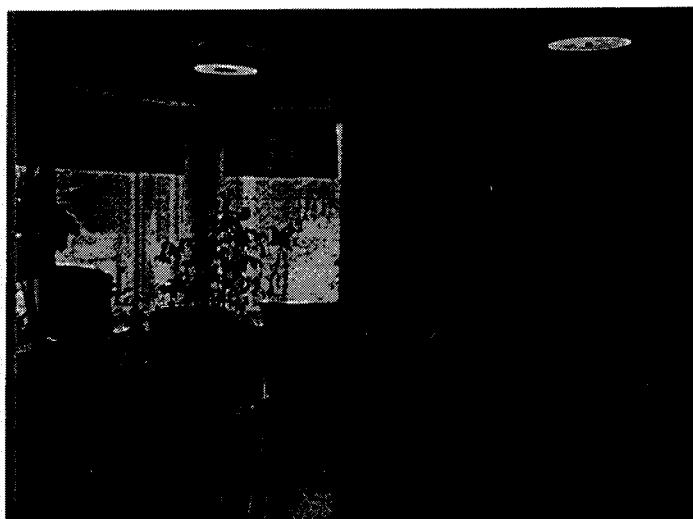
LIITE 1. Valokuvia Keljon vanhainkodin tiloista

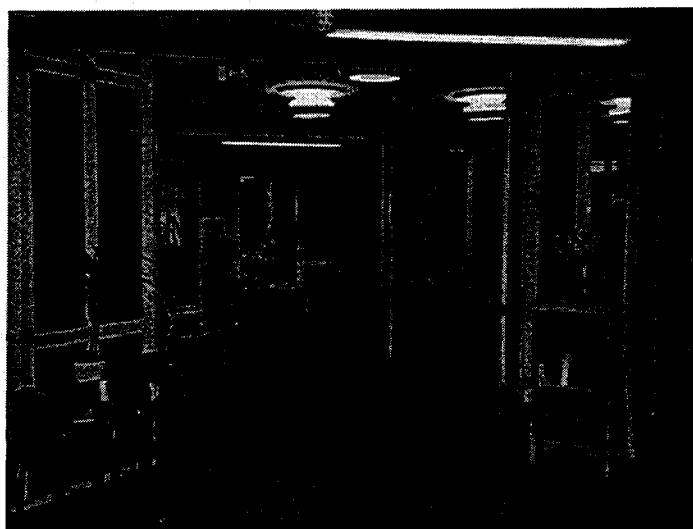
KUVA 1. Keljon vanhainkodin A-osa

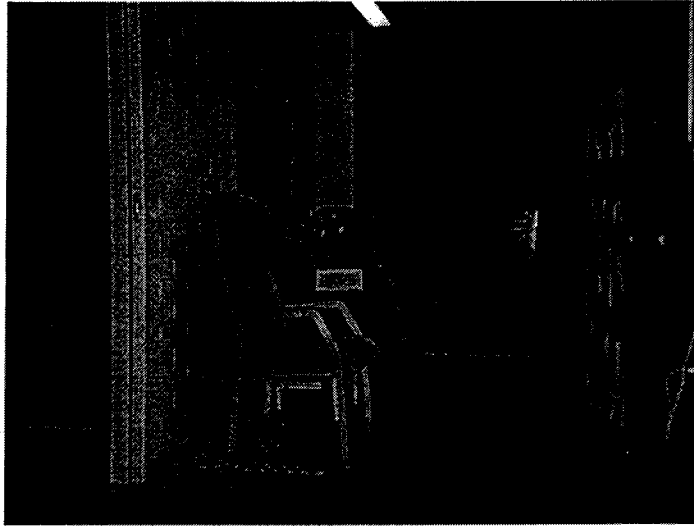
KUVA 2. Keljon vanhainkodin B-osa

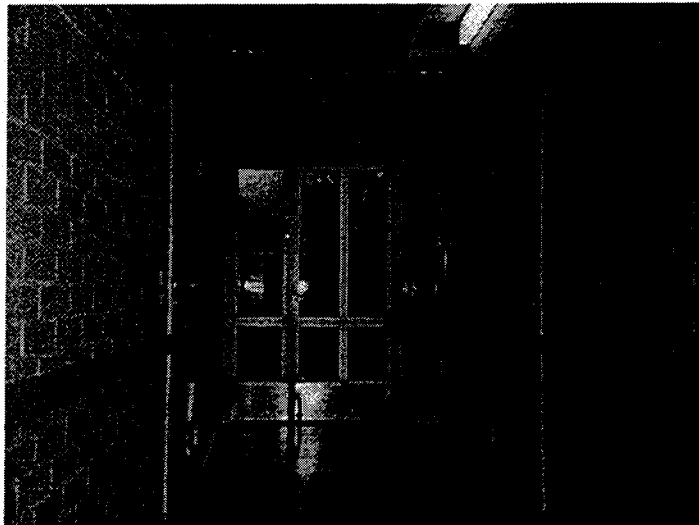
KUVA 3. B-osan osaston olohuone

KUVA 4. B-osan osaston oleskelutila

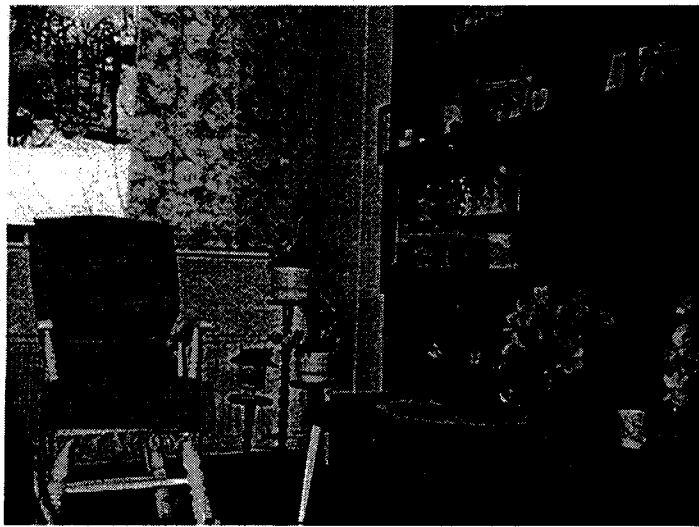
**KUVA 5. Ulos lähtemisen estävä sermi oven edessä
Purolassa**

**KUVA 6. Oikealla ovi vainajien tilaan ja vasemmalla
jätehuoneeseen**

KUVA 7. A-osan ryhmäkodin yhteiskeittiö

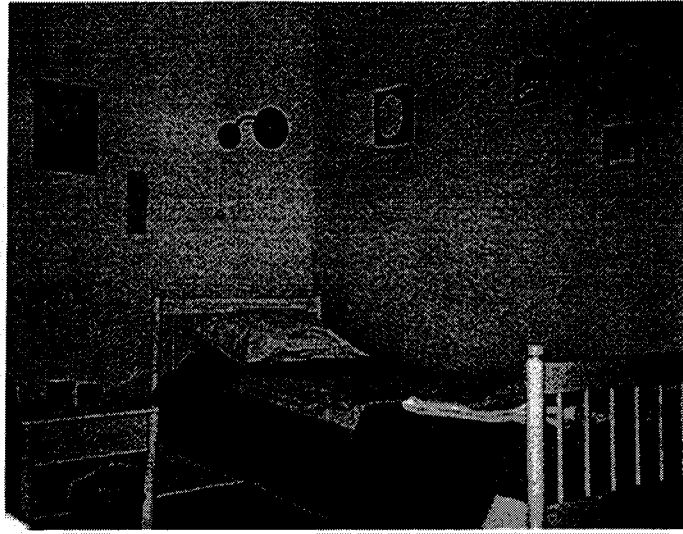
KUVA 8. Ryhmäkodin asukashuone

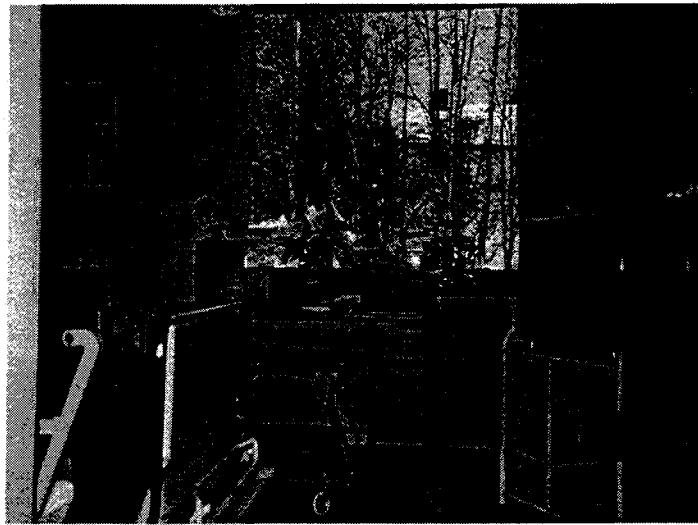
KUVA 9. Ryhmäkodin asukashuone

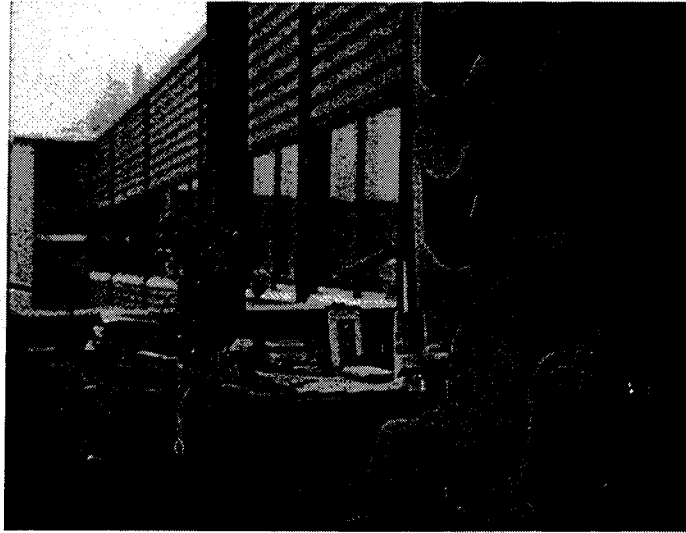
KUVA 10. Ryhmäkodin asukashuone

KUVA 11. Osaston asukashuone

KUVA 12. Osaston asukashuone

KUVA 13. Osaston asukashuone

LIITE 2. Tutkimuslupa-anomus

Jyväskylässä 19.12.1997

Arvoisa vastaanottaja

Nimeni on Pia-Maria Korpela ja olen tekemässä sosiologian pro gradu -sivuainetutkielmaa vanhainkodin tilasta ja sen merkityksistä vanhuksien viihtyvyyteen. Ohjaajani on professori Marjatta Marin. Tutkimuksen tekemistä varten tarvitsisin luvan vanhainkodin tilan havainnoimiseen. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että haluaisin viettää aikaa vanhainkodin eri tiloissa niitä havainnoiden ja tehden niistä muistiinpanoja. Havainnoinnin avuksi haluaisin ottaa myös valokuvia eri tiloista. Kiinnostukseni kohde on myös vanhainkodin äänimaisema ja haluaisin äänittää eri tilojen ääniä.

Olen kiinnostunut havainnoimaan ja kuvaamaan kaikkia vanhainkodin tiloja, joita saan luvan tutkia. Haluaisin nähdä myös muutaman vanhuksen huoneen, jotta voisin tehdä niiden tilasta havainnoiteja. En kuvaa tutkimuksessani tietoa tai tiloja, jotka halutaan pitää salassa. Toivon siis että saisin tiedon kohteista, joita en saa esimerkiksi valokuvata.

Aikaisemmissa tilatutkimuksissa on tutkittu koulujen ja virastojen tiloja. Esimerkiksi Leena Eräsaaren (1995) väitöskirjasta osa käsitteli byrokraattista tilaa. Koulujen tilaa on tutkinut esimerkiksi Kaarlo Laine (1997) lisensiaatintyössään ja Marjaana Jauhola (1997) pro gradu -tutkielmassaan. Vanhainkodin tilasta ei samanlaista tutkimusta ole tehty ja olen siksikin kiinnostunut aiheesta.

Toivoisin saavani tutkimusluvan, jotta voisin aloittaa havainnoinnin jo tammikuussa. Tulisni havainnoimaan tiloja päivittäin muutaman tunnin ajan. Tarkempaa aikataulua en osaa tässä vaiheessa sanoa. Tutkimusta tehdessäni haluan olla mahdollimman vähän häiriöksi. Suurin osa tutkimustani onkin tilan tarkkailevaa havainnointia ilman varsinaista osallistumista. Kuljeskelen tai istun eri tiloissa ja teen niistä muistiinpanoja. Havain-

nointijakson lopussa haluaisin lisäksi haastatella aiheesta (joitakin kertoja) muutamaa tutkimukseen osallistumisesta kiinnostunutta vanhusta ja hoitohenkilökuntaan kuuluvaa. Jos saan tutkimusluvan haluaisinkin, että vanhuksille ja hoitohenkilökunnalle tiedotetaan tutkimuksesta, jotta kaikki sujuisi mahdollisimman joustavasti.

Kunnioittavasti

Lisäinformaatiota antavat:

Pia-Maria Korpela, os. Taitoniekantie 9 C 104, 40740 Jyväskylä, puh. 607382

Työnohjaaja professori Marjatta Marin, puh. 602923

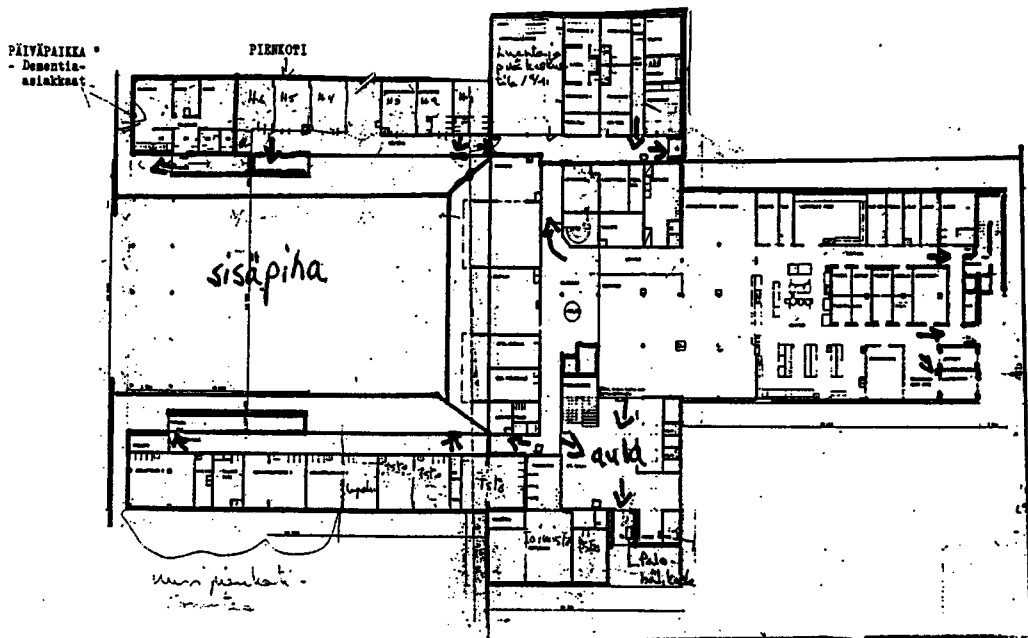
MAINITUT LÄHTEET

Eräsaari, L. (1995) Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Helsinki: Gaudeamus.

Jauhola, M. (1997) Ison kiven ympärillä. Koulutila ja oppilaat sen käyttäjinä Kuokkalan yläasteella. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.

Laine, K. (1997) Koulun arkikulttuurin jännitteitä. Lisensiaatintyö. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.

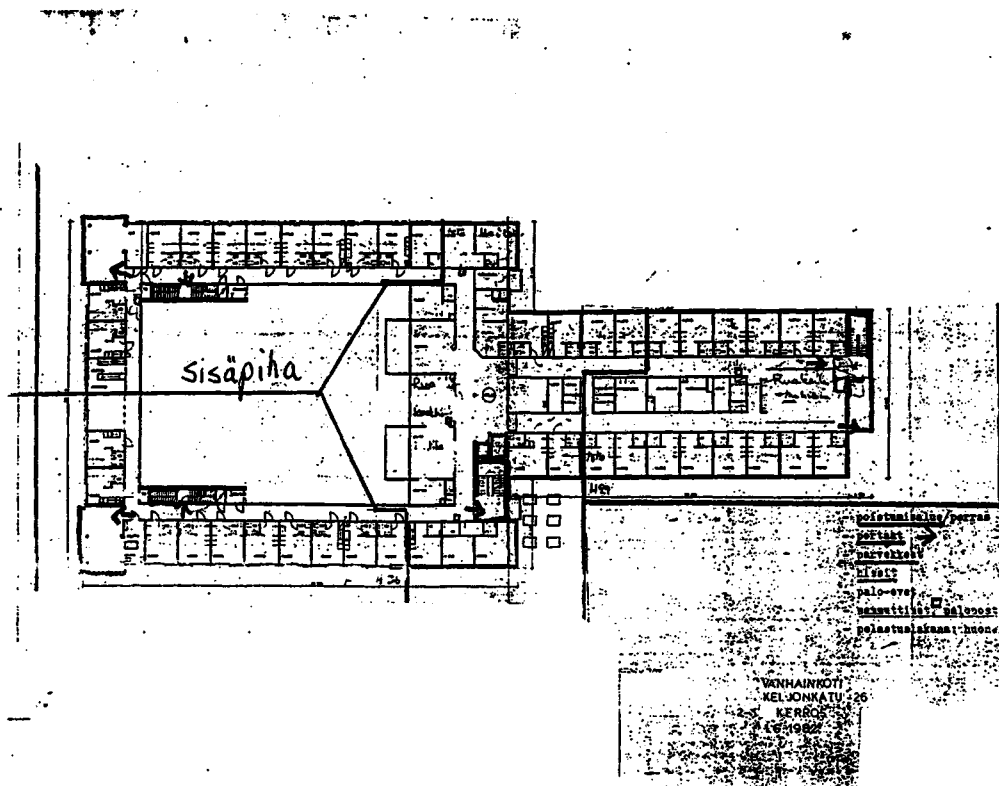
LIITE 3. A-rakennuksen 1. kerroksen pohjapiirros

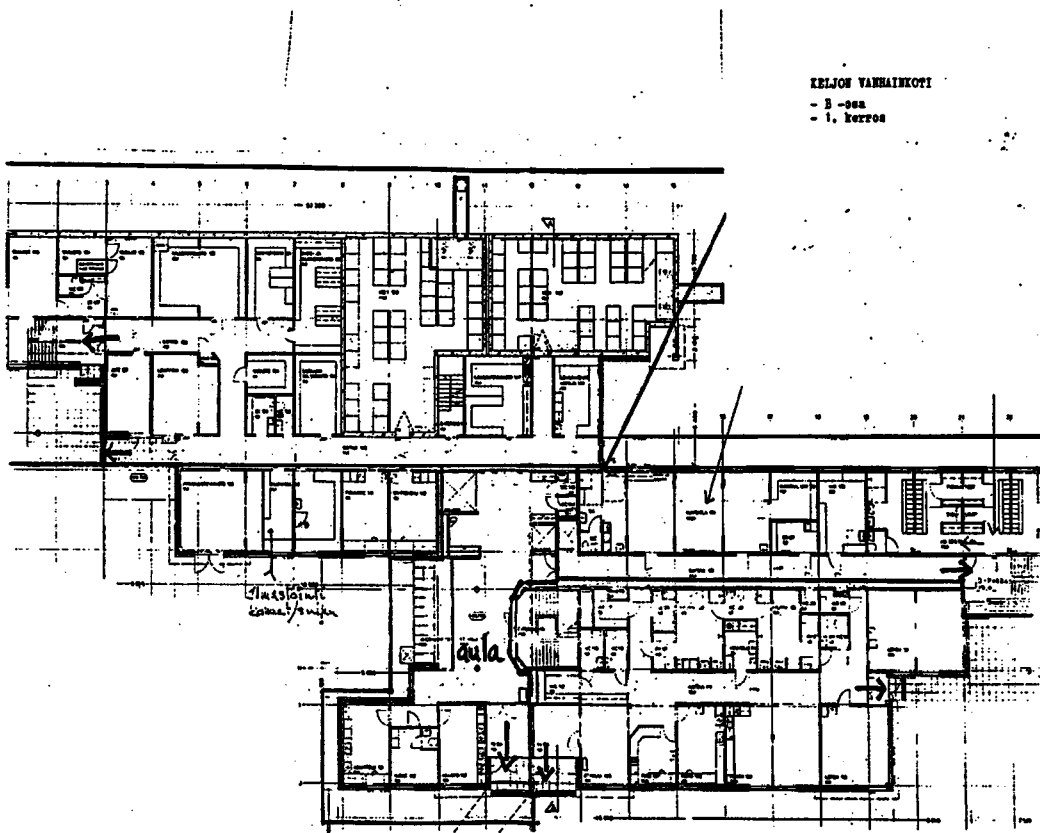
- joistruissaine
- ulko-ovet
- palo-ovet
- asennettimet, palopostit

VANHANKOTI
 KELLONKATU 26
 1 KERROS
 1.6.1982

LIITE 4. A-rakennuksen 2. ja 3. kerroksen pohjapiirros

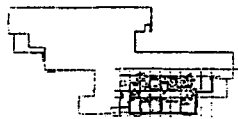
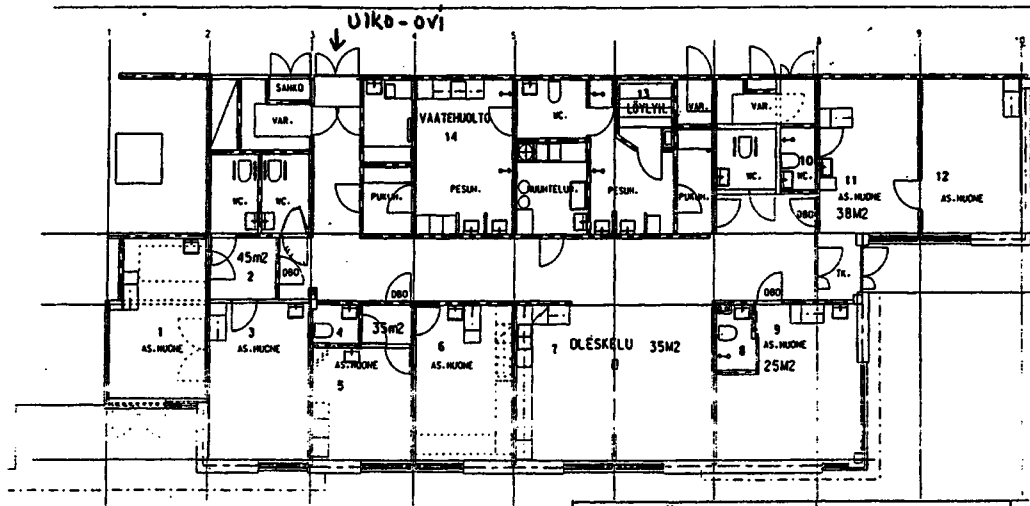

LIITE 5. B-rakennuksen 1. kerroksen pohjapiirros

LIITE 6. B-rakennuksen pohjapiirros ryhmäkoti Purolasta

KELJO II

MUUTOSTYÖT	
KELJO II	
 TALONSUUNNITTELU- YKSIKKÖ	1. KERROS PALVELUSTON MUUTTAMINEN PIENKOOTTESTI LUKONNOS
	ARK 6.12.1995 S. 12.1995 SEPPÖ SALMELA PUH. 941-625401. 950-60688
JYVÄSKYLÄN KAUPUNGIN TEKNINEN PALVELUKESKUS O TALONSUUNNITTELUKSIKÄ HANNIKAINENKATU 11-13, PL 122, 40251 JYVÄSKYLÄ. PUH. 941-625412. FAX. 941-625413	

LIITE 7. Teemahaastattelurunko**HENKILÖTIEDOT:**

nimi, ikä, kauanko asunut/ollut töissä vanhainkodissa

VANHAINKODIN VALTASUHTEET JA KODINOMAISUUS:**Asukaspaikat:**

kuinka määrätään asukkaiden asuinpaikka vanhainkodissa esim. ryhmäkoti vai osasto, missä oma huone

miksi vain asukkaiden nimet tuulikaapin taulussa, miten hoitajat kokee asian

Päivän vietto ja sosiaaliset suhteet:

millainen asukkaiden päivä vanhainkodissa yleensä on, mitä tekevät ja kenen kanssa, harrastukset, miten asukkaiden päivä jaksottuu kellonajan ja vuodenajan mukaan, missä viettävät eniten aikaa, kuinka usein näkee ystäviä ja/tai sukulaisia, onko vanhainkodissa kavereita ja jos on niin mitä tekee heidän kanssaan

Hierarkkiset suhteet:

kuinka laajasti asukkaat liikkuvat tilassa, onko paikkoja, jonne asukkaat eivät saa mennä onko paikkoja, missä joutuu olemaan, vaikkei itse halua

miten hoitohenkilökunta käyttää asukkaiden yksityistä tilaa esim. siivous, huoneeseen saapuminen

normaali tilanne/hätätilanne: mikä on sellainen tilanne, että asukkaat sallii esim. menon omaan huoneeseen, konkreettiset tapaukset, joissa joudutaan puuttumaan esim. koska asukkaiden liikkumista voidaan rajoittaa

missä oma rauha, haluaisiko olla enemmän yksin vai muiden kanssa

missä tiloissa viihtyy parhaiten, mieluisin paikka: missä, miksi

ikävin paikka: missä, miksi (onko sellaista?)

Vanhainkodin tilojen kodinomaisuus:

mitä mieltä ovat vanhainkodin tiloista

-yksityiset tilat (oma huone)

-yhteiset tilat (oleskelutilat) esim. koko, viihtyisyys,

onko viihtyisä paikka, tilojen hyvät ja huonot puolet

oman huoneen ja omien tavaroiden merkitys asukkaille, kaipaako enemmän omia tavaroita

Asukkaiden yksilöllisyys:

pystyvätkö asukkaat halutessaan vaikuttamaan julkisten tilojen ulkonäköön, haluavatko

vaikuttaa yhteisiin tiloihin, onko omia esineitä yhteisissä tiloissa

neuvotellaanko yhdessä asioista esim. kokoukset, onko yhdessä valittuja esineitä

miten hoitajat rajoittaa

Kodin merkitys vanhainkodissa:

pitävätkö asukkaat vanhainkotia kotinaan, tuntuuko vanhainkoti kodilta

miksi tuntuu/ei tunnu, mikä tekee/ei tee vanhainkodista kodin, hyvät ja huonot puolet

tyytyväisyys, onko tyytyväinen

mitä kaipaa eniten vanhainkodissa asumisessa, haluaisiko asua vielä entisessä kodissa

Säännöt:

pelisäännöt

mitä pitää sisällään, millaisia sääntöjä vanhainkodissa on?

annetaanko yhteisön toimia niinkuin haluaa

miten hoidetaan poikkeavat (esim. aggressiiviset) tilanteet, onko syntipukkeja/sorrettuja
 kiusaaminen, onko suosittuja asukkaita/känkkäränkköjä
 mitä tehdään jos joku käyttäytyy huonosti
 jos toiset asukkaat häiritsee, kerrotaanko hoitohenkilökunnalle vai jollekin toiselle
 asukkaalle, pitäisikö hoitohenkilökunnan puuttua
 kokeeko hoitohenkilökunnan/muiden asukkaiden määräävän omaa
 tilankäyttöään, kokeeko hoitohenkilökunnan/ muiden asukkaiden määräilevän itseään
 hoitohenkilökunnan idea vst. asukkaat esim. viinanjuonti
 kuka valvoo ja miten, perustelut,
 esim. ruokailuajat, vierailuajat, lääkkeiden jako, nukkumaanmeno aika, tupakointi,
 alkoholi, omat ruoat, sauna/peseytyminen
 ketkä tekee päätökset ettei esim. avaimia
 mitkä säännöistä virallisia ja mitkä epävirallisia: kirjatut vst. asukkaiden omat säännöt
 (esim. omat tuolit, tervehtiminen)
 asukkaiden ja hoitohenkilökunnan roolit (esim. onko hoitaja, jolle sanotaan, että hiljentää
 television, onko sääntö ettei ruokaa moitita ja onko jollakin rooli edustaa muita

Vanhainkodin äänimaisema:

millaisena kokee vanhainkodin äänimaiseman: ovatko äänet häiritsevän kovia, jos on niin
 mitkä
 -toisten äänet
 -televisio
 pitääkö siitä, että esim. televisio on päällä oleskelutiloissa
 kuka määrää äänimaiseman yhteisissä ja yksityisissä tiloissa
 -hoitohenkilökunta/asukkaat

LOPUKSI:

mitä parantaisi/muuttaisi vanhainkodissa
 haluaisiko vielä kommentoida lopuksi jotain